

ALMA MATER CROATICA

GLASNIK HRVATSKOG SVEUČILIŠNOG DRUŠTVA

God. V.

Zagreb, listopad 1941.

Broj 2

GOVOR RECTORA MAGNIFICUSA NA PRVOJ OVOGODIŠNJOJ SVEČANOJ PROMOCIJI*

Gospodo doktorandi!

Novi sveučilišni zakon, koji je objavljen istom pred nekoliko dana (25. o. mj.), donio je i to, da je meni, koji sam biran rektorom samo za prošlu godinu, zapala čast i dužnost da otvorim i ovu školsku godinu i da izvršim danas i prvu svečanu promociju u ovoj svečanoj dvorani, koja se također, iznova oličena, ponovila u znaku naše opće obnove.

Vrata našega Sveučilišta, koja su se u prošlom ljetnom semestru zatvorila, opet su se otvorila. Danas na ulazu u ovu zgradu ne nadoste na straži studente pod kacigom i puškom, niti vidjeste u vestibulu strojnu pušku uperenu prema izlazu. Ova je zgrada postala opet samo učionica: iz nje je izišao Mars i u nju su ušle iznova Muze.

Naše je Svečilište opet oživjelo, ali s bolom treba da kažem, da naša Alma mater nije ove jeseni iznova dočekala mnoge od svoje djece. Mnogi od njezinih najboljih sinova ne će se više uspeti stubama na našu povijesnu rampu, koja je toliko puta bila naša javna govornica i oglasnica naših narodnih težnja. Pred nama je Dušni dan, kad se živi više nego ikada u duhu sastaju s mrtvima. Zato se i naša Alma mater ovih dana s pijetetom sjeća svih svojih sinova, koji su, kao mladi Polonio, s vjerom u uskrs svoga na-

* 31. listopada ov. god. održana je prva svečana promocija u obnovljenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Tom je zgodom Rector Magnificus dr. Stjepan Ivšić održao značajan govor, koji ovdje doslovno objavljujemo. — Uredništvo.

roda prinijeli za nj najveću žrtvu, svoje mlade živote, i svojom krvlju zamiješali cement za temelje nove slobodne Hrvatske. Svima njima neka je slava i hvala za njihovo djelo. No naša Alma mater, kao svaka prava dobra i blaga mati, sa žalošću se sjeća i onih svojih sinova, koji su pošli putem, koji ih je odveo u propast. Mi smo odveć malen narod, a da ne bismo morali žaliti za svakim izgubljenim mladim životom, koji je mogao korisno poslužiti našoj narodnoj cjelini.

Naša je glavna sveučilišna zgrada, kako rekoh, postala opet učionica, no neke druge sveučilišne zgrade po nevolji su i danas kasarne. Naša je želja, da se i one što prije okrenu u učionice, jer nama treba znanja. Kuću nije dosta samo podići, nego treba da je i umijemo i kućiti, t. j. uzdržavati i upravljati. Nama u našoj novoj državi treba na svim područjima mnogo dobrih stručnjaka; jer danas se ne putuje diližansom i jedrenjakom, boj se ne bije jataganom i buzdovanom, bolesti životinjske i ljudske ne liječe se samo čaranjem i obajanom vodom, niti se općina i država mogu upravljati propisima Vinodolskoga zakona ili Poljičkoga statuta.

Vi ste, gospodo doktorandi, stekli potrebno znanje i kvalifikaciju, da stupite u javni život odlikovani i doktorskom čašću. Svojim znanjem treba da poslužite svome narodu. U životu ćete imati i teškoća, a možda i razočaranja, ali vjere u konačnu pobjedu dobra ne smijete nikad da gubite. Ne gubite je ni onda, ako i u novoj Hrvatskoj naiđete na neobične ljude, koji su se, plećati i glasati, promakli vješto u prve redove. Sastat ćete se možda i s takvima, koji se danas biju u ustaška prsa od rođenja, a u nedavnoj su prošlosti hodočastili na Oplenac i polagali na njemu vijence, i koji će sada s jednakim osjećajem poći možda u Šestine i ondje položiti svoje vijence na grob našega Starčevića.

Kao što ni za čiju ocjenu nije odlučno, da li je kršten, nego da li kršćanski živi i radi, tako i u našim prilikama nije odlučno, da li se tko busa u ustaška prsa, nego da li radi ustaški, t. j. pošteno i odano narodu.

Vi ćete, gospodo doktorandi, svečano obećati i svoje obećanje svojim potpisom potvrditi, da ćete doktorsku čast, koju ćete danas dobiti, čuvati svagda neokaljanu. Ja vjerujem, da se svojim sponzijama ne ćete nikada iznevjeriti, pa Vam čestitam današnji radosni dan želeći Vam sreću u daljem životu i svekolikom djelovanju.

Hrvatski narod je samosvojna narodna (etnička) jedinica; on je narod sam po sebi, te u narodnosnom pogledu nije istovjetan s ni jednim drugim narodom niti je dio ili pleme bilo kojega drugoga naroda.

POGLAVNIK U USTAŠKIM NAČELIMA

KVATERNIKOVA BUNA U RAKOVICI

Prof. dr. Rudolf Horvat

U selima Velika i Mala Draga kod Brod Moravica živi nekoliko obitelji, koje nose prezime Kvaternik. Odanle i vuku svoje porijeklo svi Kvaterniki, koji danas stanuju u Zagrebu ili širom Hrvatske.

1. Kvaternikova mladost.

Eugen Kvaternik rodio se 31. listopada 1825. godine u Zagrebu, gdje je njegov otac dr. Romualdo Josip Kvaternik bio profesor povijesti u tadašnjoj pravoslavnoj (juridičkoj) akademiji. Eugenova majka Ljubica (ili kako su tada još zvali »Amalija«) bijaše učiteljica glavne djevojačke škole u Zagrebu. Od svoje majke, koja bijaše vječito bolježljiva žena, baštinió je Eugen slabo i krhko tijelo, a od svoga učenog oca naslijedio je bistar i bodar duh. Prve četiri godine svoga života proveo je Eugen u Gorskom Kotaru kod majčinoga brata Jurja, koji je bio župnik u Gerovu. Već kao dijete bijaše Eugen često bolestan, a rano oslabiše i oči njegove. Od god. 1831. do g. 1839. polazio je Eugen nauke u Zagrebu, gdje je s odličnim uspjehom svršio pučku školu i pet razreda gimnazije. Da nauči talijanski jezik, pošalje ga otac na Rijeku, gdje je svršio 6. razred gimnazijski i dva tečaja »filozofije«, t. j. današnji 7. i 8. razred gimnazije.

Kad je Eugenu Kvaterniku bilo 17 godina, stupio je po želji svojih roditelja god. 1842. u klerikat (biskupsko sjemenište) u Senju. Pošto bijaše Eugen odličan đak, pošalje ga tadanji rodoljubni senjski biskup Mirko Ožegović u centralno sjemenište u Peštu, da na tamšnjem sveučilištu izučí bogoslovlje. Tečajem prve godine opazi Eugen, da mu manjka poziv za svećeničko zvanje. Zato god. 1843. napusti bogosloviju, te se u Pešti upiše u pravni fakultet. Radi toga zamjerio se Eugen svome ocu, koji mu je uskratio svoju pomoć za nastavak studija u Pešti. Eugen ipak nije klonuo, već se bavio podučavanjem gimnazijalaca, da uzmogne sebi pribaviti sredstva za život. Premda je mnogo oskudijevao kao siromašan đak, ipak je Eugen god. 1846. sa sjajnim uspjehom dovršio pravne i državoslovne nauke u Pešti.

Eugen je živio u tuđini, a srce mu je kucalo za dražu domovinu Hrvatsku. On je naime još kao mali gimnazijalac zagrebački svom dušom prionuo uz dra Ljudevita Gaja, koji je u Zagrebu god. 1835. pokrenuo književni i narodni pokret hrvatski. U ono doba vodila se velika politička borba između Hrvata i Madžara, jer su Madžari htjeli, da u hrvatske urede, sudove i škole uvedu madžarski jezik, mjesto latinskoga. Protiv toga ustade sav hrvatski narod s tolikom odlučnošću, da su Madžari morali neprestano odgađati provedbu madžarizacije, hrvatski pak sabor 23. listopada 1847. stvorí zaključak, da se u sve urede, sudove i škole uvodi hrvatski jezik.

Zbog nesuglasica s ocem svojim ne htjede se Eugen god. 1846. vratiti u Zagreb, već pođe u Slovačku, gdje postade informatorom (odgojiteljem) u nekoj slovačkoj plemićkoj porodici. Tekar koncem god. 1847. izmirio se Eugen s ocem svojim, te se vratio u Hrvatsku, jer je naslućivao, da će skoro doći do preloma između Hrvata i Madžara. Eugen bude odmah zaprisegnut kao naslovni bilježnik banskoga stola u Zagrebu. Ipak nije službovao u Zagrebu, nego u Varaždinu, kamo ga poslaše kao začasnoga pristava k županiji.

Sredinom mjeseca ožujka god. 1848. uzbivala se cijela habsburška monarhija, kojom je dotle neograničeno vladao knez Metternich. Košut je izradio, da Madžari 17. ožujka dobiše posebno samostalno ministarstvo. Hrvati se 25. ožujka sastadoše u Zagrebu, gdje na prijedlog Ivana Kukuljevića izniješe »želje naroda hrvatskoga«, i to: 1. cjelokupnost Hrvatske, 2. odgovornu narodnu vladu, 3. stalan hrvatski sabor, 4. dokinuće hrvatske Krajine, 5. ukinuće kmetstva, 6. hrvatsku posebnu vojsku i 7. hrvatski jezik u crkvi. Sjajna deputacija od 400 Hrvata krene 28. ožujka u Beč da pred kralja donese ove želje naroda hrvatskoga. Kolima se putovalo iz Zagreba preko Varaždina i Ptuja u Maribor, odakle je vodila željeznica preko Graza u Beč. U toj deputaciji bijaše i mladi Eugen Kvaternik, koji je zastupao grad Varaždin.

Kada se vidjelo, da će doći do rata između Madžara i Hrvata, uređena je u Zagrebu »narodna straža«, u koju je odmah stupio i Kvaternik. Njemu je ban Jelačić povjerio tešku zadaću, da organizira narod u požeškoj županiji. U tu svrhu krene Kvaternik koncem lipnja sa 22 mladića u Požegu, gdje je za mjesec dana sabrao 6000 ljudi, te ih je vježbao u oružju. Njegov rad pohvalio je sam Jelačić, kad je 14. srpnja 1848. došao u Požegu. Kvaternikova se četa junački ponijela 14. veljače 1849., kada je na juriš zauzela grad Osijek, koji je pristao uz Madžare. Kasnije pođe Kvaternik u Zagreb, gdje ga imenovalaše perovođom »banskog vijeća«. t. j. tadašnje neodvisne hrvatske vlade. Kao perovođa službovao je Kvaternik, dok nije god. 1850. ukinuto »bansko vijeće«. U to doba položio je on i odvjjetnički ispit.

2. Apsolutizam u Hrvatskoj

Kad je Austrija 13. kolovoza 1849. slomila Košutovu bunu u Ugarskoj, uvedena je reakcija u cijeloj habsburškoj monarhiji. Odmah početkom god. 1850. dobila je Hrvatska čudan dar i neugodnu novost: žandare. Bečka je vlada kupila tadašnje hrvatske novine i zabranila osnutak novih neodvisnih listova. Od 1. siječnja 1852. vlada mladi car i kralj Franjo Josip posve apsolutno. Kao u cijeloj monarhiji, tako ni u Hrvatskoj ne sazivlje sabora. Zanimiše dapače i dvorane starijih županija hrvatskih. Hrvati su bolnim srcem pratili, kako od ministarstva iz Beča danomice dolaze nove odredbe (c. kr. patent), kojima se bez ikakova obzira mijenjaju stare hrvatske uredbe i uvode svakojake novotarije. Svatko je u Hrvatskoj morao drhtati pred strašnom državnom policijom, koja je narodu zabranjivala ples i pjesme na proštenju i pucanje na Božić. Iz Hrvatske su k ministarstvu u Beč letjele same denuncijacije, te nitko nije bio siguran, da ne će pred sud doći kao buntovnik. Sve je odisalo mržnjom na baruna Aleksandra Bacha, koji je kao ministar unutrašnjih poslova bio duša toga policajnog sustava.

Najveće promjene nastadoše u političkoj upravi. Ministar Bach nije mogao podnijeti, što Hrvati imaju svoga bana, u kojem gledaju vladara, jer »kralj kraljuje, a ban vlada«. Zato je Bach 30. travnja 1854. odredio, da se banska vlast pretvara u »cesarsko kraljevsko namjesništvo«. Jednako mu smetahu i veliki župani. Zato je 3. lipnja 1854. cijelu Hrvatsku i Slavoniju samovoljno podijelio u 5 oblasti (zagrebačka, varaždinska, riječka, požeška i osječka), kojima će upravljati »c. kr. okružni predstojnici«.

Narod je rogororio, kad je ministar iz Beča uveo monopol duhana, koji se dotle u Hrvatskoj slobodno sadio i bez troškova uživao. Jednako su Hrvati vikali, kada je ministarstvo financija uvelo prije nepoznate biljege, te novu vrstu poreza: trošarinu. Od god. 1854. uvodio se njemački jezik u državne urede. Tomu se usprotiviše rodoljubni činovnici, no ministar Bach ih jednostavno otpusti iz službe. Mjesto Hrvata dođoše u naše urede Nijemci, te ponijemčeni Česi i Slovenci. Sva znamenitija mjesta u Hrvatskoj i Slavoniji zapremiše tuđinci. Njemački jezik uvedoše god. 1854. u gimnazije, a kasnije i u pučke škole.

Radi svega toga Hrvati zamrziše Nijemce još jače, nego li su prije mrzili Madžare. Ante Starčević piše Ivanu Kukuljeviću: »Svatko se boji budućnosti, a mrzi na sadašnjost. Od dana do dana, raste ljubav prema Rusu, Turčinu i svakome drugome — makar baš i vragu, — samo ne prema Švabi.«

U to vrijeme apsolutizma uređena je u Hrvatskoj gruntovnica s katastrom, a uvedeni su građanski i kazneni zakoni s novim postupkom. Uslijed toga morahu naši odvjjetnici ponovno polagati odvjjetnički ispit. To bijaše kobno za Eugena Kvaternika, koji je svoju odvjjetničku pisarnu otvorio u Brodu na Kupi još godine 1851., kada se oženio s karlovačkom Hrvaticom Ružicom Homotarić. Kvaternik se podvrgao novom odvjjetničkom ispitu, ali ga — usprkos njegove visoke inteligencije i velikog pravnčkog znanja — ipak baciše na ispitu. Svatko je znao, da je to Kvaterniku službena kazna zato, što on toliko rogorori i buni protiv apsolutističkih odredaba iz Beča. Banski je stol doduše odredio Kvaterniku i drugi rok, do kojega će se on ponovno moći podvrgnuti odvjjetničkom ispitu, ali tada je upravo Kvaternik teško bolovao na očima, te nije smio čitati; zato je

uz liječničku svjedodžbu zamolio odgodu ispitnog roka. Dekretom od 5. ožujka 1857. uskratio je banski stol Kvaterniku zamoljenu odgodu ispita, podjedno mu je zabranio daljnje vršenje odvjetničke prakse. Kvaternik je protiv ove odredbe prizivao na sve strane, ali svi mu koraci ostadoše bez uspjeha.

3. Kvaternikov boravak u tuđini

Izgubivši pravo odvjetoivanja, izgubio je Kvaternik volju da dulje gleda nepravde Bachova apsolutizma u Hrvatskoj. On je tada poput mnogih drugih Hrvata svoje oči upirao u »Majčicu Rusiju«, koja će svoju »slavensku dječicu« osloboditi od pritiska nje-mačkog. Zato je Kvaternik odlučio, da privremeno ostavi Hrvatsku, pa da pođe u Ru-siju, gdje se nadao naći moćnih prijatelja za hrvatsku stvar. U tu svrhu predade svoju pisarnu odvjetniku Thierry-u na Rijeci, prodade i sve druge stvari, pa tako skupi 500 forinti. S ovom svotom ostavi Kvaternik dragu domovinu i ljubljenu ženu, te usred ljute zime 4. siječnja 1858. krene iz Zagreba na daleki put.

Preko Praga i Varšave stigne Kvaternik 31. siječnja 1858. u Petrograd. Tamo se upo-znao s grofom Bludovom i generalom Kovalevskim. S njima su drugovali ruski učenjaci Dobrovski, Sreznjevski, Kunik i Lamanski, koji se mnogo zanimahu za prilike u Hrvat-skoj. Na francuskom jeziku napiše Kvaternik brošuru »Misli austro-slavenskog progna-nika Hrvata«, pa ju razdijeli među svoje znance u Rusiji, od kojih je očekivao, da će se za Hrvatsku zauzeti na mjerodavnom mjestu. Međutim je Kvaternik potrošio sve svoje novce i ljuto stradao u Petrogradu, gdje je uzalud tražio kakovu službu. Tekar kada se upoznao s državnikom Pogodinom, izradi mu ovaj 14. lipnja 1858. državnu potporu od 300 rubalja na 2 godine.

Sad je Kvaternik odlučio, da će najprije proučavati povijest Hrvatske. U tu svrhu stigne on 24. prosinca 1858. u Peštu, gdje je u tamošnjim knjižnicama tražio podatke za hrvatsku povijest. Da mu bečko ministarstvo ne bude moglo praviti neprilike, stupi Kva-ternik prije odlaska u rusko podaništvo i dobije rusku putnicu. Ali već na proljeće god. 1859. pozove ga u Beč ruski poslanik Rajevski, koji u izjavi, da više ne će dobivati pot-poru u naučnu svrhu, no da može u Petrogradu polučiti unosnu službu, ako prijeđe na pravoslavlje. Kvaternik je ovu ponudu odbio, jer je bio odan sin katoličke crkve, kojoj se nije htio iznevjeriti.

Razočaran uvjerio se Kvaternik, da Rusija ne će nikada podupirati Hrvate. Pa kao što je prije svoje oči upirao na istok, tako ih je sada upro na zapad. Tamo je u Parizu vladao tada moćni car Napoleon III., koji je izdašno podupirao nastojanje Talijana oko ujedinjenja 7 država talijanskih u jednu Italiju. Kvaternik se iz Pešte zaputi u Turin, gdje se preko Tomasea upozna sa Cavourom i s madžarskim izbjeglicama. Iz Turina stiže Kvaternik 7. travnja 1859. u Pariz, gdje je napisao djelo »La Croatie et la confederation italienne«, da francusku javnost zainteresira za Hrvatsku. Ovom knjigom, koja je izašla pod imenom Kvaternikova prijatelja Lheouzona, pokrenuto je hrvatsko pitanje u diplo-matskom svijetu.

U Parizu je Kvaternik napisao mnogo članaka, u kojima je zastupao i branio ideju o samostalnosti hrvatske države. Ovi članci ugledaše svijetla u francuskim i talijanskim novinama. Kvaternik je na proljeće god. 1860. dva puta bio u audijenciji kod francuskog cara Napoleona III., te mu je razložio stanje u Hrvatskoj i predao notu o hrvatskim težnjama. Ipak je sve ovo nastojanje bilo uzaludno, premda je Francuska 24. lipnja 1859. u bitci kod Solferina odlučno porazila Austriju i pomogla Pijemontu provesti uje-dinjenje Italije.

Kvaternik se napokon uvjerio, da će Hrvati sebe osloboditi vlastitom svojom, a ne tuđom snagom. Na proljeće god. 1860. počeo je Bachov apsolutizam pucati, a u Beču sastade se pojačano carevinsko vijeće, koje će izraditi ustav za habsburšku monarhiju. Tamo je Hrvatsku zastupao biskup Strossmayer, koji dade na svoj trošak štampati Kva-ternikovo djelo: »Das Verhältnis des Königreich Kroatien zu der Ungarischen St. Ste-phanskron«. Ovo je djelo mnogo doprinijelo poznavanju kraljevine Hrvatske i njenog odnošaja prema sv. kruni ugarskoj.

4. Kvaternikov rad na hrvatskom saboru god. 1861.

Velika je radost zavlada u Hrvatskoj, kad je car i kralj Franjo Josip 20. listopada 1860. ukinuo apsolutizam, a svim narodima vratio ustav. Kvaternik odmah ostavlja Pariz te preko Beča stigne u Zagreb. Ovdje počne pisati svoja »Politička razmatranja na raskršću hrvatskoga naroda«, od kojih je prvi svezak izašao početkom god. 1861. Da je s ovim djelom ugodio narodu hrvatskomu, vidi se iz činjenice, da je Kvaternik bio za narodnoga zastupnika izabran u 2 kotara (Vinodol i Ribnik). U hrvatskom je saboru Kvaternik progovorio već u prvoj sjednici 15. travnja 1861. Stavio je prijedlog, neka se hrvatskom saboru predlože svi spisi o promjeni na prijestolju iza posljednjega sabora god. 1848. Kvaternikov je prijedlog primljen, te su 10. kolovoza 1861. hrv. saboru predloženi spisi, kojima se kralj Ferdinand V. i njegov brat Franjo Karlo odriču prava na prijestolje u korist Franje Josipa I., koji je prijesto nastupio. Tim je spisima sačuvao Kvaternik hrv. saboru najvažnije državno pravo: raspravu o promjeni na prijestolju.

Kvaternik je marljivo sudjelovao kod raspravljanja o svim važnim pitanjima. Ipak je njegov pravi čas nastupio onda, kada se počelo raspravljati o državnom odnošaju Hrvatske prema Ugarskoj i Austriji. Zastupnici hrv. sabora godine 1861. bijahu podijeljeni u dvije stranke: narodnu i unionističku. Narodna je stranka nastavljala svoj rad, prekinut god. 1848. Zato u njenim redovima vidimo gotovo sve »Ilirce«, koji god. 1861. udoše u sabor. Naprotiv je unionistička stranka čeznula za savezom s Ugarskom, a zazirala od Beča i od »carevinskog vijeća«. — Eugen Kvaternik pošao je zasebice, te je 18. lipnja podnio samostalan svoj prijedlog. On nazrijeva pogibelj u tome, što bi Hrvatska sklopila državopravni savez s Ugarskom. Ovim bi naime savezom ojačala samo mađarska sloboda i ustav, hrvatski bi pak narod izgubio svoju slobodu. Kriva je pretpostavka da Hrvatska mora pasti pod Beč, ako se ne očituje za savez s Ugarskom. Neka se Hrvati najprije upuste u dogovaranje sa samim kraljem svojim, jer će nas u zagrljaju svojem ugušiti i Nijemci i Mađžari, pošto su jedni i drugi jači od nas.

»Narod trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske staviti će se iz nazočnoga sabora svojega u ustavni dogovor s vladajućim kraljem svojim. Ovim je načinom svoje odnošaje prema Ugarskoj i Austriji — shodno svojim koristima i probitcima urediti i novim državno-temeljnim zakonima posvetiti: na temelju starodavnih svojih ustavnih prava i državno-temeljnih zakona, kako odgovaraju duhu i zahtjevu vremena. Da se ova svrha uzmogne postignuti, stavljeno je kao temelj bolje budućnosti: 1. slobodno uređenje odnošaja krune i države hrvatske prema Austriji i 2. savez obrane s ugarskom državom.«

Ovaj prijedlog Eugena Kvaternika smatra se začetkom kasnije »stranke prava«. Prijedlog su govorom svojim poduprla samo dva zastupnika: dr. Ante Starčević i Franjo Lovrić. Iz govora drugih zastupnika razabralo se, da je narodna stranka za »personalnu uniju« s Ugarskom (t. j. da Hrvatska i Ugarska ostanu dvije države, koje veže samo ista vladareva osoba), dok unionisti hoće »realnu uniju«.

Pošto je hrvatski sabor zaključio, da ne će birati svoje zastupnike za carevinsko vijeće u Beču, raspustio ga je kralj 14. studenoga 1861. U to doba pisao je Kvaternik svoju knjigu: »Was ist die Wahrheit?«

5. Kvaternikovo progonstvo

Kvaternik se sa svojim radom na hrvatskom saboru god. 1861. ljuto zamjerio i Beču i Pešti. Tada je bečki dvor doduše napustio apsolutizam i germanizaciju habsburške monarhije, ali je tim više nastojao, da cijelu monarhiju centralizira. Ovaj bečki »centralizam« vodio je ministar Schmerling, a u Hrvatskoj mu je pomagao ban Josip Šokčević, koji inače bijaše c. kr. podmaršal.

Kvaternik je smatrao svojom dužnošću, da Hrvate uputi u pravo stanje stvari. Zato je početkom god. 1862. izdao drugi svezak svojih »Političkih razmatranja«, gdje se oborio na Schmerlingov centralizam. Ova knjiga bude zaplijenjena, čime je Kvaterniku učinjena znatna materijalna šteta. Državni je odjetnik uza to podnio i tužbu protiv Kvaternika, jer da s ovom knjigom buni protiv Austrije. Pred sudbenim stolom u Zagrebu

vodila se rasprava od 10. do 12. rujna 1862. god., te je Kvaternik »radi smetanja javnog mira« osuđen na 6 tjedana zatvora. Stol sedmorice potvrdio je osudu, pa Kvaternik morade od 16. veljače do 30. ožujka 1863. odsjediti zatvor u Zagrebu.

Međutim je banski stol još 27. veljače 1862. odbio Kvaternikovu molbu za pravo odvijetovanja, jer da je ruski, a ne austrijski podanik. U lipnju godine 1863. dobije Kvaternik od gradskoga poglavarstva u Zagrebu odluku, da će kao »nepoćudan stranac« biti otpremljen preko granice, ako si kao ruski podanik ne pribavi u roku od 4 tjedna valjanu rusku putnicu za sve zemlje austrijske.

Kvaternik je potražio zaštitu kod bana Šokčevića, pri čemu se pozivao na to, da je kao narodni zastupnik vršio svoje pravo na saboru. Ali sve bijaše uzalud: Kvaternik je smatran za stranca u svojoj dragoj domovini i u svom rodnom gradu! Ne preostade mu drugo, već da 4. srpnja 1863. po drugi put ostavi Hrvatsku. Kvaternik se zaputi u Pariz, kamo stiže 8. srpnja 1863. U tuđini je snovao o tome, kako bi Hrvati digli ustanak.

Dok je Kvaternik izbivao izvan Hrvatske, stvarala se kod nas »samostalna stranka«. Ova je priznala, da cijeloj habsburškoj monarhiji moraju biti zajednički poslovi: dvor, vojska, diplomacija i dio financija, o čemu treba da se raspravlja i odlučuje na zajedničkom carevinskom vijeću«. U svim drugim poslovima treba da bude Hrvatska posve samostalna i da o njima odlučuje na hrvatskom saboru u Zagrebu. S kraljevinom Ugarskom ne će Hrvatska imati nikakvih realnih veza. U samostalnu stranku stupiše: Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević, Ivan Vončina, dr. Jovan Subotić, Avelin Čepulić, Adolfo Veber, Napoleon Špun, Makso Prica, Đuro Deželić i još neki političari. Ipak nije ova stranka uspjela da dobije većinu prigodom izbora godine 1865. Kvaternik odmah pohrli iz Pariza u Zagreb, da hrvatskim političarima pomogne savjetom svojim. On se jadni nadao, da će sada moći sebi ishoditi dozvolu za boravak u Hrvatskoj. Ali jadni ovaj »čovjek bez domovine«, kako se bolno sam nazivao, bude s obveznom putnicom na sam Božić otpremljen iz Zagreba u tuđinu. Kvaternik prisprije 31. prosinca 1865. u Veronu, odakle je ponovno tražio od Rusije, da mu pošalje valjanu putnicu ili da ga otpusti od svoga državljanstva.

6. Povratak u Hrvatsku

Habsburška se monarhija popravljala samo onda, ako ju je zadesio kakav poraz. Tako bijaše i god. 1866., kada ju je 3. srpnja porazila Pruska kod Kraljičinog Gradca. I kao što je poraz kod Solferina srušio Bachov apsolutizam, tako je iza poraza kod Kraljičinog Gradca pao Schmerlingov centralizam. Mjesto njega odlučio se bečki dvor za dualizam, podijelivši tako vlast između Beča i Pešte.

Pošto je kralj god. 1867. podijelio opću amnestiju za političke osuđenike, vratio se konačno i Kvaternik iz tuđine u domovinu svoju 2. srpnja 1867. Tada već nije na okupu našao hrvatskoga sabora, jer ga je kralj raspustio još 25. svibnja 1867. Kvaternik nije više našao ni bana Šokčevića, koga je 27. lipnja 1867. naslijedio barun Levin Rauch. Ovaj bijaše prema Kvaterniku uvidavniji, te mu je uz revers dozvolio boravak u Hrvatskoj.

Kvaternik se ponovno počeo baviti proučavanjem hrvatske povijesti, koju je i napisao, ali se rukopis iza njegove smrti izgubio. Uz to je Kvaternik pisao djelo »Istočno pitanje i Hrvati«, od kojega je prvi svezak izašao u ožujku god. 1868. Međutim su u Hrvatskoj koncem godine 1867. provedeni nasilni izbori, koji su donijeli većinu unionistima, te su ovi sklopili 8. studenoga 1868. nagodbu između Ugarske i Hrvatske. Protiv nagodbe ustade gotovo sav narod hrvatski, jer je nagodbom samostalnost Hrvatske stegnuta na 4 grane uprave (uprava, pravosuđe, narodno gospodarstvo, te crkve i škole). Zato je Kvaternik početkom god. 1869. sklonuo svoje prijatelje, naročito dra Antu Starčevića i dra Matoka, da »stranka prava« izdaje svoje novine pod imenom »Hrvat«. Ipak je ovaj list naskoro prestao izlaziti.

Nakon višegodišnjeg čekanja dobio je napokon Kvaternik otpusnicu iz Rusije. Tekar sada bude on — zagrebačko dijete — primljen u zavičajnost grada Zagreba i 26. studenoga 1869. prisegnut kao građanin zagrebački. Kvaternik ponovi molbu, da mu vrate

pravo odvjetovanja, što mu sada u siječnju god. 1870. bude i podijeljeno, te on u Mesičkovoj ulici otvori odvjetničku pisarnu. Ipak je i nadalje više radio kao književnik nego li kao odvjjetnik. Kvaternik je god. 1870. izdao političku brošuru »Riječ u zgodno vrijeme«, te drugi svezak svoga djela »Istočno pitanje i Hrvati«.

Kvaternik je početkom god. 1871. počeo izdavati novine »Hrvatsku« kao organ »stranke prava«. Urednikom bijaše Vjekoslav Bach, dok je Kvaternik pisao političke članke i svoje »Gorke uspomene«. Početkom travnja god. 1871. složila je »stranka prava« u Zagrebu poseban odbor, koji će se brinuti, da Hrvati dostojno 30. travnja 1871. proslave 200. godišnjicu smrti bana Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. To je prva proslava ovih narodnih mučenika. Osim zadušnica u crkvi, gdje se sabralo jedva 100 ljudi, bio je u Maksimiru banket za 60 osoba.. Duša svega pokreta bijaše Eugen Kvaternik. On je tom zgodom očito zasnovao, da digne bunu, kojom će se hrvatski narod osoboditi mađarske i njemačke premoći.

7. Rakovička buna

Glavni pomoćnik Kvaternikov u toj buni bijaše Zagorac Rakijaš. Ovaj čovjek rodio se u Pregradi kao sin kapetana, a izučio je dva zanata (pekariju i mesarstvo). Opisuje ga kao prekrasna čovjeka, visoka stasa, crvenih obraza i svijetloga brka. Rakijaš je god. 1864. služio kao vojnik u austrijskoj tvrđavi Peschieri. Odanle je s nekoliko drugova utekao u Turin, gdje se tada nalazio Eugen Kvaternik kao prognanik. Rakijaš je znao, da Kvaternik u Turinu snuje bunu, te mu se ponudio, da će poći u Dalmaciju i dići ustanak. On je to i počeo činiti, ali ga god. 1864. u Kninu uhvatiše i odvedoše u Zadar, gdje ga vojni sud osudio na batine i na nekoliko godina tamnice.

Kvaternik je za bunu izabrao tako zvani Kordun, t. j. ona hrvatska sela u okolici slunjskoj blizu bosanske granice. Učinio je to poglavito iz razloga, da se buntovnici, ako buna ne uspije, mogu zakloniti u susjednu Bosnu, koja je tada još pripadala Turskoj. Osim toga bijaše Kvaterniku poznato, da je narod na Kordunu veoma ogorčen na vojničke mjernike, koji su izrađivali katastrofe. Narod se naime bojao, da će se sada povećati porez. Uz to je u narod doprla vijest, da ovo mjerenje provode Mađari, koji ondje namjeravaju uvesti mađarsku upravu. Seljaci bijahu ogorčeni na državu, što je onih godina pred time dala sasjeci mnogo šuma, te će narodu uzmanjkati drvo. Čini se, da je mnogo nezadovoljstva u narodu uspirivao Petar Vrdoljak, koji je stajao u vezama s Kvaternikom. Ovaj Vrdoljak našao je druga u osobi Rade Čuića iz Broćanaca. Čuić je nekada služio kao narednik (»feljbaba«) u slunjskoj krajiškoj pukovniji. Bila mu je obećana i čast »laćmana« (poručnika) ali mu je ne dadoše, jer ga ne voliše neki časnici. Zato se Čuić zavjerio, da će dići bunu, kada nastupe zgodne prilike.

Bez sporazuma s drugim pravašima ostavi Kvaternik koncem rujna god. 1871. grad Zagreb, te se odveze u Rakovicu. S njim pođoše Vjekoslav Bach, urednik »Hrvatske«, zatim bivši karlovački kapetan Fabiani, te Rakijaš i još nekoliko mladića. Vijećalo se u kući Rade Čuića u Broćancu kod Rakovice. Brzo se opazilo, da za ustanak treba novaca, kojih nitko nema. Zato se Bach zaputio k svome ujaku Paukoviću, koji bijaše poštar u Munjavi, te iz poštanske blagajne uzme 15.000 forinti. S ovim novcem kupiše urotnici u susjednoj Bosni nekoliko konja, odijela i mnogo oružja. Nato sastaviše u Broćancu »privremenu vladu« za Hrvatsku. Na čelo vlade stupio je dakako Kvaternik, njegovi ministri bijahu Rakijaš, Bach, Fabiani i Vrdoljak. Rade Čuić postade »vojskovođa ustanka za hrvatsku slobodu«, kako se sam potpisao. Kapetanima i poručnicima imenovani su: Marko Milošević, Joso Strgar, Petar Tepavac, Janko Čuić, Petar Došen, Filip Milanović, Petar Ugarković i Milan Šoša. Ratna osnova je glasila: da će dići graničare protiv njihovih časnika u pukovnijama slunjskoj, otočkoj i ogulinskoj; zatim će s vojskom krenuti preko Karlovca u Zagreb, da na oružje dignu Zagorce i Podravce. U Zagrebu bi se sastavila »prava narodna vlada«.

Kvaternik se nadao, da će ustanak uspjeti. On to i sam kaže u letacima, što ih je dijelio u narod. Računao je na to, da će se uzbuniti svijet u Bosni i Hercegovini, gdje već 100

godina nije bilo pravoga mira. Nadao se, da će Hrvate u borbi za slobodu poduprijeti Srbija i Crna Gora. Da bolje djeluje na graničare, govorio je Kvaternik, da će se krajiške pukovnije ukinuti i uvesti županije, kako je u građanskoj Hrvatskoj.

Buntovnici krenuše 8. listopada 1871. iz Bročanaca prema Rakovici. Naprvo su na bijelim konjima jašili Čuić i Rakijaš. Pošto Kvaternik nije znao jašiti, vozio se s Bachom u kolima. Sa sobom su vodili oko 400 pobunjenih graničara. Iza malog sukoba, u kom je Čuić ustrijelio kaprala Gavrana Grkovića, stignu buntovnici u Rakovicu. U satnji zarobe kadete Duića i Klanfora, te narednike Klarića i Obradovića; zaplijene satnijsku blagajnu, te iz magazina izvuku oružje i municiju. — Nato Rakijaš i Čuić pođu 9. listopada u Drežnik, da ondje dignu bunu, ali nijesu dosta uspjeli. Tamo zarobe majore Ratkovića i Rašića, te Ratkovića zatvore, a Rašića puste kući, da uredi svoje stvari, jer se poštenom riječi obvezao, da će se vratiti.

Iz Drežnika krenuše Rakijaš i Čuić preko Sertića-poljane u Plaški. Onamo je sutradan pošao i Kvaternik iz Rakovice kroz klanac Ljupča. Pred Plaškim dođe do sukoba s krajiškom vojskom, koja se ipak pridružila ustašama. Prota Popović blagoslovi u pravoslavnoj crkvi oružje buntovnika, kojih je broj narastao na 1700.

Na povratku iz Plaškoga u Rakovicu stiže Kvaternik s vojskom na večer 10. listopada u Plavču Dragu. Ondje su prenoćili i doznali, da na njih idu 3 krajiške pukovnije. U jutro 11. listopada nastaviše put, premda bijaše gusta magla. U Ljupča klancu naiđoše na zasjedu, koju im je postavio kapral Ilija Momčilović s 30 svojih drugova, koji krišom izdadoše Kvaternika, da ga orobe. Prva puška ubije Rakijaša, a drugo tane rani Čuića, koji su jašili naprvo. Svi drugi začuše pucati na Kvaternika, koji se vozio u kočiji iza Čuića. Jedno tane pogodi Kvaternika u truh, a drugo u vrat, uslijed čega ispusti dušu svoju. Za to vrijeme skoči Bach iz kočije, te počne bježati, ali i njega pogodi iz zasjede neki kapral. Ranjeni Čuić pobjegne sretno u šumu, odakle se kasnije provukao u Bosnu, a odavle u Srbiju.

Iza smrti svojih vođa razbjegoše se ustaše. Mrtve buntovnike (Kvaternika, Rakijaša i Bacha) najprije temeljito opljačkaše, a tada dovezoše još istoga dana u Rakovicu, te ih zakopaše uz cestu, koja vodi prema Drežniku. Istoga dana ustrijeljeno je 12 buntovnika, a 13. listopada osuđeno je 7 buntovnika na vješala.

BARBARIZMI U HRVATSKOM JEZIKU NEKAD I DANAS

Prof. Franjo Cipra, član Hrvatskog državnog ureda za jezik

I.

Barbarizmi su loše načinjene riječi ili ropski prevodi s drugih jezika. Takvo ćete kratko tumačenje naći u leksikonu Minervi. To tumačenje odgovara shvaćanju Maretićevu, kad se ono prosudi po dodatku stilistici u njegovoj velikoj Gramatici (1899.), koji je sam nazvao »antibarbarus«, a to je »popis običnijih barbarizama s naznakom, kako je mjesto njih bolje govoriti i pisti«. To bi bili barbarizmi u užem smislu. Nešto širi smisao razabire se iz posljednjeg poglavlja u spomenutoj Gramatici i stilistici, gdje raspravlja o stilističkoj čistoći. »Stilistička čistoća traži«, kaže Maretić, »da se ne upotrebljavaju tuđe riječi. Apsolutno bi čist bio onaj jezik, u kojemu ne bi bilo ni jedne tuđe riječi, ali takvoga jezika nema niti je bilo, a danas među evropskima nema pače ni takvoga, koji bi apsolutnoj čistoći blizu stajao. Apsolutnu čistoću ne možemo tražiti u stilu ni jednoga današnjega jezika, jer bismo išli za onijem, što je gotovo nemoguće. Stilistik dakle traži samo relativnu čistoću te veli: ne upotrebljavaj nepotrebni h tuđih riječi, t. j. onakih, za koje ima u jeziku dobrih svojih zamjena«. Hoće da kaže: za koje imaš dobru hrvatsku književnu riječ. »Razuman stilistik«, kaže dalje Maretić, »zna da mnogih i mnogih tuđica ne može iz jezika istisnuti nikakva sila, a to su one, koje je narod već odavna primio te se više i ne osjećaju kao tuđe blago. Takve su na pr. car, kralj, knez, crkva, komad, puška, račun, subota, trešnja, vino i t. d.« Dodajmo odmah: to i nisu tuđice, nego t.

zv. posuđenice, njem. Lehnwörter, i za njih zapravo samo učeni jezikoslovci znaju, da su nam nekad došle iz nekog drugog jezika. Dalje tumači Maretić: »Ima i takvih riječi, koje se dobro osjećaju kao tuđe, jer su tek u novije vrijeme uzete, ali za njih nema jezik ili nikakve ili bar ne dobre zamjene; zato su takve tuđice potrebne, te stilistik ni na njih ne će udariti, dogod ne umije preporučiti za njih dobre zamjene. Takve su riječi: akademija, fanatizam, general, magnet, ministar, moda, politika, republika, stereotipan i t. d. Tako stilistiku ne preostaje drugo nego protiviti se samo onakijem tuđicama, za koje ima dobrih domaćin zamjena. On na pr. veli: ne upotrebljavaj turskijeh riječi: burgija, kazan, komšija, kad mjesto njih možeš lijepo hrvatski reći: svrdao, kotao, susjed... Ne treba nam ni mađarskijeh riječi astal, doboš, fela..., kad imamo lijepe svoje riječi: stol, bubanj, vrsta. I riječi učene (t. j. koje nijesu prstonarodne) iz latinskog i grčkog jezika upotrebljavajmo umjereno. Kod naših lijepih riječi: književnost, pjesništvo, porodica, rok, suočiti, sveučilište ne treba nam tuđica: literatura, poezija, familija, termin, konfrontirati, universitet i t. d.« Maretić dalje raspravlja o riječima iz slavenskih jezika, pa iz neštoškavskih narječja hrvatskog jezika, zatim o provincijalizmima, arhaizmima i neologizmima, i najposlije o ropskim prevodima čitavih tuđih poslovice i fraza. Sve on to smatra barbarizmima.

Još širi smisao daje toj riječi Rožić. On u uvodu II. izdanja svoje knjige »Barbarizmi u hrvatskom jeziku izriekom navodi, da mu »barbarizmi« znači: sve što se protivi čistomu štoškavskom književnom jeziku, dakle u »barbarizme« u ovoj knjižici pripadaju ne samo »pravi barbarizmi« nego i loši neologizmi, provincijalizmi (ako ih ne trebamo), arhaizmi pa gramatičke (i pravopisne) pogriješke uopće.«

Ovo tumačenje iziskuje ipak neko ograničenje. Ako prelistate spomenuti Maretićev Antibarbarus ili njegov Jezični savjetnik, pa Rožićeve Barbarizme, opazit ćete, da tu nema stranih riječi iz klasičnih i modernih neslavenskih jezika, internacionalnih »svjetskih« riječi, dakako onih, za koje bi se našla dobra hrvatska zamjena, nema na pr. naročito spomenuta poezija i da se mjesto toga može lijepo reći pjesništvo, i t. d. To je, čini se, prepušteno naročitim rječnicima, kao što su njemački Verdeutschungswörterbücher, ali kakvih zasad za hrvatski jezik još nemamo. Nisu u popisu barbarizma kod Maretića ni turcizmi, a Rožić uzričito napominje, da su od »turskijeh riječi uzete u ovaj popis samo običnije«. A što se tiče gramatičkih i pravopisnih pogriješaka, kojima je Rožić proširio pojam »barbarizma«, toga ni u njega nema mnogo, a i razumljivo je, jer se tu ne radi o pogriješakama nepismenih ili polupismenih ljudi, a ni o slučajnim pojedinačnim pogriješakama pisaca, nego o tipičnim primjerima, dakle o pogriješakama, što se mogu naći kod mnogih, ali ipak još kod manjine. Ako bi se radilo o većini, onda to već ne ide ovamo. To uostalom vrijedi i za sve t. zv. barbarizme.

Rožić je uglavnom u svojim barbarizmima popisao sve one riječi i izraze, što su ih drugi filolozi prije njega ili u njegovo vrijeme stavili na indeks, pa je uz Maretića iscrpio Andrićev Branič jezika hrvatskoga i mnoge druge.

Prelistajmo dakle Rožićeve Barbarizme kao sintezu truda hrvatskih jezikoslovaca iz vremena do svjetskog rata. U toj marljivo prikupljenoj građi ima dosta riječi i izraza, koje ne idu u književni jezik, naprosto zato, što se mogu naći samo kod polupismenih ljudi ili u žurno i površno nabačenim izvještajima dnevnih novina. Evo da vidite: akoprem (mj. premda, iako), falinga mj. pogriješka, fela (vrsta), izim (osim), jur (već), kašnje (kasnije), kolikoput (koliko puta), piknja (točka), postelj (postelja), prelestan (ugodan), pukati (čupati), Ruska (Rusija), rečbi (rekao bih, tako rekavši, tako reći), simi simo (ovamo), sjeguran, štala, šupao, vratiju (vrata), žaoba i t. d.

Bez ustezanja pristajemo uz Rožića i njegove suvremenike još i danas, kad nam zabranjuju izraze (ukoliko bi uopće još kome palo na pamet tako pisati) kao: danas sam došao s knjigom, sutra ću bez (mjesto: sutra ću bez knjige), bez da je vidio (a da nije ni vidio), ako ću doći (ako dođem), ne misli se ali tako (ali tako se ne misli), čuvati krevet (ležati bolestan), dati si truda (truditi se, nastojati), primite na izvoljno znanje (izvolite primiti na znanje), kad ću doći, vidjet ćeš me (kad dođem), bježao je za njim (trčao), i t. d.

To nije jako zanimljivo. Ali da sad vidimo, što nam još zabranjuju naši filolozi puristi onoga vremena. Tako kod Rožića možete naći da ne valja ni ciglana, ni kuglana, ni ledana, nego da treba ciglarnica, kuglarnica, ledarnica, ili čak ledenica. Ledenica postoji u književnom jeziku za one lijepe ledene sige, što vise zimi sa streha naših kuća. A ledana je nešto drugo. Ciglarnica, kuglarnica, ledarnica sigurno su po nekim filološkim pravilima dobro skrojene riječi, ali koja korist, kad tako nitko od obrazovanih Hrvata ne govori i ne piše. Nije ni onda nitko tako pisao osim samih onih, koji su te riječi preporučivali. Ili: dnevni red za koji su nam tvrdili da je ropski prevod njemačkog Tagesordnung, pa da treba kakogod drukčije hrvatski reći, otprilike: poslovi današnje sjednice; poslovi, prijedlozi i t. d. određeni za današnju sjednicu. Hvala lijepa, nemamo vremena za tolike riječi kod već odavna usvojenog kraćeg i jasnog izraza pa stoga prelazimo na dnevni red. Pa i sjednica, koju eto tu i na drugim mjestima upotrebljava sam Rožić, nalazi se na indeksu u istoj knjizi, gdje čitamo u abecednom redu, gdje joj je mjesto: »sjednica (Sitzung); bilo bi bolje: sastanak, dogovor, vijećanje«. A riječ dnevni upućuje nas na dnevnik, gdje piše, da se tako kaže za novine, što izlaze svaki dan; to (veli) nije pravo značenje jer »dnevni« znači što i danji (protivno noćni); za novine treba mjesto dnevnik reći: svakidašnje novine. A tko je taj savjet poslušao? Tko osjeća da ne bi dnevnik mogao stati u isti red sa tjednikom, mjesečnikom i godišnjakom?

A domjenak? Rekoše nam za tu riječ Maretić i drugi, da je to rđava i nepotrebna kovanica prema njemačkom Wortwechsel; treba reći razgovor! Ali ono što misli Hrvat, kad poziva prijatelje na domjenak, nije samo razgovor, a njemačko Wortwechsel daleko je od toga da bude prijateljski razgovor, a kamo li domjenak. Wortwechsel je izmjenjena riječ u negativnom smislu, vrlo blizu riječi: prepirka. A što je glavno, riječ domjenak potrebna nam je, i ne osjećamo ništa ni njemačko ni inače tuđe u njoj. I ne razbijamo glavu o tome, tko ju je izmislio ili prvi upotrijebio. Današnji naš jezični osjećaj ne buni se, kad negdje u novinama pročitamo: Domjenak u gradskom ljetnikovcu na Rebru u počast talijanskih umjetnika. Domjenak nije našem naraštaju ni rđava ni nepotrebna riječ, kako su je označili čistunci prije trideset-četrdeset godina. Pokušajte je u spomenutom naslovu zamijeniti kojom drugom riječi! A najmanje pristaje: razgovor!

Po Rožiću nismo smjeli ni otputovati ni doputovati, jer to, kaže, nisu narodne riječi. Dakako, nema ih kod Vuka! Nego smo morali poći na put, a na povratku smo smjeli samo doći, stignuti, prispjeti. To je sve istina, možemo reći i ovako i onako, ali danas ne osjećamo, da ne bismo smjeli i otputovati.

Što se sve nije predlagalo za hodočasnik! Ali ni crkvar, ni poklonik, ni proštenik, ni proštenjar, ni božji putnik nisu imali snage da istisnu »barbarizam« hodočasnik. Ta je riječ, dakle, prestala biti barbarizam, jer ju je opća književna praksa prihvatila i zadržala. Isto je i s riječju »izraz«. Njoj se je kao riječi stranog podrijetla tražila zamena u izričaju, izjavi, nazivu, i u nekoj upotrebi zaista se mjesto izraz može reći izjava, a u drugoj naziv, ali za ono, što se obično misli, kad se kaže izraz, jezična praksa Hrvata nije prihvatila izričaj; ta se riječ može naći samo u sastavcima pojedinih strogih filologa.

A sad jedan osobito zanimljiv slučaj: kolodvor! Rožić tvrdi: to je nakazna kovanica prema njemačkom Bahnhof, bolje će biti: stanica, postaja, glavna postaja, a Maretić veli: kolodvor je rđava riječ, i kliče porugljivo: »Dvor kola! Mnogo bi bolja bila riječ kolostaj, koju je Kurelac negda predlagao, ali nije primljena«. Eto, u tome i jest sve: nije primljena! A kolodvor jest primljen! I održao se, iako su ga i hrvatski i srpski filolozi i te kako gonili. Evo njihovih prigovora protiv kolodvora: 1. Ropski je prevod s njemačkog Bahnhof. — To nije baš posve točno. Jest skovana po uzoru na Bahnhof, to je sigurno. Ali preveden je samo drugi dio njemačke složenice: Hof — dvor, dok se to za prvi dio ne može reći: Bahn — kolo. 2. Narod tako ne tvori složenice; drugi dio složenice ne smije biti riječ, koja bi sama za se mogla postojati, kao što je dvor, nego bi moralo biti možda dvornje ili ono Kurelčevo staj, i t. d. — To je istina, ako se uzmu u obzir narodne složenice kao mišolovka, praskozorje. Ali mnoge su se složenice književnog pa i pučkog jezika otele tome pravilu. 3. Maretićev usklik: »dvor kola!« upozoruje nas na nelogičnost riječi kolodvor. — Ali mnoge su se riječi i u hrvatskom i u drugim

jezicima ogriješile o stroge zakone logike. Njemačka riječ Rundfunk (radio) danas je zapravo besmislena, jer se ne radi o iskri, otkad se u radiofoniji upotrebljavaju elektronske cijevi. Ali tko danas još na to misli? Nijemcima je dobra riječ Rundfunk, baš kao i isto tako nelogične riječi funken, Funker i t. d., kao što je i nama Hrvatima dobra riječ kolodvor, koji odgovara jezičnoj potrebi (ako ne jezičnim zakonima), a odavno smo se na nju već navikli. Naprotiv predložene zamjene nisu se mogle održati. Preko Kurelčeva kolostaja, tko zna iz kojih razloga, naprosto se prešlo, a hrvatska riječ postaja ne znači nam isto što i Bahnhof, kolodvor. Možemo govoriti o željezničkoj postaji u Božjakovini, ali u Zagrebu imamo kolodvore, i to glavni kolodvor, kolodvor Sava (nekada južni) samoborski kolodvor, teretni kolodvor i kolodvor za ranžiranje (ranžir-kolodvor, RK). Kolodvor imaju i veći gradovi ili važni prometni čvorovi: Karlovac, Sisak, Slavonski i Boslavski Brod i t. d. Što se pak tiče riječi stanica, to je riječ, koju hrvatski jezični osjećaj u tom značenju odbija kao srbizam. Ipak je stanica bila preko 20 godina u upotrebi, ali ne zato, što smo je napokon ipak prigrlili, nego zato, što nam je bila službeno nametnuta. To uostalom nije osamljen slučaj, da su nam naši filolozi vukovci u zamjenu za hrvatski »barbarizam« preporučivali srpsku riječ.

II.

Iz dosadašnjeg razmatranja o barbarizmima u hrvatskom jeziku mogli ste razabrati, kako je »barbarizam« relativan pojam. Ni u isto vrijeme nisu svi čistunci bili potpuno složni u svakom pojedinom slučaju, što je barbarizam, što li nije, t. j. što treba zabraniti, a što se može dopustiti. Eto riječ glasovir oštro je osudio Maretić, pa je pri tom ostao još i poslije. A Rožić, koji je svoje »Barbarizme« obradio u prvom redu po Maretiću, ne stavlja glasovir u svoj rječnik barbarizma, što više: sam tu riječ upotrebljava u istoj toj knjizi.

Maretić se je za mnoge riječi, koje je najprije u svom »Antibarbarusu« (1899.) osudio, kasnije predomislio, kad je 1924. izdao svoj »Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom«, a to je novo, promijenjeno i dopunjeno izdanje nekadašnjeg »antibarbarusa«. Eto što on sam veli o promjeni svoga stanovišta: »Svakomu se jezičnom puristi ili čistuncu lako događa, da u svojoj revnosti češće ili ređe zabrazdi te ovu ili onu reč odbaci kao lošu, a ako se pravo uzme, ta je reč dobra ili bar može podneti. Što se drugima događalo, to se dogodilo i meni, te u svojoj »gramatici i stilistici« i drugde neke reči osudih, a sada ogleđavši ih sa svih strana pobolje, da tako rečem: filologičkim mikroskopom, nadoh, da mogu podneti; zato sad u »Savetniku« kažem za takve reči da se mogu u književnom jeziku upotrebljavati. — Takove su riječi: akademski, hodočasnik i hodočastiti, ladanje, oporba, shodan«. Razumije se, da se u Maretićevu Savjetniku kao dobre riječi navode i neke od onih, što su ih drugi čistunci osudili, a on je poslije našao da, kako kaže na mnogobrojnim mjestima, »mogu podneti«. Takve su: Afrikanac, Amerikanac, časopis, članica, dnevnik, dnevni red dobrovoljac (tražili su od nas da ga zamijenimo svojevuljcem), iznos, nadobudan, olovka, parobrod (tražili su paroplov), pa rimokatolik. Čudite se, je li? — A riječi rimokatolik čudio se nitko drugi nego upravo rimokatolički kanonik Iveković, izdavač poznatog Broz-Ivekovićevog rječnika. Evo čujte samog Ivekovića:

»Za čudo mi je«, veli, »kako je Daničić prihvatio ovako sastavljenu riječ (naime: rimokatoliki). mislim da bi se bolje kazalo: rimsko-katolički (ili rim-katolički?) isp. rim-papa«. Eto tako Iveković, a Maretić je našao, da su ipak dobre riječi: rimokatolik i rimokatolički, u što uostalom baš nijedan Hrvat ni dotad nije sumnjao.

Da vidimo još koji »barbarizam«, što ga je Maretić 1924. skinuo s indeksa: uvodnik, uzdržavati, zareznik, zatvarati (dopuštali su dotle samo zatvorati), zlovolja, zvuk, zvučiti i zvučan (tražili su zvek, zvečati, zvečan: na pr. klavir je imao dobar zvek, pa je lijepo zvečao. Danas bismo se lijepo zahvalili, kad bi nam glasovir zvečao). Pa i nadbiskupa, nadvojvodu i podžupana morao je tek Maretić povratiti iz progonstva.

Dakle vidimo, već skoro poslije sudbonosne god. 1918. mnogo se što promijenilo u gledanju na barbarizme u hrvatskom jeziku. Međutim dok su se tada spašavale mnoge dobre hrvatske riječi, koje su nam predratni čistunci htjeli oduzeti, doživio je hrvatski

jezik s druge strane veliko zlo. Nagrnula je u nj bujica novih barbarizama, s istoka, iz Beograda, što su nam ih donijeli novi gospodari. Ti novi barbarizmi, kud i kamo opasniji za hrvatski jezik od onih starih, to su s r b i z m i, a mogli bismo ih isto tako, a možda još i točnije označiti beogradizmima. To su oni beogradizmi, protiv kojih je među prvima odlučno ustao naš zaslužni filolog dr. Nikola Andrić u svom još i danas vrlo vrijednom »Branicu jezika hrvatskoga« (novo, dop. izd. 1911.), izazvavši time silnu srdžbu tadašnjeg srpskog korifeja Skerlića, koji se na pisca Braniča žestoko oborio, više ruglom i sarkazmom nego stvarnim razlozima. Poslije je Andrić objavio u Hrv. Kolu knj. VIII. (1927.) za ono vrijeme dosta smjelu raspravu: »Koje nam beogradske riječi ne trebaju«, čime je i opet izazvao revolt kod Srba, kojima nije išlo u glavu, a ni u račun, da bi se Hrvat smio protiviti nečemu, što mu dolazi iz Beograda. Ta oni su vidjeli da su sami Hrvati, progoneći iz hrvatskog jezika hrvatske riječi kao barbarizme, u zamjenu za te napadane hrvatske riječi preporučavali s r p s k e riječi. Već sam spomenuo srpsku s t a n i c u koju smo po Maretiću. Rožiću i dr. imali uzeti u zamjenu za hrvatski kolodvor. A stanicu smo već imali kao hrv. riječ za Z e l l e. Tako su nam naši stariji filolozi čistunci, a inače osvjedočeni i gorljivi vukovci, preporučivali i avet mj. sablast, duvan, izvod mj. izvadak, manastir mj. samostan, minut mj. minuta, nauka mj. znanost, poređenje mj. prispodoba, prečnik mj. promjer, punomoćje, ređati, spisak, srećan, srez, tugaljiv (što im je imalo prema srpskom značiti škakljiv a ne tužan), uputnica, (mj. doznačnica; voz (mj. vlak), vazduh mj. zrak, a zrak mj. zraka, i t. d. A Andrić je odvažno ustao protiv uvlačenja novih srbizma u hrvatski jezik.

Ali najodlučnije stanovište u ovom pitanju zauzeli su i konačni su obračun sa srbizmima izvršili 1940. dr. Guberina i dr. Krstić svojom knjigom »Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika«. Toj je knjizi u prvom redu zadatak pokazati i dokazati mnogobrojne razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika, jezika Zagreba i jezika Beograda. Drugi i glavni dio knjige sačinjava diferencijalni rječnik hrvatskog i srpskog književnog jezika. Tu je nekoliko tisuća srpskih riječi, koje su Hrvatima više ili manje tuđe, a mnoge su mu i potpuno nerazumljive. Da vidimo, znate li što je: babinjara, bandera, bojevac, buđav, prenebregnuti, prevashodstvo, dobovanje, iščevrljati, kičeljiv, ljuspatak, magnovenje, nipodaštavati, otomboljen, oveštalost, podozriv, pogruženje, povinjavati se, prepodoban, prismotra, pujdanje, rovito (jaje), snebljiv, snishodljiv, stinjiti, surenjiv, špartati, tociljač, učmanuti, utolegnuće, utovljavanje, vaploćenje, zabatrgati se, zadržgao, zakerati?! a te se riječi ne može ni reći, da su barbarizmi, jer je isključeno, da se one ikad nađu u sastavku kojeg Hrvata, pa da se onda za hrvatski jezik smatraju barbarizmima. S njima hrvatski jezik nema nikakva posla, baš kao ni s kineskim. One su naprosto srpske, pripadaju srpskom jezičnom blagu, i nikome ne pada na um, da protiv njih ustaje. Hrvat nema interesa na tome, da od takvih nakarada čisti srpski jezik, kao što je to (dosta oprezno) pokušavao Maretić sa svoga gledišta hrvatsko-srpskog jezičnog jedinstva. Ali te su riječi Hrvatima dragocjena građa za dokaz teze o zasebnosti srpskog jezika.

Kao barbarizmi dolaze u obzir one srpske riječi u tom rječniku, koje su se za posljednje 23 godine više ili manje ugrurale u hrvatski jezik pa se pojedinačno mogu naći još i danas. To su riječi, protiv kojih se hrvatski jezični osjećaj osobito buni, više nego se ikada bunio protiv onih nekadašnjih »barbarizama« hrvatskih čistunaca starije škole.

Eto, protiv tih barbarizama najviše se bori današnji hrvatski jezični pokret, na te barbarizme upozorava u obilnoj mjeri knjiga Guberine i Krstića, a ta je borba jedan od glavnih zadataka i Hrvatskog državnog ureda za jezik.

Hrvatski narod ima svoje izvorno povijesno ime Hrvat, pod kojim se je pojavio u davno povijesno doba, pod kojim je prije 1400 godina došao u današnju svoju postojbinu, te pod kojim živi sve do danas. To ime ne može i ne smije zamijeniti ni jedno drugo ime.

POGLAVNIK U USTAŠKIM NAČELIMA

OD KOGA JE GODINE 1000. VENECIJA IMALA MANDAT ZA OSVOJENJE DALMATINSKIH GRADOVA?

Sveuč. prof. dr. Antun Dabinović

I.

U Šišićevoj »Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara« prikazana je na str. 464—498 vladavina Stjepana Držislava i njegovih nasljednika, od 969 do 1058 god. Kad je Držislav počeo da vlada, stoji u tom prikazu, bio je već preminuo bugarski car Petar (30. siječnja 969). Rusi su odmah zatim prodrli sve do Trakije, a tek nakon teških borbi pošlo je za rukom bizantinskom caru Ivanu Cimisku, da ih potisne preko Dunava i da oslobodi zarobljenu bugarsku vladalačku porodicu. Petrov nasljednik Boris II. i njegov mlađi brat Roman odvedeni su u Carigrad, a Bizantinci su već krenuli Povardarjem prema Kosovu, ali im se tu suprotstaviše četvero braće, takozvani komitopuli, koji su vladali krajevima oko Ohridskog i Prespanskog jezera. Njihovi se izaslanici javiše za ratnu saradnju Otonu Velikom u Quedlinburgu, oko Uskrsa 973. god. Ali se međutim Njemačka već bijaše pomirila s Istočnim Carstvom, i mlada je Teofano već krenula u Italiju, da se vjenča s prijestolonasljednikom, kasnijim carem Otonom II.

Komitopulima nije stoga ostajalo drugo, nego da se izmire s Bizantincima. Ali zamalo. Odmah poslije Cimiskine smrti (11. siječnja 976.) prihvatise četvero braće David, Mojsije, Aron i Samuilo zgodu, koju im pružahu bizantinske unutrašnje razmirice. Bizantinske su vlasti opet protjerane iz oblasti oko oba jezera, ali se četvero braće zavadise. Davida ubiše neki vlaški pastiri, Mojsije zaglavi pred Serom, Aron navodno od Samuilove ruke. Samuilo zavlada sada krajevima od Tesalije do Podunavlja. Isto kao što su osamdeset godina ranije podlegli Simeunu srpski knezovi, podlegne Samuilu duklijski knez Vladimir. Pa i sam je Vasilije II. strahovito potučen od Samuila kod Trajanovih vrata (17. kolovoza 986.).

Međutim se Stjepan Držislav, isto kao ranije Tomislav, vjerno držao Bizanta. Uzalud je Samuilo prodro pljačkajući preko Ulcinja, Kotora i Dubrovnika sve do samog Zadra i zatim okrenuo svoje čete prema Bosni i Raškoj. Vjernost hrvatskog vladara nagrađena je time, što je Vasilije II. otpremio Držislavu s naslovom carskog patricija kraljevsku krunu Dalmacije i Hrvatske.

Malo iza toga pokušala je Venecija da iskoristi teški položaj u kojem se je nalazio Vasilije II. Dužd Petar II. Orseolo izradio je u ožujku 992. g. opsežne povlastice za prolaz mletačke robe preko Moreuza uz obavezu, da će braniti bizantinski temat Langobardiju u južnoj Italiji (Tafel:Thomas I, 36—39 i Zachariae von Lingenthal. Ius Graeco-Romanum III, 304). Kasnije, 19. srpnja 992., sklopio je Petar II. Orseolo drugi ugovor s carem Otonom I. u Mühlhausen-u. U ljetu 996. je car kumovao krštenju duždeva sina Otona. i skoro u isto je vrijeme Petar II. Orseolo uskratio danak hrvatskom kralju Stjepanu Držislavu.

Iza Držislavove smrti, došlo je do nesuglasice između njegovih sinova. Zadrani se metnuše, god. 998., pod mletačko okrilje (Ivan Đakon 154 i And. Dandolo col. 227). Orseolo je na to otpremio izaslanstvo u Carigrad i zatražio je od Vasilija II., da mu se ustupi temat Dalmacija. Zadrani otpremiše u jeseni 999. g. svoje izaslanike u Mletke za pomoć od »nasilja Hrvata i Neretljana«. God. 1000. na Spasovo krene Orseolo iz Olivola pored Gradeža, Poreča i Pulja u Osor, gdje mu narod na prvi dan Duhova (19. svibnja) zapjeva pohvale (Serenissimo ac excellentissimo principi, domino nostro gratiosissimo, Dei gratia inclyto duci Venetiarum). U Zadru se sakupi zbor predstavnika carske Dalmacije i prizna političku vlast mletačkog dužda.

Malo je zatim došlo do pomorske bitke, u kojoj su Hrvati podlegli (Dandolo: in conflictum fuerunt missi). U Trogiru je dočekan dužd od naroda i od svećenstva, a Krešimir Šuronia koji je došao da mu se pokloni predade mu sina za taoca. Mlečani su silom zauzeli Korčulu i Lastovo. Dubrovački biskup krene duždu u susret kod Maksane. Sredinom lipnja vrati se dužd u Mletke, okiti se naslovom dalmatinskog dužda (dux Dalmatiae) i priznat je kao takav od Otona III (Dandolo, col. 227).

Vasilije II. je međutim bio u stalnom napredovanju protiv Samuila. God. 1000. su zauzeti Veliki Preslav i Pliskov, god. 1001. Berce i Voden, god. 1002. Vidin s Podunavljem, god. 1003. Skoplje, god. 1005. Drač. Da nije imao posla u južnoj Italiji, uspio bi Vasilije već onda da satre Samuilovu državu.

Malo iza toga prisustvujemo čitavom nizu vjenčanih veza: Orseolova se kći uda s hrvatskim kraljevićem Stjepanom Krešimirovim sinom. A duždev sin Oton uzeo je za ženu sestru mađarskoga kralja Stjepana (Ivan Đakon 171).

God. 1009. se Petar II. Orseolo povuče s duždeva položaja u korist svog sina Otona. God. 1018. dođe do rata između hrvatskog kralja Krešimira i Otona Orseola, a tom su prilikom obnovljeni ili revidirani odnosi između Mletaka s jedne strane, a Raba, Krka, Osora i Cresa s druge (Rački, doc. 32—36; Dandolo, col. 236).

U isto se vrijeme ispuni sudbina Samuilove države. Samuilo je umro u rujnu 1014., godinu dana kasnije njegov sin Radomir, i rat je dovršen točno iste godine, kad je Oton Orseolo krenuo protiv Zadra (Prokić u Glasu srpske kr. Akademije LXXXIV). Kao posljednji bugarski dostojanstvenik proboden je Sermon rukom Konstantina Diogena. A Vasilije je krenuo da pregleda Podunavlje i Dalmaciju (Kedren II, 476).

God. 1024. dođe do bune u Mlecima, i Oton Orseolo je prisiljen, da se spasi u Istru, tada dio vojvodine Koruške (Kretschmayr I, 143—145). Istodobno je namjesnik bizantinske južne Italije Boioan preplovio u Hrvatsku i odavle otpremio kao taoca u Carigrad »ženu kralja Krešimira« (Rački, doc. 434). Rački i Šišić misle, da se Krešimir htio koristiti mletačkim smutnjama, da je napao dalmatinske gradove i time izazvao bizantinske represalije. Vasilije II. je dakle nastupio kao zaštitnik Orseolove politike. Njegovom pomoću je Oton Orseolo opet uzdignut na duždevu stolicu (god. 1024.), gdje je ostao samo dalje dvije godine. Oton Orseolo je umro god. 1032. u zatočništvu u Carigradu. Međutim je vladao bizantinskom Dalmacijom kao carski namjesnik zadarski prior.

Međutim se vrati u domovinu sin Krešimira III. i Hicelin muž Stjepan i postane valjda već onda očevim suvladarem. Njegov povratak ojača veze između prognanih rođaka Orseolove kuće. Petar, sin Otona Orseola i sestre ugarskog kralja Stjepana I., najavi se god. 1027. u Hrvatskoj i pokuša, valjda dogovorno s Krešimirom i sa Stjepanom, Hicelinim mužem, da osvoji dalmatinske gradove. Tako su Split i Trogir došli pod Hrvatsku, dok je Zadrom vladao bizantinski namjesnik. Otoci su međutim stajali pod mletačkim pokroviteljstvom.

Poslije smrti Konstantina VIII. vladao je Bizantijom Roman Argir, čija je sestra Marija svojedobno udata sa Ivanom Orseolom. A u isto je vrijeme vladao kao toparh Dalmacijom Dobronja (Kekavmen 77 i P. Preradović u Starohrvatskoj Prosvjeti IV, 6—20).

Istu čast koju je god. 986. obnašao zadarski prior Madije, preuzeo je, po Šišiću, god. 1000.—1024. Petar Orseolo, odnosno njegov sin Oton. A 1033.—1036. vlada Zadrom Madijev sin Grgur (Gruber u Vjesniku zem. ark. XX za 1918., str. 198—209). Grgurov brat je Dobronja, a njemu je Krešimir poklonio neke zemlje (Rački, doc. 67). Sva je stoga prilika, da je Dobronja branio u Carigradu pred Romanom Argirom hrvatsku politiku, koja se onda slagala s politikom kuće Orseola. Zato je Dobronja išao u Carigrad prvi put god. 1028—29.; onda je Oton Orseolo još bio u životu. Drugi put je krenuo u Carigrad oko 1033—34. god. Kad je treći put došao u Carigrad u vrijeme Mihajla IV. (1034—1041), zatvoreni su on i žena mu (Gfrörer II, 593 i 597). Obojica umriješe u zatvoru u vrijeme Konstantina IX. Monomaha. Dobronja je, misli se, zatvoren između 1038. i 1041. god. Drugi je carski namjesnik od tog vremena vladao Dalmacijom.

Baš u to vrijeme došlo je u Njemačkoj do drugog, isto tako zagonetnog preokreta. Adalberon Eppenstein, koruški vojvoda, koji je svoj položaj imao god. 1012. da zahvali Henriku II. prognan je od Konrada II. Htio je, tvrdilo se, da prkosi svom gospodaru u interesu Hrvata i »Mirmidonaca« (confisus Cruvatis et Mirmidonibus: Jaksch, Mon. hist. duc. Carinthiae III, 105).

Šišić misli dakle, da je Krešimir III. ista osoba kao Šuronja ili Šurinja Ivana Đakona. Krešimir Šuronja je dakle predao Petru Orseolu kao taoca svog sina Stjepana, kasnijeg muža Orseolove kćeri Hicele i oca Petra Krešimira IV.

Njegovo razlaganje nije međutim zadovoljavao Baradu, koji pokušava, u raspravi izašloj u pedesetoj svesci Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku za god. 1928. i 1929. pod naslovom »Dinastičko pitanje u Hrvatskoj u XI. stoljeću« da unese novu svijetlost u ove događaje.

Barada misli, u suprotnosti sa Šišićem, da Šurinja ili Šuronja nije Krešimir III., nego Držislavov stariji sin Svetislav. Protjeran od mlađe braće Krešimira i Gojslava, išao je Svetislav Šurinja Mlečanima u susret i predao im je kao taoca svog sina Stjepana, koji se kasnije vjenčao s duždovom kćerju Hicelom. Tom je prilikom došlo, misli Barada, do sporazuma između Svetislava i Orseola. Svetislav je priznao Mlečanima posjed bizantinske Dalmacije, a Orseolo mu je na to obećao, da će ga povratiti na hrvatsko prijestolje. Barada misli dakle, da kraljević Stjepan nije Krešimirov, nego Svetislavov sin. Pored ovog Svetislavova sina, opstojao je, misli Barada, i drugi Stjepan, sin Krešimira III. i otac Petra Krešimira IV.

Da su zbilja Hicelin muž i Krešimirov sin jedna te ista osoba, argumentira dalje Barada, bio bi Krešimir III. u najbližim rodbinskim vezama s tadašnjim vladalačkim kućama Venecije, Bizantije i Ugarske, a ovakve bi se rodbinske veze morale odraziti u ondašnjim političkim događajima, dok to nije slučaj. Naprotiv se Krešimir nalazi u stalnoj borbi s Mlečanima, pa je god. 1018. pošao za rukom Otonu Orseolu, da izvojski pobjedu protiv hrvatskoga kralja. I, budući da je baš u isto vrijeme podlegla Bizantu i Samuilova država, stavlja Barada u vezu Veneciju i Bizant s jedne strane, a Hrvate i Bugare s druge. Bugarskom porazu protiv Bizanta odgovara hrvatski poraz protiv Mletaka. Prisiljen na uzmak, morao je Krešimir da prizna bizantinsko vrhovništvo i da ostavi Mlečanima dalmatinske gradove. A to se ne može zamisliti, misli Barada, ako je Stjepan bio sin Krešimira i ujednom talac kod Petra Orseola i kasniji muž njegove kćeri Hicelle.

Za Baradu znače potvrdu te hipoteze događaji god. 1024. U isto doba, kad je Oton Orseolo protjeran iz Mletaka, krenuo je iz Barija bizantinski namjesnik »Langobardije« Boioan i zarobio je ženu hrvatskoga kralja. Krešimir je naime, misli ovdje Barada, opet pokušao da se dočepa dalmatinskih gradova koristeći se mletačkim nemirima. To je baš dalo povoda Boioanu, da izvrši represaliju protiv Krešimira. Ovom prilikom je dalmatinski temat vraćen pod bizantinsku vlast i nije više povjeren Veneciji, jer su Mlečani bili protjerali Orseolovu porodicu koja je stajala u dobrim odnosima s Bizantijom. Rat što ga je vodio, malo kasnije, mađarski kralj Stjepan I. protiv Hrvatske imao je za pretpostavku, tvrdi dalje Barada, koaliciju Stjepana I., Orseolovaca i Bizantije protiv Krešimira III. Tom je prilikom hrvatski pretendent, Držislavov najstariji sin Svetislav, odnosno njegov sin, Hicelin muž Stjepan dobio Slavonsku Banovinu, kojom su vladali Svetosavljevi potomci. A posljednji od njih bio je ni ko drugi, nego hrvatski kralj Dmitar Zvonimir.

II.

Nije isključeno, da je Barada u pravu, kad tvrdi, da su Krešimir III. i Šurinja dvije osobe i da se Šurinja ima identificirati sa starijim Držislavovim sinom Svetislavom. Da su dva mlađa brata složno nastupila protiv starijeg, da je potisnuti Svetoslav na svršetku tražio mletačku zaštitu, sve se to može uzeti kao gotova istina. Poteškoća nastaje međutim u konstrukciji drugog Stjepana. Njezine su pretpostavke preslabe, a stvar postaje još manje vjerojatnom, kad držimo pred očima, da su u ono vrijeme lična imena dosta često služila za očitovanje nekog političkog pravca. Poslije zbliženja Petra Orseola s Njemačkom, daje on svome sinu ime Oton, to jest kršteno ime njemačkog vladara. Petar, ime nećaka Stjepana I., ima svakako da potsjeća na Petra Orseola. Pa i Ivan Orseolo kao da je kršten u vrijeme zbliženja Venecije i Bizanta, god. 992. Da se je Svetislavov sin zvao Stjepan, nije valjda bez neke veze s krunidbom ugarskoga kralja Stjepana I. i s njegovim vjenčanjem s bavarskom princesom Gizelom. Hrvati su naime svakako posredovali između Rima i Mađarske i stajali su kasnije u odličnim vezama s bavarskim štićenikom Adalberonom.

Stajale međutim stvari kako mu drago, ovdje nije mjesto, da se ispita podrijetlo Petra Krešimira IV. Stoga se ovo pitanje može bez druge metnuti na stranu.

To što zapinje u oko kod Šišićeva i Baradina izlaganja je stereotipno ponavljanje mišljenja, da je Venecija kroz cijelo upitno vrijeme bila neprekidno na strani Bizanta. Šišić se u tom pogledu naslanja na svjedočanstvo Ivana Đakona ili, bolje, ima o Ivanu Đakonu i o njegovim navodima doslovno isto mišljenje kao Kretschmayr. Samostaliji je u tom pogledu Barada. Ali je razlaganje jednog i drugog historika u suštini posve isto. Kad je jednom određena za Veneciju uloga stalnog, pouzdanog, nepokolebljivog bizantinskog saveznika, nije preostajao za Hrvatsku nego protivan položaj stalnog bizantinskog protivnika. Venecija vodi dakle, po tom razlaganju, kroz cijelo upitno vrijeme bizantinsku, a Hrvatska protubizantinsku politiku.

Pri bližem posmatranju situacije možemo međutim već na prvi mah ustanoviti, da su zapravo i Hrvatska i Venecija u nekoliko povrata nastojale, da se drže u što tješnjem sporazumu s Bizantijom. Ova težnja dolazi do jačeg izraza u kasnijim godinama vladavine Vasilija II., kad je bizantinska pobjeda stajala izvan svake sumnje. Pitanje je međutim, da li je ista »vjernost« prema Bizantu opstojala u istoj mjeri i onda, kad bizantinske stvari nisu stajale najbolje. Iz svake bizantinske povijesti možemo razabrati, da je u izvjesnim trenucima Vasilije II. bio prisiljen, da sebi uz svaku cijenu traži saveznika. Nema sumnje, da je u takvim okolnostima i za Hrvatsku i za Veneciju opstojala zgodna prilika, da sebi izvoјšte dosta zamašnih bizantinskih koncesija. Otpremanje kraljevskih insignija Držislavu, oslobođenje mletačke trgovine od tegotnih carinarskih formalnosti na Dardanelima, to su cijene koje se plaćaju za oružanu pomoć Bizantu. I to samo za veoma ograničenu pomoć. Petar Orseolo obećaje naime god. 992. samo da će braniti južnu Italiju od Arabljana. O mletačkoj pomorskoj pomoći protiv Samuila nema kroz cijelo upitno vrijeme ni govora. (Tafel-Thomas I, 36—39). A opet nije isključeno, da je lagunska metropola u trenucima najveće zdvojnosti za carstvo smatrala za oprezno, da se obezbjedi od mogućnosti reperkusija jedne predstojeće bizantinske katastrofe. Tu dolaze u pitanje ne samo Samuilo, nego Njemačka i razne arabljanske države, počevši od Egipta sve dalje do arabljanskih dinasta Sicilije i kasnijih sjevero-afričkih regencija. A nije isključeno, da je između Venecije i ovih političkih činilaca došlo do takvih sporazuma, koji se nisu baš podudarali s ulogom vjernog bizantinskog saveznika.

Ako se takva mogućnost može dopustiti u pogledu Venecije, teže je zamisliti, da je Hrvatska u upitnom vremenu, pa bilo kojom prilikom, odustala od politike, koja je Tomislavu i Držislavu donijela dragocjeni posjed dalmatinskih gradova i otoka. Doduše su i jedan i drugi hrvatski vladar imali da se podvrgnu teškim ratovima s Bugarima i opasnostima, kojima tadašnji srpski knezovi bijahu u toliko slučajeva podlegli. Ali je sve to bilo skopčano bez sumnje s nekim prednostima za Hrvate, i sva je prilika, da je vješta bizantinska diplomacija doprinijela svoje do toga, da se uređuju zamršeni hrvatsko-mletački odnosi. Značajno je svakako, da bizantinski pozivi za pomoć upravljani Veneciji i Hrvatskoj u vrijeme bugarskih ratova savjesno izlučuju poprište mletačke od poprišta hrvatske pomoći. Mlečani su imali da pomažu Bizantiji samo u južnoj Italiji, dok je Hrvatska kao što je prirodno, doznačena suhozemna granica prema jugu.

Zato nije nimalo vjerojatno, da je došlo ili moglo doći do saveza između Hrvatske i Bugarske naperenog protiv Bizanta. Hrvatski trgovački interesi nisu mogli biti tako mnogostrani kao mletački. I opet, da su ili Svetislav ili Krešimir III. stupili u savez sa Samuilom, nema sumnje, da bi to umjela da iskoristi pronicava i dobro upućena mletačka diplomacija. Sudeći po bizantinskom dvorskom naslovu hrvatskih vladara, nije od 990. do 1032. god. uopće došlo do promjene. Držislav je god. 996. nosio naslov carskog patrikija. Naslov patrikija vezan je kasnije na Krešimirovu ličnost pa čak i god. 1024., kad je, misli se, katapan južne Italije Boioan otpremio kao taoca u Italiju Krešimirovu ženu, nazvana je ona u samim bizantinskim izvorima patricisom (Praga, Atti 1934.).

Ako taj naslov patrikija ima da znači u Krešimirovo vrijeme isto kao što je značio u vrijeme Stjepana Držislava, to jest položaj namjesnika dalmatinskih gradova, ne može biti sumnje, da je držanje Hrvatske prema Bizantu usprkos mletačkim žalbama bilo posve korektno, bez najmanje zamjerke. Jer, da je te zamjerke bilo, ne može biti sumnje, da bi Vasilije II. u trenutku svojih pobjeda, prilikom svog dolaska u sjeverno Primorje, dao osjetiti hrvatskim vladarima, Krešimiru i Gojslavu, svoju tešku ruku.

Kako stoje međutim odnosi Venecije s Bizantijom?

Prvi odbljesak zato nam daje već studija Gavra Manojlovića »O mletačkim prefektima u Dalmaciji za Petra II. Orseola« (Vjesnik zem. ark. III). I Manojloviću je glavno vrelo Ivan Đakon »savremenik, dužddev dvorski kapelan i podjedno kancelar, koji doduše nije učestvovao u ekspediciji god. 1000., jer je drugdje bio diplomatski zabavljen, ali je podrobno informiran o svim događajima toga vremena«.

U Oseru je, stoji kod Ivana Đakona, dužd dočekan od mnoštva Romana i Slovena (non modo cives, verum omnes de finitimis tam Romanorum quam Sclavorum), ali se tom prilikom ne spominju ni prior ni biskup. Samo je pred Zadrom dužd primljen od priora i od biskupa koji su mu išli u susret s uglednijim ljudima iz okoline. Oko zadarskog priora i biskupa se bijahu poredali biskupi i priori Raba i Krka koji su željeli da dođu pod vlast mletačkog dužda (ibi illius regionis maiores confluentes, eiusdem principis nominationi subesse praecobabant: inter quos Veclensis et Arbensis episcopi cum earum civitatum prioribus adfuerant). U Oseru su ispejvane »laudes«, te su se prisutni zakleli, da će ostati pod dužddevom vlašću (sub illius principis potestate manere). Iz Apulije, dakle iz krajeva podloženih Bizantiji, vraćali su se kući neki Neretljani. Dužd ih je dao zaustaviti i odvesti.

Od Trogira se situacija mijenja. U samom Trogiru je dužd dočekan od biskupa, a prior se ne spominje. U Splitu je dužda dočekaao nadbiskup »cum urbana tam clericorum quam laicorum multitudine«, ali ni ovdje nema spomena o prioru. Kod Korčule je dužd naišao na otpor. Pa i iz Dubrovnika krenuo je samo biskup duždu u susret, dok se tom prilikom prior uopće ne spominje.

Što ima da znači ova odsutnost političkih vlasti u gradovima južno od Zadra, teško je reći. Ništa ne znači u tom pogledu držanje pojedinih gradskih biskupa. I prilikom langobardskog i arabljanskog osvojenja ostajali bi duhovni poglavice kod svojih vjernika, da ih brane od nasilja osvajača.

Uz to dolazi znameniti popis mletačkih prefekta, koji su navodno došli u dalmatinske gradove, da zamijene odsutne ili potisnute bizantinske vlasti. Popis koji se nalazi na rubu ambrozijanskog kodeksa Dandolovih anala glasi ovako: tunc missi sunt praefecti ex Venetiis in urbes Dalmatiae, videlicet Otton Urseolus Spalatum, alibi Ragusium et Spalatum eius filius; Domenicus Pollanus Tragurium, Iohannes Cornarius Sicum (Šibenik?), Vitalis Michael Belgradum, Maffaeus Iustinianus Iaderam, Marinus Memmus ad insulam Corcyram Nigram hodie Curzola.

Autor ovog popisa je neki Pinelli koji je živio pod konac XVI. vijeka i koji je Dandolovu tekstu »dodavao svu silu primjedaba i dodatka drugih ljudi, što ih je nalazio po različitim rukopisima... i iz bogate riznice svogu znanja«. Pinellijev popis je primljen veoma slabo od kritike. Gfrörer je dokazao da Oton Orseolo nije mogao biti otpremljen kao prefekt jer mu je bilo tek pet do šest godina. Lennel i Kohlschütter govore u svojim radovima o izmišljenom popisu mletačkih prefekata, premda je jasno da se izmišljotina ne može pripisati samom Pinelliju, kad nam Kretschmayr svjedoči da sami popis potiče iz rukopisa XIV. stoljeća (Geschichte von Venedig I, 442).

Bio Pinellijev popis izmišljen, poticala izmišljotina iz XIV. ili XVI. stoljeća, stvar je irelevantna. Za nas je od važnosti činjenica, da se ovim pojedinostima potvrđuje sumnja, da li je zbilja Petar II. Orseolo preuzeo svoj pohod u Dalmaciju na osnovu izričitog ovlaštenja jedinog zato odlučnog faktora, samog bizantinskog cara.

Potrebno je stoga, da utvrdimo, ako su ga zbilja dobili, od koga i kada su dobili Mlečani punomoć za okupaciju dalmatinskog temata.

III.

Poznata je stvar, da su Mlečani već u vrijeme Karla Velikog pokušali, da osvoje dalmatinske gradove. U Ahenskom miru je točno reguliran, ne znamo zapravo na kakav način, odnos dalmatinskih gradova prema carstvu i valjda prema hrvatskim knezovima gradskog zaleđa. Dalja regulacija tog odnosa izvršena je u vrijeme Vasilija I. Macedonca. Od tog vremena, ako ne ranije, potiče ustanova redovitog danka, što su ga pojedini primorski gradovi plaćali susjednim knezovima. Ovaj tributum pacis koji nam je zasvjedo-

čen od Konstantina Porfirogenita imao je da znači naknadu za slobodnu plovidbu i za upotrebu zemljišta u gradskoj okolini. A nije isključeno da spada u isti red i danak, što ga je mletački dužd redovito plaćao hrvatskim vladarima.

Da je prilikom ugovora o tom danku učestvovao kao odlučni faktor predstavnik bizantinskog cara posve je vjerojatno. Takva bizantinska intervencija u mletačkim stvarima odigrala se je naime već prilikom sklapanja t. zv. pactuma s Lotarom II od 23. veljače 840. god. (Böhmer-Mühlberg, Regesta imp. I, 390; Manojlović, Jadransko pomorje u IX. stoljeću u 150. knj. Rada Jugosl. Akad.).

Ako je ta pretpostavka točna, ne može biti sumnje, da je u tom ugovoru određena teritorijalna nadležnost mletačkog dužda u jadranskim vodama. I nismo daleko od istine, ako mislimo, da su povučene granice između duždeve nadležnosti i nadležnosti pojedinih dalmatinskih općina, odnosno hrvatskih teritorijalnih vlasti. Sva je prilika stoga, da je dužd morao tražiti izričito ovlaštenje iz Carigrada svaki put, kad bi imao da intervenira u dalmatinskim prilikama.

Mletački izvori, Ivan Đakon i Andrija Dandolo, tvrde izričito, da je Petar II. Orseolo zatražio i postigao ovakvo ovlaštenje.

Bit će dobro, da zagledamo u izvore. Mletačko izaslanstvo se spominje kod Kedrena (ed. Bonn. II, 452). Mlečani su stigli u Carigrad baš u trenutku, kad se grad nalazio pod teškim doimom jedva otkrivene zavjere i strahovitog poraza, što ga bijaše pretrpio kod Apameje bizantinski vojskovođa Damijan Dalasen. Naglo bijaše Vasilije II. otputovao maloazijskim putem u pravcu prema Siriji. Iza njega je hitno pozvan na ratno poprište Nikifor Uran, pobjednik kod rijeke Sperheja. Međutim su se vršila u Carigradu i po provincijama apšjenja u velikom stilu. Negdašnji vojskovođe i provincijski namjesnici su optuženi, da su stajali u tajnom sporazumu sa Samuilom.

U takvoj atmosferi su iznesene mletačke pritužbe protiv Krešimira III., da napustite on ili njegovu ljudu dalmatinske građane. S pritužbama je skopčano traženje, da se dužd izdaje mandat, da sam bez daljeg pitanja krene s flotom u dalmatinske vode. Zanimljivo je da ni Ivan Đakon ni drugi izvori ne znaju za sadržinu odgovora, što ga je dobilo ovom prilikom mletačko izaslanstvo. Hoćemo li u tim okolnostima vjerovati, da je dužd zbilja formalno ovlašten na pohod u Dalmaciju u trenutku, kad svemoćni Vasilije nije bio u Carigradu i kad bi ovakav pohod mogao značiti pobudu Krešimiru III., da to smatra kao čin neprijateljstva, da se sporazumi sa Samuilom i valjda s Njemačkom i da kreće s oružanom silom protiv Bizanta?

Svi ovi razlozi čine, da ne vjerujemo u mogućnost ovlaštenja izdanog Petru II. Orseolu, da okupira temat dalmatinski. Sve što su Mlečani mogli postići je, da im se dao dopust, da u slučaju krajnje nužde priskoče u pomoć onom dalmatinskom gradu koji se za to bude izričito obratio u Mletke.

Petar II. Orseolo je dakle trebao da počeka dok bi dobio ovakav poziv. I zbilja, stvar se nije dugo zatekla. O Božiću 999. god. stigao je u Mletke zadarski izaslanik i tražio je oružanu pomoć protiv Hrvata. Nema sumnje, da je zadarska pritužba formulirana točno onako, kako ju je dužd i trebao, i da su u njoj bile ispunjene sve pretpostavke, na koje je Carigrad vezao osnovanost mletačke intervencije.

Način, kako su se odigrali dalji događaji, pokazuje da su ostali dalmatinski građani stvar shvatili mnogo drukčije.

Jer, dok su Zadar i kvarnerske općine, dosljedni ranijem dogovoru s duždem, bez poteškoće primili njegov pohod i proglasili mletačku vrhovnu vlast pjevanjem crkvenih pohvala, pokazuju Trogirani i Splitski jasno, da za njih duždov pohod nema isti značaj. Jer, kad je dužd od njih tražio, da pjevaju pohvale u katedrali u njegovu počast, pristali su Trogirani i Splitski, da se u javnim molitvama duždevo ime ima spomenuti tek iza imena bizantinskog cara (*insuper episcopi eisdem sacris confirmaverunt quo feriatis diebus, quibus laudis pompam in ecclesia depromere solebant, istius principis nomen post imperatoris laudis praeconiis glorificarent*).

Ostalim dalmatinskim građanima nije dakle bilo izbjeglo, po načinu kako je Petar II. Orseolo vršio svoj navodni mandat, da njemu nije do vršenja bizantinske carske zapo-

vjesti, nego do jednog čina, koji je mogao da znači protuzakonito prisvajanje jedne bizantinske provincije.

Da nisu bili u krivu, vidi se po daljem načinu, kako su se događaji odigrali. Petar Orseolo ne šalje naimе izvještaj o dalmatinskim događajima u Carigrad. Ili barem, nema podatka, da je o tome izvijestio bosforsku prijestolnicu. Prva vijest o okupaciji dalmatinskih gradova otpremljena je njemačkom kralju i rimskom caru, mladom Otonu III. Nalog za to je dobio nitko drugi, nego glavom Ivan Đakon.

Oton III. je baš u isto vrijeme, kad je Petar II. Orseolo svečano ulazio u Zadar, krenuo iz Njemačke preko sv. Gotharda u Lombardiju. U lipnju god. 1000. javlja se Otonu III. Ivan Đakon s porukom, da je dužd već krenuo »ad debellandam Sclavorum duriciam«. U lipnju nije Ivan još znao za uspjeh Orseolove ekspedicije, ali je konačna potvrda tog uspjeha bila u Mlecima početkom jeseni.

Odmah, tek se ta vijest doznala u Mlecima, krenuo je Ivan Đakon u najvećoj tajni Otonu III. u Ravenu i saopćio mu je sve što se bilo dogodilo. Nije isključeno, da je baš ovom prilikom poklonjena Otonu III. biskupska stolica optočena slonovom košću, za koju Bulić misli, da je nekad pripadala salonitanskom nadbiskupu Maksimu (cathedram elephantinis artificiosae sculpta tabulis). Ovaj poklon ne može da znači samo djelo obične učtivosti, nego bi svakako imalo da znači priznavanje careve vrhovne vlasti u pogledu svih zemalja podložnih salonitanskoj metropolitanskoj stolici.

Malo nedjelja poslije ove Ivanove povjerljive posjete, krenuo je opet Oton III. u najvećoj tajni iz Ravene u mletačke lagune i skrcao se je na otoku Pomposiji, gdje se nalazio benediktinski samostan. I tu je, u Pomposiji, izdao mletačkom duždu posebnu povlasticu.

Andrija Dandolo, koji je živio par stotina godina poslije Ivana Đakona i koji nije vezan na njegove diplomatske tajne, umije da o toj stvari pripovijeda nešto više. Dolazak Otona III. u mletačke lagune skopčan je, po njegovoj tvrdnji, s važnim državno-pravnim činom, s investiturom mletačkog dužda u položaj dužda dalmatinskog.

Investitura znači u sredovječnoj pravnoj terminologiji nešto točno određeno. Svjetovni gospodar daje teritoriju kao leno svome vasalu. U ovom slučaju je dakle Oton III. dao kao leno svome vasalu Petru II. Orseolu bizantinski temat Dalmaciju to jest teritoriju koja nije pripadala Njemačkoj nego Bizantu.

Što ima to da znači? Po našem mišljenju: da je mletačko izaslanstvo u Carigrad bilo samo jedna vješto udešena komedija, da su isto tako udešena i hrvatska nasilja protiv Zadrana, pa i zadarska reklamacija, i da je pravi cilj Orseolove politike bio osvojenje cijele primorske Dalmacije, to jest otuđenje te provincije od zakonitog njezina gospodara, bizantinskog cara.

Literatura neće međutim da vjeruje na Dandolove tvrdnje. Lenel koji ima uopće slabo mišljenje o njemu tvrdi (Die Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria, str. 86—87), da je Dandolo do opravdanja Orseolova osvojenja i do toga, da podupire pravnim argumentima mletačke pretensije na dalmatinske gradove. Da to postigne, tvrdi dalje Lenel, ne preza Dandolo ni od najkrupnijih neistina: tako je on naprosto izmislio franačko-mletački ugovor god. 803, o kojem nema ni najmanjeg pomena u franačkim analizama.

Lenelu se je pridružio Kretschmayr (Geschichte von Venedig, I, 136: Dass der Doge sich der Zustimmung der Kaiser des Ostens und des Westens zur Eroberung des Landes versichert habe, ist eine Erfindung Dandolos, der damit den kühnen Kriegszug zu einem staatsrechtlichen Akte stempeln will. Im Besitze der glänzenden Schilderung des Johannes kann man aller übrigen Berichte wohl entraten. Der Reiz seiner lebensfrischen Darstellung wirkt noch heute mit voller Unmittelbarkeit).

No, ako je Dandolo mogao izmisliti investituru, nije moguće, da je izmislio naslov dužda dalmatinskog, jer za taj naslov znaju začudo njemački, ali ne znaju bizantinski izvori. Ljudi koji su stajali veoma blizu Otonu III. kao papa Silvestar II. (Lenel, Die Entstehung, str. 12, N° 2); kasniji carevi Henrik II. (Stumpf, Regesta 133z, MG. Const.

I, 27, str. 57) i Konrad II. u svojoj povelji od 8. ožujka 1034. naslovljavaju mletačkog dužda na taj način.

Lenelovo i Kretschmayrovo držanje stoje međutim u vezi sa stanovištem, što su ga, jedan i drugi, zauzeli u pitanju odnosa Venecije prema Njemačkoj.

Drugo, suprotno stanovište zauzeo je u tom pitanju Bernhard Schmeidler. Nije bez koristi, da iznosimo u kratko njegovo mišljenje.

IV.

U »Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung« (svezak 25, str. 545—575) nalazi se Schmeidlerova rasprava koja nosi naslov »Venedig und das Deutsche Reich von 893 bis 1024«. U njoj je izneseno mišljenje, da je Venecija podlegla u konfliktu god. 983. i došla u zavisnost prema Njemačkoj. Tom je prilikom Petar II. Orseolo postao vasalom njemačkog vladaoca.

Ivan Đakon, tvrdi dalje Schmeidler, zabašurio je u svojoj kronici tu činjenicu, premda je kao kancelar i savjetnik Petra II. Orseola veoma dobro znao za nju.

Schmeidlerovi navodi koji su izašli na štampu god. 1904. primljeni su dosta nepovoljno od kritike. Holder-Egger neće da zna za njih. Kretschmayr ih doduše nalazi »belangreich aber nicht zwingend« (I, 124, 131—135, 145 i 439), ali mu to nije dovoljno razloga da se odvoji od Uhlirza (Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Kaiser Otto II, str. 188—197) i od Bresslau-a (Jahrbücher des Deutschen Reichs unter Konrad II, sv. I, 149—150 i ekskurs 456—459). Za Lenela je Schmeidlerova hipoteza presmiona i pre-slabo provjerena (Hist. Zeitschrift sv. 99, str. 495—508). Lenelu se pridružuje Ernst Mayer (Ital. Verfassungsgesch. II/1909, str. 4—7) i Hans Niese (Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, germ. Abt. XXXII/1911, str. 365—419).

Bolje prolazi Schmeidler kod italijanskih pisaca. Enrico Besta (Riv. ital. per le scienze giurid. 61/1912, 77) napadnut je, zbog svojeg pristanka uz Schmeidlera, od H. Bresslaua (Festgabe für Gerold Meyer von Kronau 62—92) i od Fedora Schneidera (Mittel-Alter bis zur Mitte des 13. Jh. u »Handbuch für Geschichtslehrer« od O. Keude-a III, 198). Lenelovo mišljenje prisvaja Cartellieri (o položaju Njemačke od 911. do 1047.). Besti-u se je međutim pridružio Arrigo Solmi (L' amministrazione finanziaria del regno Italicco nell' alto M. E., 101). A Rob. Cessi koji je dosta blizu Schmeidleru u »Pacta veneta« (Archivio Veneto, V. serie, vol. 5/1929 45), odbija ga brutalno u svojoj monumentalnoj, ali tendencioznoj »Venezia Ducale« II, 151. Lenelu se je opet pridružio A. Hofmeister (Instituta regalia).

Schmeidler je smatrao za potrebito, da obnovi svoju argumentaciju u 151. svesci časopisa »Historische Zeitschrift« (str. 229—277). Odnos Venecije prema Njemačkoj je, po njegovim tvrdjenjima, sklizao sve od god. 883. od pojma interesne u pojam stvarne podređenosti. Događajima god. 883. posvetio je osobitu pažnju Bresslau i nije bio daleko od toga, da se u pogledu te godine znatno približi Schmeidlerovim zaključcima.

I evo činjenice na koje Schmeidler oslanja svoju hipotezu.

1) God. 992., 19. srpnja, potvrdio je Oton III. poslušno molbi svoje bake Adelhajde ugovor što ga je svojevremeno Oton II. sklopio s Venecijom »considerata fidelitate predicti ducis sueque gentis (D. O. III, 100). Oton nazivlje Mlečane (fideles«, a to znači u sredovječnoj terminologiji »podanike«. Fidelitas nije naime afektivni izraz, nego odgovara točnoj državnompravnoj predstavi. Teško da je dužd mogao pristati na taj naziv, tvrdi Schmeidler protiv Lenela, da se nije zbilja nalazio u podređenosti prema Otonu III. Pa u istoj povelji znači (fidelitas« podanička veza u pogledu grofa Raimbalda od Trevisa i koruškog vojvode Henrika. Nema razloga da taj izraz ima drugi značaj, kad je u pitanju mletački dužd Petar II. Orseolo.

2) U povelji od 1. svibnja 996. (D. O. III, 192) tvrdi Oton III. (qualiter Petrus strenuissimus Veneticorum dux ... nostram imploravit regalem maiestatem, quatenus ei per nostri precepti paginam in tribus locis sue ditioni subditis facultatem et largitionem portus faciendi concederemus.« Oton je na to pristao. Sickel je ovako preveo ovaj pasus: Oton daje duždu pravo, da otvori luku i tržišta na tri mjesta svoje teritorije. Kako da car dopušta duždu da otvori luke i tržišta na mletačkoj teritoriji, ako je mletačka teri-

torija nezavisna od njemačke? Lenel će doduše, da dužd nije tražio koncesiju za svoju, nego za njemačku teritoriju. Ali će Schmeidler na to: »tekst bi onda trebao da glasi: *quatenus ei per nostri precepti paginam in tribus locis in reno nostro, sed ditioni sue subditis . . . concederemus*. Jer, kad jednom stoji u tekstu izraz »*loca ditionis sue subdita*«, taj »sue« znači svakako najbližu ličnost, a to je dužd Orseolo. A sam je Orseolo u povelji od siječnja 1006. upotrebio izraz: *concedo omni Venetiae mihi subdito populo*.« (Kohlschütter, 96).

Ovakve tržišne povlastice Otona III. nisu rijetke. Za njih vrijedi stereotipno ista terminologija. Svugdje se spominju koncesionar, predmet koncesije, i za svaki se slučaj zna da je koncesija izdana podređenom vasalu. Nema sumnje stoga, da i D. O. III, 192 znači ni više ni manje, nego dopust gradnje tržišta na mletačkom teritoriju. Neko bi mogao da pita: zašto da se ovdje kaže »*in tribus locis ditioni sue subditis*«, a ne »*in tribus suis locis, videlicet etc.*«. Izraz »*in tribus suis locis*« odgovara naime njemačkom kancelarijskom stilu. Ovdje međutim nisu označena ta ri mjesta. Dužd ima da odluči, gdje će otvoriti trgove i pristaništa. A po sebi se razumije, da nije mogao dobiti ovakvu biankopunomoć za cijelu teritoriju njemačke države.

Značajnije su dalje odredbe. Upotreba pristaništa i trga (*portus et merchatum*) mora se izvršiti »*remota omnium nostrorum fidelium contradictione vel molestatione*«. Vršenje duždeve vlasti u pomenutim mjestima mora biti nesmetano »*ut nullus mortalis homo contradicere inquietare aut vim inferre in aliqua re parva vel magna presumat aut hominis nostri regni qui ad ipsum portum venire voluerint, distingere aut per aliquam occasionem retinere aut viam illis contradicere vel inbannire aut dampnum facere audeat*«. To odgovara terminologiji drugih koncesija Otona II. i III. Ne smijemo međutim zaboraviti, da se koncesija odnosi na pogranične razmirice između biskupija Heraklijane i Belluna. Tri su se trga imala otvoriti točno na granici mletačke i ranije langobardske teritorije. Otonova zabrana svakog zanovetanja trgovaca iz Njemačke ide za tim, da se sprečavaju neprijateljstva god. 981—983. A duždu je moralo opet biti do toga, da se uspostave nanovo starije veze, pa je zato molio cara za dopust, da podigne skladišta, trgove, carinarnice i t. d. i ujedno za obećanje, da će car zabraniti svojim »*fideles*« svako ometanje te trgovine.

3) Kao dalji podatak za podređenost Venecije prema Njemačkoj mogu da posluže DDO III, 165 i 307. Ništa osobita u tome, da je dužd molio cara za pomoć protiv carskog vasala, belunskog biskupa. Ali je u ovom slučaju car suvereno odredio granice mletačke teritorije. Jer u ispravi stoji izričito: »*ut terminationem civitatis nove que vocatur Heracliana, sicut facta est tempore Liutprandi regis . . . ita confirmaremus, et eum in integrum inde investiremus. Cuius dignis petitionibus . . . libentissime annuentes terminationem predictam que facta est tempore Liutprandi confirmatus et eum ita investimus sicut Petrus dux Candianus tenuit, id est . . .*« cijela mletačka teritorija. Dužd prima dakle investituru za Heraklijanu, t. j. za specifičko mletačku teritoriju. Heraklijana je naime sjelo i glavno mjesto Venecije, sjedište biskupa i dužda.

4) Kad je općina Cavarzere god. 1000. iznijela pred duždem svoja traženja, pozvala se je na povelju Otona I. od god. 968. To znači, da je općina cara smatrala nadležnim u svojoj parnici protiv dužda. To je samo onda moguće, kad je car zbilja suveren i u pogledu mletačke teritorije.

5) Uporedimo Ivanovu kroniku i DO III, 397. Otonov dekret nije mogao biti nepoznat Ivanu Đakonu. A ipak će on samo priznati, da je »*Tribunus dux, quamquam invitatus tamen imperatricis (Adelheidae) iussu et prece gratiam simul et patriam illis concedit*«.

6) Enrico Besta naveo je ove dalje pojedinosti:

a) od god. 960. do 1018. ne služi se dužd svojom bizantinskom dvorskom titulom;

b) Venecija plaća danak Njemačkoj, najprije 25 funti njemačkih denara, kasnije 50 funti mletačkih denara i plašt (*pallium*) od kog je Oton III. god. 1000. odustao;

c) god. 1055. postupa Henrik III. s Venecijom kao s njemačkom teritorijom, a mletački novac nosi na naličju sliku njemačkog vladara.

7) Ad. Hofmeister je izdao god. 1891. u zbirci »Monumenta Germanica« SS XXX, 2, str. 1442—1460, svoja Instituta regalia et ministeria regum Longobardorum et honorantiae civitatis Papiae za vrijeme oko god. 1025. Konrad koji je htio da pregledno sabere sve podatke o prijašnjim njemačkim prihodima u Italiji, dobio je ovo obavještenje: »Dux vero Venetiarum cum suis Venetis debet dare omni anno de denariis Venetis, qui denarii sint de uncia una, tam boni de pondere et argento sicut Papienses, libras L in palacio Papiae et magistro camere pallium unum optimum propter hoc, quod ad regem Langobardorum pertinet. Et illa gens non arat, non seminat, aut vindemiat. Istud censum appellat pactum, eo quod gens Venetorum potest emere in omni portu granum et vinum et illorum dispensia in Papia facere et nullam molestiam recipere debent.«

Neki će na to: po čl. 3. tih instituta plaćali su danak i Englezi. Njihovi su trgovci putovali po gornjoj Italiji, pa je zato engleski kralj plaćao svake treće godine u Paviji 50 funti srebra i poklanjao dva lovačka psa s opremom. Magister camerae u Paviji izdavao je potvrdu i dopust za sve Engleze. Kao nagradu bi primao dva funta srebra i dvije cottas de vario minuto. Jesu li i Englezi bili njemački vasali?

Englezi su plaćali svake treće, dok su Mlečani plaćali svake godine. Englezi su svojim plaćanjem otkupljivali svoju carinsku dužnost, dok su Mlečani povrh tributa plaćali carinu od četrdesetine (ripaticum). Pactum znači ovlaštenje što ga je Oton II. dao Mlečanima da trguju po Njemačkoj, isto kao što su Nijemci mogli da trguju po Mletačkoj. Danak i plašt davali su pak Mlečani, jer su smatrani langobardskim podanicima (DO III, 100, 192, 165 i 307).

Ako je pak Venecija zbilja god. 1025. sastavni dio langobardske teritorije, nema sumnje, da je ta podložnost morala biti znatno veća između 983. i 1002. god. Ta se podložnost izričito naglasuje u DO III, 397. Ako je naime Oton III. popustio u pitanju davanja plašta, jer je to značilo simbolički čin podložnosti Venecije prema kraljevini Langobardiji.

8) Lenel i Bresslau su primjetili saglasnost zaključne formule pakta Otona I. i pakta Otona II. i misle, da je tek naknadno dodana rukopisu ranijeg pakta formula pakta Otona II. Između ugovora s Otonom I. i ugovora s Otonom II. opstoji međutim znatna razlika. Mlečani duguju po prvom ugovoru samo 25 pavijjskih funti, po drugom 50 mletačkih i uz to plašt. Venecija je dakle, poslije blokade Otona II., došla zaista u veću zavisnost prema carstvu.

Ta je podložnost popustila poslije smrti Otona III. Henrik II. bio je naime dugo zapošljen ratovima u Njemačkoj i protiv Slovena. Ali se situacija promjenila pod Konradom II. Car je potpuno svijestan toga, da je Venecija podložena carstvu. A ta je podložnost mogla nastati, po Schmeidleru, tek poslije blokade Otona II., god. 983.

V.

Nije moguće odrediti s prve ruke, da li ima pravo Schmeidler, da li to imaju njegovi protivnici. Mletačka prošlost je veoma zamršena, i njezino proučavanje zahtjeva intenzivan rad od nekoliko godina. Ali to nije ni potrebno. Za nas je svejedno, da li je Venecija iz svoje slobodne inicijative ili pod pritiskom veće sile došla do toga, da oslabi svoje veze s Istočnim i da produbi veze sa Zapadnim carstvom. Fluktuacije su u tom pogledu uvijek značile odjek političkih promjena ili na Bosforu ili iza Alpa. Kad je Bizantom vladao ugledan car, sjetila bi se Venecija svojih istočnih veza jer su značile gotovu korist za njezinu trgovinu. Kad bi, naprotiv, dolazila do jačeg izraza ekspanzivna težnja frančke ili, kasnije, njemačke države, osjetila bi se njezina privlačna snaga sve do samih mletačkih laguna. Uz razloge političke dolazili su i razlozi ekonomske prirode: za Veneciju je Njemačka snabdjevač jeftinih sirovina, a za Njemačku je Venecija značila najbliži i najpogodniji izlaz na Jadransko, odnosno na Sredozemno More.

Stvar je postala očita Otonu I., kad mu je Liutprand iz Cremona donio znamenitu poruku Nikifora Foke: »Nema gospodstva tvoga po moru, nego je sva vlast plovidbe u mojim rukama, pa do mene stoji koje ću primorske gradove napadati i porušiti i koje ću, uz riječne tokove, vatrom pretvoriti u pepeo.«

Tvrđi se, da je od toga dana Oton I. ozbiljno uzeo u pretres pitanje pomorskih veza, pa je ozbiljno težio za tim, da sebi obezbjedi dragocjenu mletačku saradnju (A. Brackmann u *Histor. Zeitschr.* knj. 134/1926, str. 242—256). Postići njihovu pomoć protiv Bizantije putem direktnih pregovora činilo mu se međutim nezgodnim od straha, da bi Mlečani ucijenili svoju pomoć. Zato je valjda došao do zamisli, da ih umekša neizravnim putem. Malo iza Liutprandova povratka pooštrili su se odnosi između Venecije i belunskog biskupa Ivana. Kule i tvrđave su podignute protiv Mletaka na ušću Piave i Livenze.

U Mlecima su se međutim vodile stranačke borbe. Pojedine su starije kuće držale uporno do svojim bizantinskim veza, dok su pridošlice, nastavnici Obelizerijeve politike, nalazili više probitačnosti u održavanju što intenzivnijih veza s neposrednim zaleđem. Unutrašnja trvenja bijahu u nekoliko povratka dovela do nemira, i više od jednog narodnog vođe našao se je prisiljen, da boravi u zatočništvu u dalekoj bosforskoj prijestolnici. Arapska je opasnost za neko vrijeme izvojštila zatišje. Bizantinska se je diplomacija metnula u živo kretanje. Polovinom IX. stoljeća bio je Bizant isto tako slab prema Arabljanima, kao Franci prema Normanima. Toj općoj slabosti odgovarao je Lotarijev pakt god. 840. U njemu je Bizant zastupao samo mletački dužd kao carski spatara. To je dalo priliku Lotarijevim ljudima, da proture u paktu pomen o staroj podložnosti Venecije prema langobardskim kraljevima Liutprandu i Aistulfu i o staroj ordinaciji iz god. 806. Od tog vremena potiče mletački godišnji danak od 25 srebrnih funti kao otšteta za obećanu pomoć protiv Saracena.

U Otonovo vrijeme je podvojenost između bizantinske i njemačke stranke zauzimala od dana do dana sve oštrije razmjere. Franačka, odnosno njemačka struja bila je međutim već izvojštila svoje pobjede. Točno oko osamdesetih godina IX. stoljeća, kad je Zdeslav zamijenjen Branimirom, moglo se već opaziti jačanje suhozemnih veza. Dužd se nije više usudio da se kiti naslovom carskog spatara (Kretschmayr I, 98: einen Titel, der so hoch war, dass der Doge Bedenken trug, ihn seinem Amtstitel nachzustellen). Ova je plašljivost već bila našla svoj pozitivni izraz u ugovorima sklopljenim s Karlom III. (11. svibnja 883.) i s Berengarom (7. svibnja 888.) koji su više nalikovali na utanačenja između vrhovne vlasti i podređenog joj vasala (Kretschmayr I, 102: der einer Heeresfolge nahekommende Artikel 7, der Venedig einseitig zur Unterstützung des Kaisers... verpflichtete.).

Ali baš u toj istoj drugoj polovini X. stoljeća kad je Oton u noćnim osamama sanjao o gospodstvu nad lagunama, bio se je odigrao preokret u javnom mišljenju ne samo u Mlecima, nego po cijeloj Italiji. Opet, poslije duge pomrčine, svijetlila je svojim punim sjajem zvijezda Istočnog Carstva. Carevi-majordomi, jedan bolji vojskovođa od drugog, nastupali su ofanzivno i pobjedonosno na svim stranama. Ratovi su se vodili u prednjoj Aziji, u južnoj Italiji, po Balkanskom poluotoku, a svugdje su se svršavali nečuvenim bizantinskim pobjedama. Za Veneciju su ovi ratovi značili zapošljivanje njezine mornarice. Poslije stogodišnjeg robovanja bijaše se Kreta vratila pod okrilje carstva, a Bizantinci su se čudili ljepotama arapskoga grada Kandaksa, koji će dati novi naziv cijelom otoku. Kod laguna se sada grade kuće, jedna ljepša od druge. Život na Rialtu je živahniji no ikad. Da je u tim prilikama bizantinski ugled narasao, da je bizantinska stranka osjećala u svojim žilama kolanje nove krvi, nikakvo čudo. Otonova propaganda se kočila o novim poteškoćama. Napetost između bizantinskih i njemačkih pristalica pooštravala se je od dana do dana. Koncem god. 967. je Oton nadjačao. Između zapadnog cara i dužda Petra IV. Candiana sklopljen je ugovor za sva buduća vremena (per cuncta annorum curricula). Dužd protjera svoju ženu i zatvori sina u samostanu. Malo iza tog uze za ženu Vladradu iz Tuscije, nećakinju Otona I. i Adelhajde, ali je ubijen u kolovozu 976. god.

Sada je zaplanuo u Mlecima građanski rat. Pristalice i protivnici Candianove njemačke politike ubijali su jedni druge po gradskim ulicama. S jedne su se strane držali Morosini i Candiani, s druge Coloprini. Ubojstvo je slijedilo iza ubojstva. Na svršetku je Oton II. odlučio, da učini kraj ovim nasiljima, znak da je bizantinska struja već prijetila da će nadjačati. A Oton II. je trebao mletačku saradnju za novi rat protiv Bizanta. Njemačka sila prodre do laguna. Rezultat je toga novi ugovor od 7. lipnja 983.

ispostavljen također »per cuncta annorum curricula«. Ali taj novi ugovor nosi nov natpis, zove se »praeceptum«, to jest naređenje Otona II. Mlečanima.

Jedna okolnost zapinje ovdje u oko: čudnovata netočnost Ivana Đakona u prikazivanju ovih događaja. Precept Otona II. nosi datum od 7. lipnja 983., a poznata je stvar, da je Oton izdao taj precept, pošto se je vratio od neuspješnog pohoda u južnu Italiju. O redosljedu tih događaja nema danas ni najmanje sumnje. Ipak će Ivan Đakon tvrditi, da je precept potpisan u Veroni, kad se Oton II. još spremao za pohod u južnu Italiju.

Uzeta za sebe, ova netočnost ne znači mnogo, premda se moramo čuditi, da Ivan nije obaviješten o događajima koji su se odigrali takoreći pred njegovim očima. Ali je time pokrenuto pitanje o objektivnosti Ivana Đakona. Njegova je kronika tako važno vrelo, da se s time moramo nešto duže pozabaviti. (Svršetak u slijedećem broju).

KRSTIONICA IZ VIII. STOLJEĆA U KOTORU

Dr. Cvito Fisković

Skulpture iz prelaznog doba antike umjetnosti u sredovječnu umjetnost pleterne ornamentike nisu mnogobrojne. U Dalmaciji ih je iz tog vremena do sada nađeno samo nekoliko i to većinom fragmenata. Od najstarijih naših krstionica sačuvala se tek ninska, na kojoj je uklesano ime kneza Višeslava. Poznata splitska krstionica sa likom jednog hrvatskog vladara iz XI. stoljeća kasnije je sastavljena i njeni komadi su vjerojatno dio jedne oltarske pregrade. Spomenika te vrsti i iz tog doba ima dakle malo, pa je stoga krstionica, koju ovdje objelodanjujem, rijetki spomenik te vrsti iz onog razdoblja, kad su umjetnici, usprkos općeg kulturnog opadanja, povezali umjetnost kasne antike sa umjetnošću ranog srednjeg vijeka, koji je onda nastajao. Nastaviti tu nit umjetničkog razvoja u općem opadanju, prouzrokovanom uslijed seobe naroda bijaše, mučan posao, pa su njihova nastojanja tim zanimljivija.

Kotorska krstionica se nalazila dugo vremena skrivena u spremištu kotorskog trgovca g. Marka Mijuškovića, u predgrađu Kotora, na području zvanom Mišulić. Služila je kao kamenica za maslinovo ulje. Ostaci željeznih komada i udubine, na njezinu gornjem rubu potječu iz tog vremena. Ne zna se odakle i kada je doniješe u to spremište, ali tradicija, sačuvana u obitelji Mijušković, hoće da je kamenica nekoć bila u kotorskoj katedrali sv. Tripuna. Pred nekoliko godina prodana je vlasniku novog kotorskog hotela »Slavije« i sad je — nadajmo se — privremeno smještena u hotelskom perivoju.

Kamena zdjela je visoka 0.72 cm, dvije suprotne strane su joj široke 1.18 cm, a druge dvije 0.93 cm. Oblik joj je dakle pravokutan. Vrh je potpuno rastvoren, a dno ravno. Šupljina je također pravokutna i duboka 0.63 cm. Zbog spomenutih mjera¹ kamenica nije dakle mogla da bude sarkofag,² a niti kropionica za blagoslovljenu vodu uz crkveni ulaz, jer su kropionice mnogo manje i u ranije doba stoje na stupićima.³ Svakako je bila dio crkvenog namještaja, jer su na njoj reljefni kršćanski simboli. Mogla je dakle prema svom obliku, da bude samo krstionica, koja je služila za krštenje djece i to po najstarijem obi-

¹ Prama mjerenju g. Iva Stjepčevića kojemu ovdje na toj usluzi zahvaljujem.

² Dimenzije sarkofaga Ivana Ravenjanina, kraljice Jelene i pleternih sarkofaga u Zadru ne slažu se sa veličinom kotorske krstionice.

³ U kninskom muzeju čuva se fragment starohrvatske kropionice iz Biskupije. V. sl. Karaman Lj., Iz kolijevke hrvatske prošlosti, sl. 51, Zagreb 1930. O kropionicama ranog srednjeg vijeka vidi A. Haup, Die Baukunst der Germanen von der Völkerwanderung bis zu Karl dem Grossen. Abb. 1, 69 S. 115, Leipzig 1909. — Otte, Handbuch der kirchlichen Kunstarchaeologie S. 393, Leipzig 1883. — Kraus F. Y., Geschichte der christlichen Kunst I S. 521, Freiburg in Br. 1896.

čaju uronjavanja, per immersionem.⁴ Taj običaj je postojao u VIII. stoljeću, iz kojeg, kao što ću ovdje dokazati, krstionica potječe.

Dvije vanjske strane su bez ukrasa, a dvije su udubene, da se u njima iskleše reljef. Na jednoj od dviju duljih strana prikazana su dva pauna u profilu, koji piju iz kaleža. Nad njima su dva cvijeta t. zv. rozete. Na drugoj, susjednoj i kraćoj strani, u sredini je lisnata biljka. Dohvaćaju je s jedne strane lav, koji se propinje, a s druge orao, koji lebdi. Krstionice su u najstarije doba većinom smještene izolirano. Kotorska krstionica je sigurno pripadala nekoj manjoj crkvi starog romanskog Dekadaronu i bila smještena, zbog uskog prostora crkvice, u ugao. To zaključujem po tome, što su joj samo dvije susjedne strane reljefno izrađene, dok su ostale dvije prazne i glatke.

Svi likovi i ukrasi krstionice preuzeti su iz starokršćanske umjetnosti. Prvi kršćanski umjetnici, slikari katakomba, kipari crkvenog namještaja u bazilikama i sarkofaga, preuzeše ih većinom iz umjetnosti starog Orijenta, prilagodivši njihovu simboliku novoj vjeri. Ti simboli su doprli i do Kotora, gdje ih je prihvatio klesar krstionice. Možda je on još tada, u VIII. stoljeću, koje je crplo svoje motive iz antike, shvaćao njihovo značenje,

ali i da nije, bio bi on te motive izabrao kao uobičajene ukrase skulpture.

Stablo koje dohvaćaju lav i orao moglo bi da označuje drvo života. To je davni haoma ili hom, stablo života, koje je kao simbol vječnosti često na spomenicima arapskim i perzijskim⁵ prikazano između dvije životinje. Odatle je prešlo u kršćansku umjetnost, pa i u djela VIII. stoljeća, koja su djelomično pod uplivom istočne umjetnosti. Oblik tog stabla, čini se, da je stilizirana paoma, koju su često realistički prikazi-

Kotorska krstionica iz VIII. stoljeća (dulja strana)

vali raniji kršćanski kipari,⁶ a kasnije, kad se realizam u umjetnosti pretvorio u potpunu stilizaciju, paoma poprimi oblik palmete, a grozdovi datulja se pretvorise u dvije kovčge ili kao na ovom spomeniku u dva srolika lista.

Pauni koji piju iz kaleža prikazuju duše, koje zadovoljne mirno uživaju darove nove vjere, piju Kristovu krv. Da li su pauni u starokršćanskoj umjetnosti simbol vječnosti i uskrsnuća, teško je reći,⁷ svakako nije isključeno da su ovdje simbol euharistije. Oni su, kao ostali likovi, još u VIII. stoljeću imali simbolično značenje, a kasnije postali obični ukras. Motiv pauna je inače vrlo čest i u kasnijoj, starohrvatskoj umjetnosti. U samom Kotoru također je poznat sa fragmenta skulpture, vjerojatno iz istog VIII. stoljeća, nadejene pri popravcima u crkvi sv. Tripuna.⁸

⁴ Frano Radić je držao da je krstionica u korčulanskoj katedrali služila za krštenje per immersionem i da potječe iz X. stoljeća (Vjesnik hrvatskog arheološkog društva br. III str. 81, Zagreb 1890). Međutim sam već upozorio da je krstionica izrađena u XV. do XVI. stoljeća kad je taj običaj krštenja prestao (Korčulanska katedrala str. 65, Zagreb 1939.). Slični oblik kotorske krstionice ima krstionica u Pieve di Rivoli također iz VIII. stoljeća. V. sl. Biehl. W. Toskanische Plastik des frühen und hohen Mittelalters, t. II. a. Leipzig 1926.

⁵ J. J. Marquet de Vasselot: Les influences orientales dans l'art de l'époque mérovingienne et carolingienne u knjizi André Michel, Histoire de l'art I p. 401—403. Pariz 1905.

⁶ V. sl. Colassanti, L'arte bizantina in Italia, pl. 62 d, 64 a, c, d. Milano.

⁷ Cabrol - Leclercq, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie XIII p. 1075. Pariz 1937.

⁸ M. Abramčić, Quelques reliefs d'origine ou d'influence byzantine en Dalmatie u reviji L'art byzantin chez les Slaves II fig. 110. Pariz 1932.

Osim motiva stil krstionice jasno očituje da je napravljena u VIII. stoljeću, kada je degenerirana antikna skulptura mučno prelazila u pleternu ornamentiku. Plošnost izradbe, u kojoj se ne da naslutiti oblina tjelesa, grafički način rezanja i nesprenost prikazivanja, potpuno nas upućuje da ovaj spomenik datiramo u ovo stoljeće. Najraniji sredovječni majstori tog doba nisu znali postepenost i prelaze oblikovanja, rezali su oštro. Kompozicije su im rastrgane. Ukrase i likove nabacuju na plohe i ne povezuju ih u cjelinu kao majstori IX., X. i XI. stoljeća. Njihovi likovni naponi slični su dječjim pokušajima. U tome je njihova umjetnost izraz svog vremena, u kojemu se teško uspostavljao mir i red, poremećen seobom naroda.

Da bih dokazao svoje datiranje ovog spomenika, upozorit ću na neke stilske detalje, koji su zajednički ovoj skulpturi i ostalim sličnim radovima iz VIII. i početka IX. stoljeća u Dalmaciji i susjednoj Italiji, odakle su umjetničke struje stizale u Kotor.

Ukočene ptice i lav stoje nesprenno na nerazmjernim nogama. Tako vitke i slabe noge imaju često ptice i životinje na skulpturama VIII. stoljeća na pr. na plutejima iz Ferrare,⁹ na ciboriju u Pieve di Bagnacavallo,¹⁰ te na luku ciborija u Bologni.¹¹ Tipičnija su za to doba pera, osobito na repovima triju ptica, koja naliče laticama crtom obrubljenim, šiljastim na početku a poluobljim na kraju. Takove su latice dviju ruža iznad pauna i ukrasi na dršku kaleža. Slične latice se vide na pr. na plutejima rimske sv. Sabine,¹² na ciboriju iz Valpolicelle¹³ i na nadvratniku male trogirske bazilike, posvećene nekoć sv. Martinu, a danas sv. Barbari. Aplicirane su čak i na ljudskim odijelima na pr. na poznatom oltaru longobardskog kralja Ratkisa iz god. 744.—749. u crkvi sv. Martina u Cividale.¹⁴ Kotorski majstor razlikuje perje; velika blistava pera paunova repa sa plavim »očima« metalnih prelijeva izrađuje on poput šipki na kojima su nanizana puceta; a malo perje označuje crtama ili kuglicama. Tako su ih prikazivali i njegovi suvremenici na pr. autor nadbiskupova sarkofaga u bazilici sv. Apolinara u Classe kraj Ravenne,¹⁵ Teodotine grobnice u Paviji,¹⁶ kotorski majstor koji je isklesao već spomenuti reljef sa paunima¹⁷ i mletački klesar čiji je sarkofag sada u ber-

Kotorska krstionica iz VIII. stoljeća (kraća strana)

⁹ V. sl. Cattaneo R., *L'architettura in Italia dal secolo VI al mille circa*. Fig. 52. Venezia 1888.

¹⁰ V. sl. ibidem, fig. 51.

¹¹ V. sl. ibidem, fig. 53.

¹² V. sl. Rivoira, *Le origini dell'architettura lombarda* Fig. 141, 142. Milano 1908.

¹³ V. sl. ibidem, fig. 164.

¹⁴ V. sl. Baum, *La sculpture figurale en Europe à l'époque mérovingienne*. Fig. 200-202. Paris 1937.

¹⁵ V. sl. Rivoira, o. c. fig. 121.

¹⁶ V. sl. Baum, o. c. fig. 194.

¹⁷ V. sl. Abramić, o. c. fig. 110.

¹⁸ V. sl. Baum, o. c. fig. 198.

¹⁹ V. sl. Rivoira, o. c. fig. 140.

linskom muzeju,¹⁶ te konačno i majstor jednog pluteja rimske bazilike sv. Marije in Cosmedin¹⁹ i katedrale u Gradu.²⁰

Paoma je na spomenicima VIII. stoljeća jednako stilizirana kao i na kotorskoj krstionici; pretvorena je u palmetu mlohavih listova na pr. na spomenutom Ratkisu oltaru u Cividale. Grozdovi datulja postali su sagnuti sroliki listovi. Slične listiće vidimo na grančicama u luku lijepog kotorskog ciborija uzidanom sada kao arhivolt vrata sakristije Sv. Tripuna.²² Taj reljefni luk obično se datira u prvi decenij IX. stoljeća budući se smatra prema ne baš preciznom sadržaju povelje o prenosu moći sv. Trifuna u Kotor da je svečeva crkva sazidana 809. godine i da se taj ciborij u njoj nalazio.

Kalež, koji slični antiknom kantar, sploštio se potpuno i izgubio oblinu, koju još otkriva u VI. i VII. stoljeću na ravenkim skulpturama.²³ Ručke su mu pretvorene u male kuke kao na reljefu iz Villanove,²⁴ a čaška mu je prekrita pletrom, kojemu je u čvorovima kuglica. Taj antikni motiv, »oko« sred pletenice, zadržava pletar VIII. stoljeća, dok u pleternom ukrasu dvaju slijedećih stoljeća nestaje, da se ponovno povratu u XI. stoljeću. Spomenut ću za uporedbu samo dalmatinske primjere; pletar sa »okom« na poklopcu trogirskog sarkofaga iz VIII. stoljeća,²⁵ na fragmentu kotorskog ciborija²⁶ i na Višeslavovoj krstionici iz kraja VIII. i početka IX. stoljeća.²⁷

Nakon tih upoređenja, ilustriranih samo sa nekoliko istodobnih spomenika, jasno je da kotorska krstionica potječe iz VIII. stoljeća. Taj spomenik, pored ostalih pleternih ulomaka,²⁸ svjedoči da je najranija sredovječna umjetnost u Kotoru bila razvijena. Zgrade nam se, nažalost, koje su bile iskićene tim reljefnim ukrasima, nijesu sačuvale, jer su nove kulturne struje, zbog uskog zemljišta u bokeškom zalivu, uništavale stare kulturne slojeve. Bizantinski car — pisac Konstantin Porfirogenet spominje tek, da je najstariji hram mučenika Trifuna bio okrugao.²⁹ Vjerojatno je bio nalik na male starohrvatske crkve slobodnih oblika, sa centralnom shemom i kružnom osnovom.

Majstor kotorske krstionice kod reljefa euharistije drži se simetrije kao i većina njegovih uzora. Ipak on jednim detaljem prekida simetriju. Ispod nogu jednog pauna postavlja stiliziranu biljku, koje nema kod drugog pauna. Regbi, da je klesar najprije izradio desnog pauna, pa zatim, uvidjevši njegovu glomaznost i nespretno ticanje zemlje, lijevog izdjelao vitkije i ljepše, umetnuvši ispod njega grančicu.

U reljefu pak, koji prikazuje drvo života, majstor se osmjelio da potpuno razbije simetriju. Stablo života većinom je prikazano između dvije jednake životinje ili ptice, koje su simetrično postavljene jedna prema drugoj. Koterski majstor s jedne strane postavlja lava, s druge strane je izdjelao orla, kojemu se osmjelio prikazati tijelo frontalno, a glavu u profilu. Pri tome je uspio da i krila prikaže u prosjeku. Ta asimetričnost dokazuje da je kod njega bilo inventivnosti i da nije volio jednostavnost simetrije. Da li je to njegova originalna zamisao, ili ju je preuzeo sa nekog ranijeg spomenika, ne može se utvrditi. Svakako taj rad otkriva majstorovu sklonost prema asimetriji, koja je u ono doba ipak donekle znak umjetničkog osjećaja.

²⁰ V. sl. Cattaneo, o. c. fig. 46.

²¹ V. sl. Baum, o. c. fig. 201-202 i table uz članak Carlo Cecchelli, *Arte barbarica cividalese* u časopisu *Memorie storiche forogiuliesi*. Udine 1918—123.

²² V. sl. Stjepčević I., *Koterska katedrala*, tabla

²³ V. sl. Colasanti, o. c. pl. 63c, 65c, d, 67, 75c. V/1. Split 1938.

²⁴ V. sl. Rivoira, o. c. fig. 162.

²⁵ V. sl. Karaman, *Spomenici iz Dalmacije u doba hrvatske narodne dinastije i vlast Bizanta na istočnom Jadrani* u to doba, Šišićev Zbornik str. 184. Zagreb 1929.

²⁶ V. sl. Stjepčević, *ibidem*.

²⁷ V. sl. Karaman, o. c. (3) sl. 50.

²⁸ V. sl. Stjepčević, o. c. tabla V/2.

²⁹ Frano Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, p. 403. Zagreb 1877.

Hrvatski sveučilištarci s povijesnom sveučilišnom zastavom

VELIČINA I VRIJEDNOST DJELA HRVATSKE SVEUČILIŠNE MLADEŽI

Poglavnikova odredba,* kojom je ustaški sveučilišni sat u Zagrebu uvrstio u svoju Tjelesnu Bojnu najveće je i najčasnije priznanje, koje su hrvatski sveučilištarci mogli dobiti za svoj dugotrajni i požrtvovni rad, za svoje učešće i prilog u velikoj oslobodilačkoj borbi hrvatskoga naroda u potlačenoj i zarobljenoj domovini.

Poglavnik je u svojoj odredbi, izdanoj 13. listopada ov. god. u Glavnom Ustaškom Stanu, čitavoj ustaškoj Hrvatskoj objavio:

»U znak naročitog odlikovanja za vjernu službu narodu i državi od prvog časa uspostave Nezavisne Države Hrvatske, te za osobito iskazanu ustašku svijest određujem ovim, da se sveučilišni sat u Zagrebu, što je do sada vršio djelatnu ustašku vojnu dužnost pod stegovnom nadležnošću zapovjedništva moje Tjelesne Bojne uvršćuje u moju Tjelesnu Bojnu.«

Za osobito iskazanu ustašku svijest — ove riječi u ustima Poglavnika znače mnogo. One su najiskreniji izraz velike zahvalnosti i priznanja, koje hrvatski narod u oslobođenoj domovini daje idealnim i junačkim borcima svoje intelektualne mladeži, koja je u ustaškoj borbi u domovini uvijek prednjačila i prva neustrašivo pronijela ime Poglavnika diljem Hrvatske, šireći ustašku misao i provodeći je u djelo i život. U zadnjim da-

* Vidi str. 87.

nima oslobodilačke borbe, u odsudnoj borbi sa srpskom okupatorskom vlasti i zadnjoj bitci s neprijateljem — ustaške postrojbe sveučilištaraca i visokoškolska mladež izvršili su u punoj mjeri svoju ustašku i rodoljubnu dužnost. Djelom su pokazali, da su zaista elita i uzdanica naroda.

Hrvatsko Sveučilište u Zagrebu — u prvom redu legendarna glavna sveučilišna zgrada na kazališnom trgu — bješe pravi neosvojivi Alcazar ustaške misli, ishodište velike ustaške djelatnosti, polazna točka i središte široko razgranjene ustaške promičbe.

Odmah iza uvođenja šestosiječanjske srpske kraljevske diktature čuje se ustaška riječ i osjećaju se ustaška djela naših sveučilištaraca. Mnogi iz redova onih prvoboraca odoše u inozemstvo u ustaške logore, gdje postaje prvi i najvjerniji suradnici Poglavnika. Drugovi u domovini uvijek su s ponosom na njih gledali i nikad nisu propustili priliku, bez obzira na opasnost i žrtve, da izraze svoju solidarnost s njima i s njihovim radom. Ti su prvoborci hrvatskih sveučilištaraca bili pred Poglavnikom uvijek najbolji i najvjerniji tumači misli i osjećaja hrvatske visokoškolske mladeži u domovini.

Već god. 1934. i 1935. hrvatski sveučilištarci na svojim skupštinama (poznatim »meetingima«) otvoreno manifestiraju ustaškom pokretu i šalju izraze odanosti i pozdrave Poglavniku u inozemstvo. Tokom narednih godina javno i odlučno izražavaju svoje osjećaje probijajući se između srpskih kundaka i bajoneta. Demonstracije i manifestacije na sveučilištu uzbuđuju čitavi Zagreb, koji s njima suosjeća. Glasovi sa sveučilišta šire se po cijeloj domovini i unose novu snagu, polet i vedrinu za onih teških i krvavih dana. U inozemstvu, u prijateljskim narodima i državama snažno odjekuju djela Hrvatskog sveučilišta kao izražaj pravog raspoloženja hrvatskog naroda. Poglavnik je u svom radu i borbi uvijek nalazio podršku i znatnu pomoć svojih sveučilištaraca u domovini.

Velebno djelo jedinstvenosti misli i djelovanja sveučilišne mladeži — započeto god. 1931. i 1932. — urodilo je plodom, tako da je zadnji sveučilišni naraštaj bio potpuno ustaški, svijestan i borben. Iz tog naraštaja je i sveučilišni sat, koji je Poglavnik sada tako visoko odlikovao. Zato Poglavnikova odredba znači priznanje čitavom velikom djelu intelektualne mladeži zadnjih deset godina i svim onim borcima, koji su svojim radom, nastojanjem i žrtvama učinili Hrvatsko Sveučilište ustaškom kulom.

Ustaše Poglavnikove Tjelesne Bojne njegovi su prvi i najvjerniji suradnici kao u logorima u inozemstvu, tako i u postignutoj slobodi i obnovljenoj državnoj nezavisnosti. Poglavnik je sada i sveučilišni sat uvrstio u svoju Tjelesnu Bojnu. Ova nam činjenica sve kaže. Povijest udjela hrvatskih sveučilištaraca u oslobodilačkoj borbi zabilježiti će poslije 10. travnja 1941. na najsvjetlijoj stranica dan 13. listopada 1941., kada je Poglavnik pred hrvatskim narodom i povijesnicom označio veličinu i vrijednost djela hrvatske sveučilišne mladeži.

Odstranivši putem ustanka tuđinsku silu sa svog narodnog i povijesnog područja, hrvatski je narod oživotvorio svoje pravo vrhovničke (suverene) vlasti u svojoj domovini i tako opet uspostavio svoju potpuno samostalnu i Nezavisnu Državu Hrvatsku. On imade pravo tu svoju vrhovničku vlast proširiti na cijelo svoje neprekinuto narodno i povijesno područje.

POGLAVNIK U USTAŠKIM NAČELIMA

KNJIŽEVNOST

NOVI PRIRUČNIK ZA SLUŠAČE BOTANIKE. (Karl Wetzel: Grundriss der allgemeinen Botanik).

Botanika se na Hrvatskom sveučilištu predaje na četiri fakulteta: filozofskom, poljoprivredno-šumarskom, veterinarskom i tehničkom, a doskora će se — osnutkom farmaceutskog fakulteta — i na njemu samostalno predavati, što je praktički već i do sada vršeno u okviru farmaceutskog odsjeka filozofskog fakulteta. Nije stoga čudo, da je potražnja za dobrim učbenicima i priručnicima iz botanike među slušačima sveučilišta vrlo velika. Ipak još do danas na hrvatskom jeziku nemamo veći visokoškolski priručnik za cjelokupnu botaniku. Razlozi su tome dosada bili prvenstveno materijalne prirode, a uz to je dosta teško uskladiti različite zahtjeve, koje pojedini fakulteti mogu na takav učbenik postaviti, obzirom na to, što primjena botanike, osobito na praktičnim studijima mora biti u skladu sa temeljnom zadaćom pojedinih fakulteta, koja je na svakom fakultetu drugačija. Slušači se stoga služe prvenstveno skriptama po predavanjima svojih nastavnika i knjigama na stranim jezicima, u koliko su im pristupačne.

Od stranih visokoškolskih učbenika najpoznatiji je, »Lehrbuch der Botanik für Hochschulen« osnovan po E. Strasburgeru pred više decenija, koji je pod vodstvom istaknutih njemačkih botaničara doživio 20. izdanje na njemačkom jeziku, a preveden je i na druge jezike. Zbog poznavanja njemačkog jezika, ta se knjiga i kod nas najviše upotrebljava.

Strasburgerov učbenik može nesumnjivo poslužiti na svim fakultetima za sticanje temeljnog i općenitog znanja iz botanike, no i kraj svoje svestranosti imade on i negativnih strana. Jedna od glavnih pogrešaka mu je često pretjerana konzervativnost. Školski učbenik mora, doduše, biti u toliko konzervativan, da ne iznosi odviše one naučne probleme oko kojih je još znatno previranje, nego se mora prvenstveno zadržavati na naučno ustaljenim činjenicama. Na taj način postaje on, doduše, potpuno pouzdan, ali nesumnjivo gubi na savremenosti. Taj se princip može dozvoliti u srednjoškolskim knjigama, no u priručnicima za visoke škole treba pustiti mjesta i savremenijoj problematici, upravo zato, da se istakne dinamika naučnih nastojanja, dakako u ograničenom opsegu.¹

Iznosim ove značajke glavnog njemačkog učbenika, jer su po njegovu uzoru, osobito što se tiče sustavnosti izlaganja sastavljeni brojni visokoškolski učbenici na drugim jezicima (izuzev anglosaksonskih i francuskih, gdje je način izlaganja takav, da više odgovara duhu i načinu mišljenja ovih naroda). Bit će stoga osobito zanimljivo, ako se upozori, da se

¹ Razloge ove pretjerane konzervativnosti Strasburgerovog učbenika mogli bismo možda potražiti u jednoj pogrešci, koju je uredništvo počinilo god. 1923., kad je u 16. izdanju biljna sistematika preobrazena na temelju stanovitih naučnih rezultata tzv. »königsberške serodiagnostičke škole«. Ovi novi pogledi na biljnu sistematiku nijesu kasnije mogli u cijelosti izdržati opravdanu kritiku naučnog svijeta, te je i »Lehrbuch«, koji se je ovdje prenaglo, morao u slijedećim izdanjima ponovno izbaciti tek uvedene izmjene u biljnom sustavu i vratiti se starijim uzorima.

je u novijoj njemačkoj botaničkoj književnosti objavila jedna druga knjiga, koja po naravi i obradbi iznesenog gradiva može poslužiti ne samo kao odlična nadopuna svestranog Strasburgerovog »Lehrbucha«, nego može u svome opsegu poslužiti i kao odličan samostalni priručnik. To je knjiga Karla Wetzel-a: Grundriss der allgemeinen Botanik. (Izdanje Walter de Gruyter & Co., Berlin 1940., sa 355 str. teksta i 364 slike).

Kako se i iz samoga naslova vidi, obrađuje Wetzel u svojoj knjizi samo opću botaniku. Autor, koji je profesor na institutu za poljoprivrednu botaniku u Berlinu, napominje izričito da mu je prva briga bila stvoriti jedan priručnik za slušače primijenjenih bioloških znanosti. No može se reći da njegova »Opća botanika« taj zadatak i nadmašuje te se može preporučiti i svakome slušaču prirodnih nauka na filozofskom fakultetu. Način izlaganja i raspored gradiva u ovoj knjizi veoma su prihvatljivi. Nakon uvoda i kraćih poglavlja o živom i neživom svijetu, o razdiobi botanike (u kojoj uzima u obzir i najmlađe botaničke discipline, poimeone biljnu sociologiju), o glavnim oblikovnim razlikama biljaka (jednostanične, kolonijske, mnogostanične) i t. d., pristupa autor iznašanju sviju osobina biljke kao pojedinačnog živog bića. Kod toga nastoji najprije iznijeti one osobine, koje su lako uočljive bez ikakvih pomagala. Zbog toga se najprije bavi izvanjim oblikom biljke koji se može proučavati prostim okom, a tek kasnije unutrašnjom, anatomskom građom i konačno, nakon upoznavanja cjelokupnog oblika, životom biljke i njenim odnosom prema okolini. Prema tome i ovdje ostaje glavna razdioba gradiva na morfologiju, anatomiju, fiziologiju i ekologiju, no ekologija nije obrađena zasebno, nego proizlazi iz spretno istaknutih stavaka u obradbi prvih triju disciplina.

Ono što ne dostaje Strasburgerovom učbeniku, elastičnost, dinamika u problematici i savremenost, provedeno je kod Wetzela do vrhunca. Kod toga ne treba misliti da su problemi u knjizi suviše nago milani ili bez reda razbacani, tako da se može izgubiti nit onoga što je u botanici nepromjenljivo, ustaljeno i upravo dogmatsko. Naprotiv, Wetzel ima hrabrosti da iznese u učbenik i one činjenice i one naučne rezultate, za koje makar i intuitivno drži da su dovoljno pouzdani i da imaju budućnost, no ne zato da se njima prikloni, nego zato da bude informativan i savremen. Njemu nije do toga da iznese samo okosnicu onoga što je dogmatsko, bez obzira na to da li je dovoljno za razumijevanje ili ne, nego i sve ono što će čitatelju ili đaku omogućiti da doista dobije sliku biljke kao živog bića u cjelini. Osobito je privlačivo na knjizi, da je pisana izvanredno čitkim i jezgrovitim stilom bez suvišnih razlaganja u pojedinim problemima, i da se odlikuje veoma prijaznim tiskom, sa svojstvenim načinom isticanja onoga što je važno u spretnim podnaslovima.

Wetzel odstupa od novijih izdanja Strasburgerovog učbenika u tome, što izvanju morfologiju iznosi posve odijeljeno od unutrašnje (anatomije). Time se vraća na starije uzore, no kolika je prednost ovakvog izlaganja za učenje i shvaćanje moći će lako posvjedočiti svaki slušač prirodopisa. Vezanjem na pr. izvanjeg oblika korjena sa njegovom anatomijom, kako je to provedeno kod Strasburgera,

stvara se nepreglednost iz koje za učenika izvire mnoge nejasnoće. Držim da je Wetzelov sistem u tome pogledu, ako i ne originalan, ali svakako vrlo prikladan. Dodatak o metamorfozama, homologijama i analogijama odmah nakon izvanje morfološke, spretno umetanje ekoloških problema i dr. jasno dokazuje Wetzelove namjere, da bude prvenstveno jasan, makar i na uštrb potpune naučne suštavnosti.

Na morfološki dio nadovezuje autor opširniji prikaz životnih oblika biljaka (Raunkiaerov sustav) i čitavu problematiku rasplodivanja, kod čega osobito pazi na to da objasni usporedbe i homologije rasplodnih organa pojedinih skupina biljnog carstva. Probleme rasplodivanja razjašnjava vrlo zgodnim nacrtima rasplodnih ciklusa i izmjene generacija, sabranim ovdje na jednome mjestu, što je kod drugih učenika razbacano u sistematskoj botanici kod raznih skupina biljaka. I na taj se način mnogo dobiva na preglednosti. Nadalje iznosi moderna istraživanja o spolnosti (seksualitetu) uopće i o oplodnji (razne spolne supstance, hormoni, gamoni, termoni, krocetini i t. d.), zasade o starosti i uganjanju biljke, o sjemenci, plodu, klici i klijanju, kod čega se opet nadovezuju mnoga ekološka pitanja i t. d.

Sve svoje članke, a napose ove morfološke ilustrira Wetzel brojnim odličnim crtežima, shemama, slikama i fotografijama, te je veoma ugodno vidjeti u jednome učeniku posve nove platične i instruktivne slike osim već poznatih i stereotipnih.

Veoma lijepo i savremeno je obrađena i unutrašnja morfološka (anatomija) biljke. Wetzel ne preza opširno iznositi zasade najsavremenijih istraživanja protoplazme i njenih derivata na temelju röntgenoloških i polarizacijsko-optičkih metoda (radovi Frey-Wysslinga i dr.). On napušta uobičajenu morfološku »sistematiku« stanične i staničnih organela, a iznosi množinu novih i daleko zanimljivijih problema.

U histologiji je autor originalan u toliko, što nastoji naći sredinu između Haberlandtovog (fiziološkog) i Sachsovog sustava.

Obzirom na bogatstvo građiva ističe se u Wetzelovoj knjizi osobito fiziologija, kojoj je autor posvetio osobitu pažnju, što i sam u predgovoru spominje. Najiscrpnije obrađena je fiziologija izmjene tvari (hranidbe) iz čega se naročito zapaža da je knjigu pisao stručnjak koji imađe više obzira prema praktičnim zadacima poljoprivredne botanike. Osobito mnogo bavi se odnosom biljke prema vodi, iznoseći najnovija istraživanja o osmozi, permeabilitetu, fizički primanja, kolanja i otpuštanja vode (transpiracije), o t. zv. bilanci vode, ekološkom odnosu biljke prema vodi i dr.

Kod hranidbe obazire se Wetzel napose i na t. zv. elemente u tragovima (Spurenelemente). Vrlo iscrpno obrađuje također čitavo područje problema o aciditetu tla, o asimilaciji ugljika i dušika, te o hranidbi heterotrofnog bilja.

Čitav niz poglavlja o disimilatoričnim procesima došije po obradbi vrhunac što jedan učenik ove vrsti uopće može pružiti. Djelovanje fermenta kod rastvaranja najrazličitijih visokomolekularnih spojeva koji izgrađuju biljno tijelo, prikazano je na temelju najsavremenijih kemijskih i biokemijskih istraživanja. Vrlo poučni tabelarni prikazi encimatskih procesa i razgrađivanja žive tvari daju čitavoj Wetzelovoj fiziologiji poseban biljeg. Jednakom vještinom i poznavanjem građe obrađena je i fiziologija

rastjenja s osobitim obzirom na važnost hormonalnih faktora rasta (auxini, nekrohormoni, traumatini, biotin) i vitamina, zatim pitanje polariteta, fotoperiodizma kod klijanja biljke i t. d.

Na fiziologiju rasta nadovezuju se poglavlja o nasljedivanju, zatim pregled teorije o descendenciji i konačno završava knjiga prikazom fiziologije biljnog gibanja, koja se, iako nije osobito iscrpno obrađena, odlikuje također vrlo jasnom i prikladnom razdiobom građe.

U ovo nekoliko redaka spomenuto je samo ono najvažnije i najzamašnije što Wetzelova knjiga donosi. Razumljivo je da među obiljem građe imade stvari, za koje će se mnogima činiti da je preuranjeno ili suvišno da budu spomenute u jednom učeniku, no može se ponovno istaknuti da razlog tome, kako i sam autor kaže, ne leži u traženju neke jeftine originalnosti, nego u želji da se znanstvena botanika oslobodi stanovitih dogmatskih ograničenja i da se olakša primjena njenih zasada kod sticanja najopćenitijih pogleda na biološku znanost. Kao primjer za tu svrhu navodi autor osobito onaj dio knjige u kojem je obrađena fiziologija. Relativna jednostavnost procesa i metoda biljne fiziologije čine ju osobito podesnom za uvod u studij opće fiziologije. Prema tome će ovaj priručnik jednako dobro doći slušaču filozofije koji je zabavljen više teorijskim problemima i koji u botanici traži vezu s ostalim biološkim disciplinama, kao i slušačima onih fakulteta, kod kojih je botanika više primjenjena znanost ili se studira u vezi s nekim posve praktičnim naukama.

Botanička je nauka vrlo razeranjena. Problemi opće botanike, sistematike, genetike, biljne geografije i biljne sociologije zahtijevaju svaki za sebe stanoviti studij, koji je potreban, da se zadobije pregled položaja i zadaće biljnog carstva u golemom svijetu živih bića. Među ovim disciplinama jasna je važnost zadaće opće botanike, koja sabire, proučava i iznosi najopćenitija i zajednička načela oblika, izmjene tvari, gibanja i rasplodivanja, dakle načela onoga, što svaku biljku kao jedinku (individuum) čini živim bićem i osobom svoje vrsti.

Wetzelov priručnik može upoznavanju ovih načela vrlo dobro poslužiti.

Boris Vrtar

PISMO PAROHA JOVANA ČOKRLJANA LJUDEVITU GAJU

U Sveučilišnoj knjižnici čuva se u tresoru zasebno čitava korespondencija Ljudevita Gaja pod signaturom R. 3989, pa se u tom bogatom snopu pisama nalazi još mnogo toga nepoznatoga i neobjavljenoga. Ima među tim pismima i takovih dopisa, koji se dosada nijesu smjeli objelodaniti. U Sveučilišnoj knjižnici se upravo sada sređuje ta velika korespondencija, koja sadrži mnogo vrijednoga materijala iz ilirskog vremena naše povijesti. Pri ruci nam je dopis, što ga je primio Gaj od istočno pravoslavnog paroha Jovana Čokrljana, koji se u Sveučilišnoj knjižnici može naći pod njegovim imenom. Iz tog dopisa možemo razabrati kakovo su shvaćanje imali Srbi o Ilirstvu. Oni su Ilirstvo i Ilirsko ime držali kao prikriveno ime Velike Srbije.

Zanimljivo je, kako je taj »dobronamjerni« izvijestitelj, koji je tek usput tobože iznosio mišljenja »primjećatelja«, a kao da to nije njegovo vlastito mišljenje, bio štedljiv. Nije biljegovao pismo. Izvijenjao se, da to čini zbog lošega karaktera ondašnjega poštara, jer da ovaj »po općem mijenju sa-

kriva novce», a frankirana pisma da uništava. Nije htio žrtvovati za svoj rodoljubni rad ni za poštariju.

Objavljujemo kao dokumenat u izvoru čitavo pismo u nepromjenjenom obliku i pravopisu.

Pismo glasi:

Blagorodni, i visokonaučeni Gospodin Ljudevit, meni osobito počitani rodoljubac!

Ljubav Vaša goreća o prosvještenju naroda, i trud vozvišenju slave naše, koji vi kao rodoljubac sa estelom Gospodom u Zagrebu, na neopisanu radost svakoga Slavjanina, polazete, Imenu u Vašem onakovi Vjenac, koji tje na sva vremena cvjetati, i mišom potomke slavnog naroda našeg, nasleđjavati! Ja nemam sreće vaše predrago lice poznavati, no iz djela vašeg poznajem milo i slavno ime, i Srce Vaše, koje samo za narodnost živi i za slavu narodnju diše — »Vi ste razdjelna Srca naša, koja su zbog vjerozakona razdjelena bila, sladkim glasom, i bratskim pozivom, sjedinili. — Vi ste iskru govoreće ljubavi među nami užegli — vi ste dremajući Duh Ilirsko-Serbski iz sna nemarnosti, probudili, opominjajući nas, na stoljetije u kom živimo. I zaista svaki priznati mora, da ste vi u sojuzu Dobre bratje i ljubitelja narodnosti, u kratkom vremenu, veliki uspjeh pokazali, ne samo u tom što ste nami zaboraviti učinili, da smo raznog vjerozakona. Da ovom skoro se nadati imamo, dalje ona ljubav koja u prokvištenoj Americi New Jorku cvjeta, (gdi Catholički Svještenik, na ulici publicno s' Rabinom u usta se ljubi) skoro i medju nami razvijena biti. Ovdje pak onda biti ako Bratja naša Parosi latinskog i Grčkog Vjerozakona, vašem primjeru sljedovati i sebi područnim Christian ljubav domorodnu, živo na Srce polagali budu, pokazujući, da smo mi, koji jednim jezikom govorimo, jedne matere sinovi, da nam je otac Slavjanin, i da smo u smotrenju Zakona od dvje Sestre djeca — mala je ako pravo uzmemo, u dogmatičkom smislu razlika koja nas razdvaja, obadve Sestre Crkve imaju sedam Tainstva (Sacramenta) koja drugi vjerozkoni potpuno ne drže.

Vi ste velim Slavni naroda ljubitelju, Danicom naša Srca (ki literaturu ljubimo) svezom narodnosti skopčali, i ružnu omrazu, bratji nepriličnu iskrenili, u kratko kazati do toga doveli, da smo se onako kako treba poznali i prigerlili. No potreba je da i prosti narod, koji čitati neumije, sebe vzaimno (gegenseitig) pozna, i omrazom zakona rada, disati prestane, brtju pak svoju poznavši prigerli, i na Srce pritisne koje samo svještenstvo, kako gore reko, učiniti može. — O! Sladka narodnosti, kako si mila onom, koji te poznaje i ljubi! — Nemam zaista reči, kojima bi opisati mogao onu radost, koju sam u Sloveniji i Horvatskoj u mom srcu osetjeo, putujući u Dalmaciju. Kroz sredinu naroda našeg prolazetji, slušao sam slatki glas pjevanja po gorama i planinama, gdi mlim stanjem zadovolna Pastirka, Ovce i Koze pasutje umilne glasove ispustaše, a odziv svirajućeg pastira Slavjanina, svojstvo narodnosti pokazivaše. Duša moja radovalase i u tomu što sam od Novoga-Sada do Zadra i Šibenika neprestano milu bratju Slavjane za kočiaše imao, skima razgovor provedetji, zaboravio sam na trudno putovanje moje. Samo jedno Srce moje probadaše, kad sam veliko dremanje i nepoznavanje svoje narodnosti u njima poznao, a suviše vidjeti staru smrznost, u smotrenim vjerozakona. — Ako me je Slavjan latinske Crkve vozio,

on je glavu okretao pokrai Krstova (Križeva) koji su pokraj Ceste (druma) po načinu Grčke Crkve djelani. Da je to vlaški Križ, i da bi pogrešio, kad bi se nevernom drvetu poklonio. Nezna prosta i nezlobiva duša ova, da svi Križevi jednog Spasitelja nami opominju.

Kad sam pak Grčke Crkve Slavjana zapitao, kakve je vjere i porekla? Kazao bi u nevinosti: ja sam Rišljanin i Vla. — A kako neznaš Vlaški kad si Vla? i zašto Chatolik nije Vla, kad oboje jedan imate jezik? — ma ja neznam šta je i kako je, no ja vam kažem dasam Vlah.

Ovo je Rode moj, što Parosi sa obe strane, istrebiti i iskoreniti mogu.

Djelaimo Bratjo! Djelaimo bez odmora, Sunce nam je visoko, drugi narodi u zoru vjeka razbudjeni u Djeli narodnjega prosvještenja napreduju, a mi toprv sad, kad su bratja naša daleko u izobraženju stupili, djelati počinjemo. No nije kasno, samo sloga, ljubav, i dvostruki trud treba da nam pred očima bude, pak tjemo sladke napredovanja plodove, skorim vremenom dočekati!

Ovom prilikom neizostavljam moje, i nas mlagi odobrenie sverhu onoga izjasniti, što ste Danicu našu, Ilirskom nazvali. Neimaju pravo oni, koji otom primječenja čine. Vi ste Časti Slavenskog naroda, koja se Srbskim dialectom služi, iz više uzroka, Ilirsko ime dali, i dobro ste učinili, za ne uvrediti, i nedati povod rasprji, koja bi u napredovanju narodnjega prosvještenja, vredovita biti mogla. Istina da nebi krivo bilo, kad bi se Danica naša, na mjesto Ilirska, Serbskom nazivala, kao tšo bi Primječatelji želili, no potrebno je da i oni dolje razmisle, kakva bi nesloga i raspra iz ovog sljedovala, kad bi se Danica Serbska imenovala. Nije dakle protivno, no pače ljepo i sladkoglasno naimenovanje ovo: Ilirska Danica.

Zato Predragi Gospodin Ljudevit napredujte u djelu vašem sa Božim blagoslovom, niti se uvredjeni nalazite zato, što se otom primječenja čine, Dai Bože svakom Dušu i srce Ljudevitje, pak se nadati možemo, da tje Slava naša prosiat, i mi bi junački svakoj Gordosti, koja protiv narodnosti naše vojuje protivno stati mogli!!!

Vašega Blagorodia.

U Šibeniku 20 Junia 839.

pokorni sluga

Jovan Csokerlyan

C. K. Klerikalnog Zasedenia Dalmatinskog, Professor, C. Konzistori Temisvarskog Assessor i Učenog Društva Pragskog Član i Korespodent.

P. P. Ako ovo u tiskarnu dali za dobro nalazite, molim dabi po načinu vašem, sve popravili, meni bi bilo drago.

Molim da izvinete moju slobodu, što nisam ovo pismo francirao. Uzrok tomu jest, zločesti Character odvašnjega Expeditara, koji po općem mjeniu novac sakriva, a pisma francizirana uništava.

*

Tu svršava pismo. Pod istim imenom nalazi se još u velikoj ostavštini pisama, koje je primio Ljudevit Gaj, prilog u stihovima, što ga je poslao Jovan Čokrljan, sigurno kao suradnju za list. To je stiglo kasnije, jer je datirano sa 1840. god., dok navedeno pismo potječe iz 1839. god. Pjesnički sastavi paroha Jovana Čokrljana su bez ikakove vrijednosti, osim što i u njima izbija njegovo neprikriiveno velikosrpstvo.

M. B.

MISLI O NASTAVI

ZADAČA PROFESORA HRVATA

U svesku »Nastavnog Vjesnika«, državni tajnik u ministarstvu nastave, prof. Marko Veršić, napisao je značajan uvodnik, koji prenosimo:

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj prva je briga poglavara države hrvatska mladost. O uskrsu Nezavisne Države Hrvatske imala je veliki udio i hrvatska mladost. Ova briga oko hrvatske mladosti i njen udio u Uskrsnuću svoje države dva su odlučna razloga, koji govore o velikoj potrebi, da odgojitelji hrvatske mladosti shvate ispravno svoj poziv. Kroz stranice probuđenog Nastavnog Vjesnika prostrujio je nov duh već u prvim danima njegova ponovnog izlaženja. Danas hrvatski narod drži svoju sudbinu u svojim rukama, a Providnost je dala, da se je to dogodilo u danima Uskrsa. Dugi vijekovi pročišćavanja i patnja završile se u skladu s Uskrsom i preporod, što ga vjerska čut dovabljuje u svakom pojedincu, ima se odraziti u dušama, koje su nazirale i čekale Uskrs svog naroda. 10. travnja 1941. ostat će dubok i neizbrisiv u pokoljenjima, a najsrjednije je ono pokoljenje, koje ga je doživjelo.

Velika je bila vjera onih, koji pregnuše bez obzira na muke i patnje, da kao prvoborci ubrzaju slobodu narodnu. Ta divna vjera poklapa se s onom evanđeoskom, jer vjera spasava. U borbi za slobodu nemaju mjesta kolebljive duše. Kolebljive duše siju nestalnost, sumnjičavost, nepouzdanje, nepovjerenje u sebe i u druge, hvataju se ma čega, ma kakvih ideologija, hvataju se i samih magla i oblaka, samo da nađu neko opravdanje. Hrvati su gubili u prošlosti bitku za bitkom samo zato, što je pokolebana bila vjera u vlastiti narod. Bili smo maleni, ne brojem, nego dušom. Kolebljive duše nisu ni moralne, a otud i nestalnost njihova karaktera. Takove duše ne ugledaše stalnih i vječnih dobara, nego se pojamniše za dobrima vremenitim i kratkotrajnim. Njihov um nije išao za istinom, njihovo srce ne traži ljepote, volja njihova daleko je od dobrote. To su slabiji koje potresa svaki vjetar, svaka kušnja. Kolebljive duše vode k zlu i postaju same zle. Makar sakupile gomile znanja, znanje ih ne spasava. I vrag je pametan, vikao je Eugén Kumičić u hrvatskom saboru, ali nije karakteran. Kolebljivim dušama godilo je stanje ovisnosti, jer im je ta ovisnost

davala sve mogućnosti, da se izživljavaju. Tako je nastao tip sužanjski- kog je pobijao jetkim sarkazmom Antun Starčević. Od najviših vrhova na niže, svuda se taj tip uvlačio, sve je tražio, sve je podrivao. Ni nauka, ni politika, ni gospodarstvo ne ostadoše pošteđeni. Slabile su generacije, jer su sistemi obilno hranili te duše. Providnost ipak nije dopustila, da zlo nadvlada. Kroz svu naslagu i gomilu najraznovrsnijih nastojanja niskih duša probijala je snaga zdrava naroda. Ta snaga je danas divna stvarnost i predstavnici njeni vrše ono, što po božjem i po prirodnom pravu moraju vršiti, jer svaki narod ima prava na svoje mjesto pod suncem.

U ovoj divnoj stvarnosti velika je zadaća profesora Hrvata. U svom i narodnom uskrsu imaju naći njegove sposobnosti pravo djelovanje. U iskranju viših vrednota sastoji se njegovo zvanje. Moralna disciplina, koja ima vladati i u pojedincu i u zajednici, daje dublji sadržaj životu. Iz ove moralne discipline rađa se i ona druga, koja je izvanjska, a opet je nužna za ljudsko društvo. Usklađena duša stvara i vanjski sklad. Odgoj je sadržaj kulture u najboljem smislu riječi. Jer je kultura zdravlje, ne rađa mekušcima. Kultura se ne može zamisliti bez morala. Na konferenciji baš o ovom predmetu Poglavnik je rekao: Odgoj ima biti nacionalan, moralan i obrazovan. Nacionalnost i moralnost dva su bitna uvjeta za vrijednost pojedinca. Ovim riječima je zacrtana zadaća profesora Hrvata. Da svojim gojencima to dađe, mora sam posjedovati to u potpunoj mjeri, jer se vrijednosti odgojitelja odrazuju u gojencu. Borba za dobro u središtu je čovječanstva, a to dobro ima svoje objektivne oznake, pa nisu dopuštene u tom izboru samovolje. Spremnost, da se čitavi posvetimo svom narodu, uključuje u sebe sve mogućnosti osobnog izražavanja, pa ta spremnost postaje i izražajem najveće slobode, jer je sigurnom osnovom i podlogom plemenite utakmice. Na taj način rad dobiva svoje pravo značenje, a vrijednost rada postaje središnjom vrijednošću napretka duhovnog i stvarnog. Nisam došao vladati, kazao je Poglavnik, nego raditi. Radom se penjemo do višeg stupnja pojimanja života, komu moralne smjernice moraju dati onu stalnost, koja će nas tako usmjeriti, da budemo vazda za dom spremni.«

SVEUČILIŠNE VIJESTI

80-GODIŠNJICA SVEUČ. PROFESORA DRA ARTURA GAVAZZIA. Dne 14. listopada navršilo se 80 godina, kako se u Splitu rodio hrvatski učitelj, svjetsko poznati geograf, sveučilišni profesor u miru i akademik dr. Artur Gavazzi.

Profesor dr. Artur Gavazzi rodio se u Splitu dne 14. listopada 1861. Pučku školu svršio je u Makarskoj, a gimnaziju u Splitu. U Zagrebu je polazio filozofski fakultet, a godine 1890. otputovao je u Beč, da se tamo usavrši u geografiji. U Beču je godine 1891. i promoviran na čast doktora filozofije, tako da ove godine slavi i pedeset-godišnjicu doktorata. Vrativši se u domovinu, služio je kao srednjoškolski profesor u Gospiću, Karlovcu, na Sušaku i u Zagrebu. Godine 1911. postao je učiteljem geo-

grafije na sveučilištu u Zagrebu, a 1914. izvanrednim profesorom. God. 1920. izabran je za redovnog profesora u Ljubljani, gdje je ostao sve do godine 1927., kad se kao redovni profesor vratio na sveučilište u Zagreb. Kratko vrijeme iza toga bio je umirovljen, jer je navršio 65 godina života, ali je svoj rad neumorno i dalje nastavio kao honorarni profesor sve do proljeća ove godine, kad se zbog poodmaklih godina zahvalio na toj časti.

Od svih Gavazzijevih radova svakako je jedan od najvažnijih »Die Seen des Karstes«, od kojega je I. dio štampan godine 1904. u Beču. Do danas je profesor Gavazzi napisao preko 70 djela i rasprava, koja su štampana u Radu Akademije, te različnim domaćim i stranim stručnim časopisima. Neka veća

i važnija da barem spomenemo po imenu: »Vransko jezero u Dalmaciji«, »Der Plivasee«, »Prilozi za limnologiju Plitvica«, »Rijeke u Hrvatskoj«, »Die Regenverhältnisse Croatiens«, »Über die Bewegung des Meerwassers im Beckenlande von Quarnero«, »O dubinama Jadranskoga mora« i t. d. God. 1931. počela je Matica Hrvatska štampati »Zemljopis Evrope«, pa je kao prvu knjigu izdala Gavazzijevu »Sjevernu Evropu«, u kojoj je obradio Skandinaviju, Finsku, poluotok Kulou i otočje Svalbard. Za istu zbirku već je gotovo i djelo »Apeninske zemlje«. Akademija mu je godine 1939. izdala veliko popularno djelo »Otkrivanje zemalja«.

Za svoj veliki i požrtvovni rad na naučnom i kulturnom polju bio je profesor Gavazzi nagrađen priznanjem ne samo domaćih naučnih ustanova, nego i mnogih naučnih zavoda iz inozemstva.

Redovni je član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, član dopisnik geografskoga društva »Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin«, počasni član »Československe Společnosti Zemepisne u Pragu«, bugarskog geografskog društva »Blgarskoto geografsko Družestvo« u Sofiji, član dopisnik finskog geografskog društva »Societatis Geographicae Fenniae« u Helsinkiju. Posjednik je ordena Veliki oficir bugarskog reda sv. Aleksandra.

Profesor Artur Gavazzi je čovjek i gospodin, čelik Hrvat, odličan i plodan učenjak i pedagog, pa mu prigodom njegove 80. godišnjice života, koju je dočekao krepka zdravlja i svjež, želimo, da ga Bog poživi još lijep niz godina na ponos i diku cijele hrvatske kulturne javnosti, a i cijeloga hrvatskoga naroda.

Dr. Tomislav Jakić.

NOVI LEKTOR HRVATSKOG JEZIKA NA BEČKOM SVEUČILIŠTU. Ministarstvo nastave Reicha imenovalo je na prijedlog profesora dra Ferdinanda Liewehra lektorom hrvatskog jezika na bečkom sveučilištu gđicu Nadu Rendjeo. Gđica Rendjeo, kćerka hrvatskog povjesničara, numizmatičara, urednika »Hrvatskog planinara« upravitelja I. klasične gimnazije u Zagrebu prof. I. Rendjea, svršila je studij hrvatskog jezika i književnosti, te germanistiku na zagrebačkom sveučilištu. Pošto je diplomirala iz tih struka u Zagrebu, usavršila se kao stipendistica Humboldtove zaklade (Humboldt-Stiftung) u Njemačkoj, pa je izradila nekoliko rasprava, koje je povoljno ocijenio prof. dr. Ferdinand Liewehr, bivši asistent slavenskog seminarara na njemačkom sveučilištu u Pragu i predsjednik slavističke radne zajednice u Pragu. Prof. Liewehr bavi se i hrvatskom filologijom, iz kojega je područja napisao i djelo o hronologiji hrvatskoga naglasaka (naklada Taussig, Prag 1927.) Uz njega djeluje u Beču i prof. Rudolf Jagoditsch, koji se također bavi i kroatistikom. Želimo gđici Rendjeo uspjeh u njezinu radu, da što više pridonese poznavanju hrvatskoga jezika i uljudbe na bečkom sveučilištu.

† **SVEUČ. PROF. DR. ANTUN SOVIĆ.** U bolnici Milosrdnih sestara u Zagrebu umro je redoviti sveuč. prof. Starozavjetne biblijske struke na bogoslovskom fakultetu sveučilišta Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu, dr. Antun Savić.

Pokojnik je rođen 25. travnja 1871. u Velikom Bukovcu, župe Ludbreg, kao sin seljačkih roditelja. Kao pitomac nadbiskupskog orfanotrofija polazio je gornjogradsku gimnaziju u Zagrebu, te je 1901. po-

ložio ispit zrelosti. Bogoslovni je fakultet svršio 1905. te nakon toga bio zaređen za svećenika. Budući da su crkveni poglavari u dru Saviću vidjeli osobitu sklonost, da se dublje bavi bogoslovnim studijem, imenovan je odmah nakon ređenja nadstojnikom nauka u nadbiskupskom orfanotrofiju u Zagrebu. Godine 1910. poslan je u Rim, da kao alumnus Hrvatskog zavoda sv. Jeronima polazi posebne nauke na papinskom biblijskom institutu u Rimu. Tamo je stekao akademski stupanj god. 1911. Iste je godine imenovan suplentom za starozavjetnu biblijsku stolicu na bogoslovnom fakultetu hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, a godinu dana kasnije izvanrednim sveučilišnim profesorom na istoj stolici. U školskoj godini 1913.-14. poslan je na novo putovanje za istraživanje grčkih kodeksa komentara monaha Nila, i tom je zgodom proučio u tom pitanju sve najpoznatije knjižnice u brojnim središtima Evrope. O tom je naučnom radu objelodanio pokojnik djelomičan izvještaj pod naslovom »Dva naučna izvještaja: I. O komentaru Nila Monaha (umro 430) Pjesmi nad pjesama, II. O oksfordskom fragmentu Hipolitova (umro 235) komentara Pjesmi nad pjesmama«.

Dr. Antun Savić imenovan je 1915. redovitim profesorom na zagrebačkom sveučilištu, te je bio u dva maha izabran dekanom bogoslovnog fakulteta i to godine 1916.-17., 1925.-26.

Ugledni je pokojnik uživao kao naučni stručnjak veliki ugled te bio poznat i u inozemnim stručnim krugovima. Sudjelovao je na brojnim naučnim kongresima i napisao niz članaka, što naučnih što popularnih.

Povrh toga je pokojnik priredio posebni prijevod od 68 Psalama, 4 kantika i 9 lekcija iz knjige Jobove za Rimski Obrednik u hrvatskom prijevodu (god. 1929.).

Najzamašniji je pokojnikovo djelo »Prijevod Sv. Pisma Staroga Zavjeta s hebrejskoga i grčkog jezika«, na kom je on radio punih šest godina, te ga namjeravao objelodaniti u veličanstvenom izdanju s paralelnim hebrejsko-hrvatskim analitičkim leksikonom i tumačenjem. O tom je svom djelu izdao samo Prospekt s Ogljedima nakladom Zakladne tiskare Narodnih Novina u Zagrebu, fol. 16 str. g. 1938.

Pokojnik je g. 1928. bio na naučnom putovanju kroz Tursku, Siriju, Palestinu i Egipat, gdje je na licu mjesta proučavao krajeve, gdje su se u povijesno doba odigravali biblijski događaji. S velikim je zanimanjem pratio sve grane znanosti, koje su bile na koji način dolazile u dodir sa biblijskom znanošću. — Osobito je bio mnogostruk i temeljit poznavalac semitskih jezika: arapskoga, hebrejskoga, sirsokoga i aramejskoga; a isto je tako savršeno poznao klasični grčki i helenističko grčki jezik, kao što i latinski, a od modernih jezika: talijanski, njemački, francuski, engleski i španjolski. S nekoliko priznatih stručnjaka u inozemstvu osobno se naučno dopisivao.

Naporan rad prevođenja Sv. Pisma, na kom je kroz šest godina s potpunom predanošću i odijeljen tako reći u eremitskoj samoći i trapnji radio u za-bitnoj vili nekog samoborskog vinograda, narušio je njegovo zdravlje tako, da je posljednjih nekoliko godina sve više pobolijevao, dok ga napokon nije bolela sasvim shrvala i prekinula mu nit života.

Smrću prof. rda Antuna Savića ruši se među vi-

sokim naučnim predstavnicima hrvatske Almae Matris jedna značajna i markantna ličnost, kakvih malo susrećemo u hrvatskoj kulturnoj i znanstvenoj povijesti, a osobito je bio svijetao primjer svojim uzornim svećeničkim životom.

SA STRANIH SVEUČILIŠTA

PROSLAVA 400-GODIŠNJICE SMRTI PARACELSUSA U SALZBURGU. Dne 24. IX. 1941. navršilo se 400 godina od smrti reformatora medicine i farmacije, osnivača kemije, filozofa, prirodoslovca i liječnika Paracelsusa. Ova se godišnjica imala što svečanije proslaviti i već dulje vremena su za nju bile učinjene pripreme iako ratno vrijeme nije pogodovalo svećanim proslavama. Proslavu je priredio grad Salzburg pod pokroviteljstvom njemačkog ministra unutrašnjih poslova dra Wilhelma Fricka. Pozivu nadnačelnika grada Salzburga ing. Antona Gigera odazvalo se vrlo mnogo uzvanika, te su proslavi prisustvovali zapravo predstavnici od ništa manje nego 21 države i to abecednim redom prema njemačkim nazivima: Argentina, Belgija, Bolivija, Bugarska, Danska, Equador, Finska, Francuska, Hrvatska, Italija, Japan, Nizozemska, Norveška, Peru, Portugal, Rumunjska, Švicarska, Švedska, Slovačka, Španija i Madžarska.

Philippus Theophrastus Aureolus Paracelsus Bombastus von Hohenheim, rođen 10. XI. 1493., u Einsiedelnu u Švicarskoj, proboravio je svoju mladost u Villachu i njegovoj okolici, medicinu je učio u Bologni i Ferrari, gdje je promoviran, zatim je putovao cijelu kulturnu Europu, željan nauke i znanja, zaustavio se god. 1524. u Salzburgu, ode zatim u Njemačku i posta nešto kasnije profesorom medicine i kirurgije u Baselu — na kratko vrijeme kroz 10 mjeseci; god. 1527/1528. — pa i ovdje onemogućen kao novotar i opasni reformator, ostavivši potajno u bijegu Basel, pođe na ponovno 10-godišnje putovanje i sklone se na koncu u Korušku, odakle pred smrt dođe u Salzburg i ovdje proživivši posljednju godinu života umoran, izmučen, proganjan i prebrzo ostario, umre u 48-oj godini života. Vječiti putnik i nemiran duh ostao je tako rekuć bez domovine. S rodnim ga krajem ne vežu gotovo nikakove veze: Odanle je otišao u 9. godini života, kad mu je otac liječnik primio mjesto u Villachu. Ne zna se šta je bilo kasnije s rodnom mu kućom: samostan Maria von Einsiedeln izgorio je god. 1577. Nešto više ga veže s Koruškom i Villachom ali kraj mladenačkih, možda i lijepih uspomena ima tu i ponešto nevoljkosti, jer su ga ovdje pod kraj života susretali neprijazno, a koruški staleži, koji mu obećase izdati djela tiskom ozlovoljiše ga i iznevjeriše, ne izdajući ništa, možda poučeni, da bi se na to uzbunili medicinski fakulteti, kao što se uzbunio leipziški fakultet kad su god. 1529. počela izlaziti u Nürnbergu neka njegova djela i kao što se uzbunio bečki fakultet, kad je god. 1537. u pogledu tiskanja svojih djela zatražio i dobio dva puta audienciju kod cara Ferdinanda I. Još lošije ga uspomene vežu s Baselom gdje je lijepo započeo ali loše dokončao velike svoje reforme. Ni sa Strassburgom, gdje je god. 1526. stekao zavičajnost, nije kasnije imao dublje veze. Tako je najviše prigrlio Salzburg, koji mu je dao utočište pred kraj života i zato ga ovaj

PREDAVANJA NA EKONOMSKO-KOMERCIJALNOJ VISOKOJ SKOLI. Rektorat Hrvatske ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu izdao je svojim slušačima obavijest, da predavanja na toj školi počinju u utorak 4. studenoga o. g.

grad smatra svojim i slavi s većim pravom od svih drugih gradova.

Svećani dio proslave 400-godišnjice Paracelsusove smrti sadržavao je gotovo samo službeni dio programa: svečano primanje gradske općine grada Salzburga pod domaćinom načelnikom drom Lorenzom, svećani čin proslave uz proslav nadnačelnika ing. Antona Gigera, govor ministra unutrašnjih poslova dra Wilhelma Fricka, predavanje državnog zdravstvenog vođe dra Leonarda Conti-a i zaključnu riječ okružnog upravitelja (Gauleiter und Reichsstatthalter) dra Friedricha Rainera. Sva prije najavljena naučna predavanja o Paracelsusu kao liječniku, prirodoslovcu, filozofu i kemičaru otpala su iz svečanog dijela proslave i dijelom su opće otkazana, dijelom su u drugoj priredbi ili drugom prilikom objelodanjena. Na grob Paracelsusa položeni su vijenci svećanim načinom. Razgledana je pod stručnim vodstvom Paracelsusova izložba. Svečanost je završila uzornom predstavom I. dijela Goetheovog Fausta, za koji se tvrdi, da je koncipiran po uzoru na Paracelsusa. U priredbi studenata održana su pod pokroviteljstvom ondje prisutnog državnog studentskog vođe dra G. A. Scheel-a dva predavanja: vođa stručne grupe dr Otto sastavio je predavanje »Paracelsus kao liječnik«, ali još bolestan od rane zadobivene na istočnom bojištu nije ga sam čitao, nego ga je pročitao njegov opunomoćenik, a prof. dr Walden iz Rostocka donio je ex abrupto izvadak iz svoga najavljenog, ali sa svim ostalim naučnim predavanjima otpalog predavanja »Paracelsus kao kemičar«. U okviru svečanosti osnovano je »Paracelsus-društvo« sa državnim zdravstvenim vođom dr. Leonardom Conti kao predsjednikom, koje će urediti naučni zavod Paracelsusa za zadatkom da sakupi u Salzburgu sve važne podatke o životu i radu Paracelsusa, sve što je on napisao i izdao, sve što je ostavio i uopće sve što ima veze s njime. Grad Salzburg daje u svrhu osnivanja Paracelsusovog zavoda kuću u Kaigasse br. 8 i potrebna materijalna sredstva za zavod, muzej i izložbu.

U Salzburgu ima vrlo mnogo zanimljivosti, koje govore o Paracelsusu. Tako se ništa manje nego tri tamošnje kuće diče time, da je u njima boravio Paracelsus. God. 1525. stanovao je on u jednom starom mlinu (Kumpfmühle) u Pfeifergasse br. 11 pokraj kupališta Wolfganga Rappla (Rapplbad, Pfeifergasse br. 9), gdje je ne rijetko imao prilike liječiti kupališne goste. Nasuprot mlina bila je na br. 18 kuća znamenitog glazbenika Paula Hofhaymera (danas označena spomenpločom). Nepouzdan je boravak Paracelsusov u kući Platzl br. 3 iako se ovu kuću gotovo redovito isticalo kao njegovu smrtnu kuću. Ipak, izgleda da je zadnje svoje dane proživio u kući gdje je onda bila gostionica »K bijelom konju«, a danas se nalazi velika zgrada Kaigasse

br. 8, koja postaje »Paracelsusov dom«. Pokopan je na groblju uz crkvu Sv. Sebastijana.

Kako sam već spomenuo, povodom ove proslave priređena je i velika Paracelsusova izložba. Ta je izložba bila remek-djelo ne samo po tom što je tu bilo sabrano golemo blago i naučni materijal nego i po svojoj umjetničkoj režiji. Od diorame rodne kuće do testamenta i nadgrobnog spomenika, od prvih do posljednjih djela, od sadrenog odljeva lubanje do posljednjih slika Paracelsusovih, uz to slike gotovo svih važnijih mjesta gdje je učio, radio i boravio — sve je to bilo na jednom mjestu ukusno izloženo. K tome je za usporedbu prikazana ne samo tadašnja medicina, liječenje sifilisa, kuge i drugih bolesti, nego i učenje na medicinskim školama, na koje se Paracelsus toliko oborio, rad u alchemističkim laboratorijima, koji je Paracelsus toliko pobijao, željan da iz alchemije učini za proizvodnju lijekova potrebnu kemiju, rad u rudnicima i talionicama, gdje je Paracelsus naučio osnove rudarstva, kemije, prirodnih nauka i raznih bolesti. Osobito je bila zanimljiva i vrijedna za vidjeti cijela kolekcija Paracelsusovih slika počamši od crteža u bojama od Hansa Holbeina mlađeg (1497—1543), poznatog pod imenom »Junger Mann mit dem Schlapphut«, učinjenog za bogatog baselskog pravnik-a Bonifaciusa Amerbacha, sada u galeriji u Baselu pa do uljene skice Hansa Makarta »Paracelsus und sein Famulus« iz muzeja u Linzu i najnovije uljene kompozicije dra. Heinricha Reicha (Berlin, 1940). I to će sve biti sada sakupljeno i usredotočeno u Paracelsusovom zavodu i domu u Salzburgu.

U čast proslave, a po jednoj kompoziciji Carmen Magistri Paoli von Hofhaymer uglazbio je salzburški skladatelj prof. Joseph Messner vrlo efektnu »Paracelsus-fanfaru«, koja je u više navrata izvedena, kod otvorenja svečanosti i u raznim drugim svečanim zgodama. Uz to je u svečanom činu proslave izvedena i jedna vrlo lijepa polifona skladba rečenog Paula Hofhaymera, Paracelsusovog prijatelja pisana god. 1520.

Sa svečanosti upućena je u ime svih prisutnih Führeru pozdravna brzozavka na koju je za kratko vrijeme, već za vrijeme svečanog objeda, stigla Führerova zahvala. Sve je išlo summa cum celeritate i po programu, tipičnom njemačkom točnošću, koja jednako zapanjuje kao što očarava.

Tako je Salzburg postao svetište ne samo Wolfganga Amadeusa Mozarta (1756—1791), nego i Paracelsusa von Hohenheima. Gotovo na svakom koraku ovog starodrevnog grada, koji je nekad živio svojim posebnim životom i pod upravom svojih crkvenih magnata, ima uspomena na ova dva velikana. Stara utvrda ne širi krila samo preko »kuće svećanih igara«, gdje se obdržavaju poznate salzburške svećane igre, i gdje je ovaj put održan glavni dio svečanosti u spomen Paracelsusa, nego i preko budućeg Paracelsusovog doma, koji se čedno stisnuo pod brijeg i čeka da postane svetište jedne stare, a sada na novo objavljene i obnovljene uspomene.

Ne treba ni na čas sumnjati u to, da su sva izaslanstva dočekana i primana najsrđnije i iskrenim simpatijama, te im je svuda i svagda ukazana ne samo počast, nego je zadovoljen interes i zanimanje njihovo kadgod je to naučna, kulturna ili nacionalna znatiželja članova izaslanstva iziskivala. Hrvatska je u ovoj proslavi po prvi put zastupana u kulturnom svijetu nakon svoga oslobođenja i poslala je

ne samo najbrojniju delegaciju, nego i jednu od najuglednijih. Delegaciju su sačinjavali: izaslanik Poglavnika i hrvatske državne vlade prof. dr. med. i fil. Miroslav Mikuličić, izaslanik ministra zdravstva predsjednik zdravstvenog vijeća prof. dr. Eduard Miloslavić, izaslanik Hrvatskog sveučilišnog društva, Hrvatskog društva za povijest medicine i Narodne hrvatske akademije, pročelnik akademijskog odsjeka za intelektualnu suradnju i kulturne veze s inozemstvom dr. Vladimir Bazala, izaslanik Hrvatskog prirodoslovnog društva prof. dr. Boris Zarnik, izaslanici Hrvatskog kemijskog društva doc. dr. Mladen Deželić i dr. Franjo Benzinger. Delegaciji su se priključili dr. Aleksandar Manzoni i dr. Lampé.

Hrvatska je delegacija učinila službene posjete tamnošnim dostojanstvenicima, a od ministra dra. Fricka, Gauleitera dra. Reinera i nadnačelnika ing. Gigera bila je posebno primljena. Istom je prilikom prof. dr. Mikuličić predao svoje ukusno izrađene vjerodajnice. Zastupajući ondje našu znanost, naročito povijest medicine, kao i reprezentirajući po prvi put našu nedavno osnovanu Narodnu akademiju ja sam na pozdrav načelnika dr. Lorenza dne 23. IX. odgovorio oduljim govorom na njemačkom jeziku. Tom je prilikom i prof. dr. Miloslavić predao adresu na njemačkom jeziku.

Dr. Vladimir Bazala.

DA SE NE ZABORAVI! Posljednjih dana pro-pale državne tvorevine izišao je bio u Beogradu časopis »Novi Balkan« sa značajnim člankom po srpske prilike. Kako je taj članak, zbog nastalih prilika slabo poznat, to ga priopćujemo sa svrhom da poslužiti kao mozaikni kamenčić velike slike »srpske stvarnosti«. »Novi Balkan« među ostalim piše:

Među našim nacionalnim studenstvom sa Teološkog fakulteta, već rije i rovi nečujno, ali sigurno jedna crveno obojena koterija, koja iz dana u dan biva sve bezobzirnija i drskija. Metode, kojima se gospoda, koja joj pripadaju, služe, ne samo što prelaze svaku mjeru bezobrazluka, već idu i do upotrebe nedozvoljenog. Jer njihova sredstva su: podvale, prijetnje, denunciranje i klevete svake vrste na svakog ispravnog studenta, kako u nacionalnom tako i u vjerskom pogledu. Ali, sve ovo, bi se, možda i dalo podnijeti i prijeći mukom, da nije došlo nešto drugo. Tu nedavno bili su izbori delegata za Potporno studentsko udruženje (koje postoji da pomaže, prvenstveno, siromašne, a valjane studente, koji ne uživaju nikakvu pomoć ni stipendiju). Pošto su većinu dobili delegati iz rečene klike, to, naravno, pomoć se ne dijeli onima, kojima je ona preko potrebna, već svakom drugom koji misli onako kako dotična gospoda misle, makar se to protivilo i najosnovnijim krincipima zdrave logike i zahtjevima dobre kršćanske savjesti.

Crveni korteši, zauzevši busije u Potpornom udruženju (sami dobro nahranjeni i obučeni), na jedan nečovječanski način oduzimaju kruh od onih, koji su ga i zaslužili i marljivim radom stekli: od našeg nacionalnog studenstva.«

»Novi Balkan« upozorava, da su crveni osvojili bogoslovski časopis »Svetoslavlje« i da su izdali jubilarni broj, koji je »crveno ofarban«.

Nekoć bilo, sad se spominjalo...

UPISI NA SLOVAČKOM SVEUČILISTU. Upisi u redovitom roku na slovačkom sveučilištu u Bratislavi počeli su 24. rujna i trajat će do uklju-

čivo 8. listopada. Samo u izuzetnim slučajevima dekani odnosnih fakulteta odobravat će naknadni upis u roku od 9. listopada do 15. listopada, a poslije toga od 16. listopada do 29. listopada upis se može izvršiti samo u izuzetnim slučajevima sa odobrenjem rektora sveučilišta. Taksa za odobrenje za naknadne upise određena je sa 50 slovačkih kruna (Ks) a za strane studente 110 Ks. Molbe predane poslije 29. listopada ne će se uzimati u obzir.

Za vrijeme redovitog roka za upis t. j. od 24. rujna do 8. listopada 1941. uređuje se na kvesturi slovačkog sveučilišta za slušatelje svaki dan od 8—12 sati osim nedjelje. Slušatelji koji do sada nisu bili upisani na slovačkom sveučilištu moraju se osobno javiti kod dekana odnosnog fakulteta u roku za upis i osim običajnih isprava pridonijeti i rodni (krsni) list obaju roditelja.

Sveučilišna uprava upozoruje na propise zakona od 2. srpnja 1941. prema kojima svaki slušatelj mora prilikom upisa u visoku školu podastrijeti potvrdnu Središnjeg ureda rada o ispunjenoj radnoj obavezi ili da je od nje bio oslobođen. U protivnom slučaju i u neopravdanim slučajevima upis na sveučilište može biti odbijen na jedan ili dva semestra.

SMRT ZNAMENITOG NJEMAČKOG EKONOMISTE. U Berlinu je 20. svibnja o. god. umro poznati gospodarski stručnjak i učenjak Werner Sombart u 79. godini života. Bio je sin njemačkog političara i ekonomista Antona Ludwiga Sombarta. Rođen je 19. siječnja 1863. u Ermslevenu u Harzu. Kada je svršio studij prava i narodnog gospodarstva u Berlinu, postao je profesorom u Breslavi, gdje je 1896. objavio prvo naučno djelo »Socijalizam i socijalni pokreti u XIX. stoljeću«, koje je prevedeno na 24. jezika. Drugo djelo »Moderni kapitalizam« izdano je 1902. Iz Breslave otišao je 1906. za profesora na visoku trgovačku školu u Berlin, godine 1917. naslijedio je prof. Adolfa Wagnera na berlinskom sveučilištu. Najpoznatija su mu djela: »Njemačko narodno gospodarstvo u XIX. stoljeću«, »Proletarijat«, »Zašto u Americi nema socijalizma«, »Židovi i gospodarski život« i dr. Werner Sombart odgojio je cijeli niz modernih ekonomista.

VISOKOŠKOLSKI TEČAJEVI NA SEMMERINGU. Već nekoliko godina održavaju se na Semmeringu kroz praznike visokoškolski tečajevi, priredjeni po bečkom sveučilištu u zajednici s vodstvom sveučilištaraca iz Reicha i bečkim uredom za inozemne sveučilištarce. Glavna im je zadaća, da inozemni sveučilištarci u društvu s njemačkim upoznaju njemački jezik, kulturu i zemlju. U tu svrhu priređuju se jezični tečajevi, književne i muzičke večeri, izleti, vodjenja po važnim ustanovama i sl. Osim toga, svake se godine u nizu predavanja raspravlja o nekom pitanju, koje se tiče odnosa Njemačke i njezinih susjeda. Na taj se način postizava višestruka korist: u međusobnom drugarstvu omladine svih naroda Evrope upoznava se ona međusobno raspravlja se suvremena pitanja pojedinih naroda u nevezanom međusobnom razgovoru, ali i pomoću predavanja samih učesnika, inozemni učesnici upućuju ostale o prilikama u svojoj domovini, te najposlije imaju priliku čuti mišljenja i poglede sveučilištaraca iz Reicha na sva suvremena pitanja. Takva izmjena mišljenja je upravo danas neobično važna, jer će evropska za-

jednica, koja je naviještena novim redom, biti dokora u rukama omladine, a omladina je već i do sada bila svagdje, pa i kod nas, glavni nosilac narodne revolucije.

Ovogodišnja semerinška ljetna visoka škola bila je pod pokroviteljstvom župskog vodje i namjesnika Reicha za pokrajinu Niederdonau dra Huga Jury-a, te Reichsleitara i namjesnika Reicha za Beč Baldur von Schirach-a. U njezinu odboru bili su prof. dr Fritz Knoll, rektor bečkog sveučilišta, prof. dr Josef Nadler, redoviti profesor bečkog sveučilišta i prof. dr Heinrich Ritter von Srbik, predsjednik Akademije znanosti i redoviti profesor bečkog sveučilišta. Uže vodstvo sačinjavali su dr Eduard Poisel, kao njezin ravnatelj, te dr Friedrich Führer, kao ravnatelj jezičnih tečajeva. Sadržaj je predavanja bio: Evropa, Reich i Jugoistok. Najavljeno je bilo mnogo predavanja, i to iz područja politike, gospodarstva, kulture i kulturne povijesti te društvene politike. Čuli smo međutim govoriti sveuč. prof. dra Nadlera, poznatoga bečkog naučenjaka, pisca jedne od najpoznatijih povijesti njemačke književnosti, o zadatku: »Književne veze Njemačke i Jugoistočne Evrope«, te sveuč. prof. iz Praga dra Konrada Bittnera o »Njemačkom romantičkom pokretu i narodima jugoistoka«. Oba su predavača istaknula zasluge Goethe-a i drugih oko sakupljanja hrvatskih narodnih pjesama, a prof. Bittner se naročito mnogo bavio kulturnom i političkom važnošću ilirskog preporoda. Naravno, da su oba predavača u sažetom obliku obradili i književne odnose ostalih naroda evropskog Jugoistoka i Njemačke. Govorio je još docent dr Leopold Majer o zadatku: »Podloge i razvitak njemačkog zajmavnog i novčanog gospodarstva u zadnjem stoljeću«, gdje je razložio mnoga zanimljiva (pogotovo suvremena) načela njemačkoga gospodarstva, te docent dr Taras von Borodajkevycz o »Ideji Reicha kroz vjekove«. Dr Borodajkevycz prikazao je političku borbu Njemačke kroz stoljeća, uvjetovanu i uzrokovanu njezinim središnjim zemljopisnim položajem u Evropi, te zadaću Njemačke prema Istoku i Zapadu, osobito se mnogo zadržao na ideji Reicha u vezi sa suvremenim novim redom.

Okrružni vodja Strassburga Standartenführer Bickler govorio je o »Stajalištu Reicha prema Zapadu«, istaknuvši vjekovnu borbu Elzasa protiv francuskog jezika. Ovo je predavanje bilo vrlo zanimljivo i zbog samog sadržaja, a i zbog posebnih pogleda na određivanje narodnosti, koje je predavač iznio. Kontraadmiral von Lützov i general zrakoplovstva Quade govorili su o strategiji i taktici modernog rata, kojom smo prilikom čuli o načelima pomorskog rata protiv Engleske i iskustvima zrakoplovnog rata iz dosadanih pohoda protiv Poljske, Francuske, Norveške i bivše Jugoslavije.

Ovog se ljeta sakupilo na Semmeringu preko 80 osoba, koji su ovamo došli tako rekavši iz svih krajeva svijeta. Od evropskih naroda bili su zastupani Bugari, Slovaci, Mađžari, Talijani, Španjolci, Ukrajinci, Švedi, Belgijanci, Danci, Švicari, Nijemci i Hrvati, od izvanevropskih naroda bili su ovdje sveučilištarci iz Japana, Perua i Ekvadora. Predstavnici Hrvatske, njih dvojica, bili su u središtu pažnje svih učesnika, koji su se svi bez razlike mnogo zanimali za tok borbe za slobodu hrvatskog naroda, za pojedinosti narodne revolucije i za sadašnje prilike u hrvatskoj državi,

HRVATSKI JEZIK*

ZAKON I ZAKONSKA ODREDBA. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj izdaju se propisi u obliku zakonskih odredaba i u obliku naredaba. Prve izdaje Poglavnika kao nosilac zakonodavne vlasti, a druge razne upravne oblasti, počevši od ministarstava, ali na temelju ovlaštenja zakonodavne vlasti (zakona ili zakonske odredbe).

Zakonska odredba je u pravom smislu riječi zakon, t. j. ona uživa snagu zakona, ili drugim riječima, ona je u stupnjevanju propisa iznad naredbe. Zato nema nikakve smetnje, da se u samom tekstu zakonske odredbe govori o zakonu, kad to traži narav stvari. Na pr. kad bi danas Poglavnika zakonom odredbom izdao novi građanski zakonik, ne bi se u njegovu tekstu trebalo govoriti o »ovoj zakonskoj odredbi«, nego o »ovom zakonu«. Isto tako u slučaju kaznenoga zakona, mjeničnoga zakona, pa i sveučilišnoga zakona. A.

PIVO ILI PIVA? Na prvi se pogled o tom pitanju ne bi trebalo ni raspravljati, jer će svaki poznavalac našeg književnog jezika odmah reći, da je jedini pravilan naziv »pivo«. U Zagrebu ćemo međutim čuti vrlo često »idemo na jednu pivu«, »plaćam tri pive«, ili na pr. »bilo je pive i vina kak vode«.

U Akademijskom rječniku nalazimo oba oblika: *piva* i *pivo*. Te riječi imaju ponajprije značenje riječi napitak. U tom značenju dolazi oblik *piva* kao imenica ženskoga roda samo u Stulićevu rječniku iz djela Jerolima Kavanjina: »Zudiš miris, *pive*, jide«. Inače u značenju izraza *napitak* dolazi riječ *pivo* samo u srednjem rodu, i to gotovo u svim našim starijim rječnicima. Tako imamo iz XIV. vijeka zabilježeno: »Nasitim *piva* duhovna«, pa dalje »Evkaristija jest *pića* (hrana) i *pivo*« (Budinić). »Od njih rajska jestojska i *pivo*« (Gradić), »Gdi mu prigorko *pivo* žuči i osta (octa) k ustom prinese« (Alberti), »Ni hliba ni *piva* ne okusi« (Mrnavić), »Dosti *piva*, a dosti jediva« (Narodna) i t. d.

U značenju »*piće*, koje se vari od stučenog ječma i od hmelja« (njem. Bier), spominje se *piva* u ženskom rodu u rječnicima Belostenčevu, Jambrešićevu, Voltiglijinu, Stulićevu i Popovićevu, a Bogdanović je zabilježio, da se tako govori i u Lici. Stulić međutim ima i oblik *pivo*, a tako imadu zabilježeno i rječnici Vrančićev i Mikaljin. Iz starijih naših pisaca ima također nekoliko potvrda za oblik *pivo*: »Vina i *piva* nikoli ne okusi« (Starine). »Ne će piti ni vino ni *pivo*« (Radnić), »Nejma ona piti vino, rakiju, *pivo* ni sve ono što opiti može« (Kačić), »Ja sam gradio *pivo*« (Pavlinović) i t. d.

U sadašnjem je hrvatskom književnom jeziku, pa i u velikom dijelu narodnog govora potpuno prevladala riječ *pivo* u srednjem rodu, i stoga je valja tako pisati i govoriti. A. B. K.

VETERINAR ILI ŽIVINAR. U starim se knjigama čita, a u veterinarskim se krugovima općenito držalo, da je riječ veterinar proizašla iz riječi »veheterinus«. Iz jednog adjektiva od »vehi« = vući.

* Pod ovim skupnim natpisom donosimo manje sastavke iz područja hrvatskoga jezika, pregledane i odobrene od Hrvatskoga državnoga ureda za jezik.

»Veheterinus« bi prema tome izvoru bio čovjek, koji ima veze s teglećom marvom ili stoji u nekom odnosu prema njoj, na pr. u pratnji vojske, u prvom redu konjaništva koje je već u rimsko vrijeme imalo posebne ljude za liječenje oboljelih vojničkih konja.

Početkom ovog stoljeća jezikoslovci su ustali protiv ovog tumačenja. Kao razlog se navodi, da veterinarus u prvom slogu ima kratko »e« pa prema tome ne može vući korijen od »veheterinus«. Kad bi veterinarus bio sastavljen od »vehe« morao bi imati duge »e«, a ne kratko. Zbog toga je ovo tumačenje postanka riječi veterinar napušteno 1911. godine.

Današnje je jezikoslovlje prihvatilo novo tumačenje koje tvrdi, da je izraz veterinar došao iz latinskog jezika. Iz latinskog su izvora uzeli ovaj izraz svi narodi i kao takva ga i danas u najvećem dijelu upotrebljavaju. Ovaj izraz vuče korijen iz latinskog »veterin« . . ., što znači životinja, u prvom redu domaća životinja. A kao takav se upotrebljavao u najstarijim vremenima. Plinius i Cato rabe izraz veterinarus — označujući njime čovjeka zaposlena veterinom — životinjom. Napose treba istaknuti da se značenje riječi veterinarus po samoj biti stvari proteže ponajprije na liječnika domaćih životinja. U tom su ga značenju upotrebljavali već stari rimski gospodarski stručnjaci kao i tadašnji liječnici domaćih životinja.

Osobito je zanimivo uočiti, da je već u prvim početcima postanka ovog izraza, kao i u kasnijoj njegovoj upotrebi težište ležalo u tome, da se uvijek mislilo pod tim nazivom liječnik i to, razumljivo, liječnik domaćih životinja. Uz ovaj su izraz Rimljani kao i pisci srednjeg vijeka, koji su pisali latinski, uzimali i druge nazive za liječnika domaćih životinja. Tako imamo u to vrijeme nazive: *mulo-medicus* (mulomedicina Chironis) *equarius medicus* (Valentus Maqimus, *Dictorum et factorum memorabilium libri novem*, XV. 9, 2) *medicus eqorum* (Albertus de anin. VIII. 2) i *medicus pecorum* (Varto, I. 8). Svagdje se tu dakle spominje — *medicus* — liječnik. Ovo je težište izraza u njegovom značenju. Veterinar kao kasnija zamjena za ove izraze prema tome znači pogotovo s obzirom na razvoj veterinarske medicine poslije 18. stoljeća kao i njenog postepenog izjednačenja s humanom medicinom — liječnika i to liječnika za domaće životinje.

Iz navedenog se latinskog izvora, a dobivši tokom povijesnog razvitka određeno značenje proširio izraz veterinar po čitavom svijetu, koji ga je kao najboljeg prihvatio. Primili su ga Nijemci (Veterinär), Francuzi (Vétérinaire), Talijani i Španjolci (Veterinario), Englezi (Veterinarian), Poljaci (Weterinarz), a i drugi narodi. Izraz je veterinar tokom povijesnog razvitka i napretka veterinarske znanosti postao oznakom za sveukupnu medicinu i znanost, koja se bavi domaćim životinjama.

Narodi, koji su htjeli zamijeniti ovaj izraz svojim narodnim izrazom nastojali su, da narodni izraz ne ošteti bit i značenje pojma, koji je predstavljao »veterinar«. Za naše je prilike osobito zanimljivo, kako se u Njemačkoj odigrao ovaj razvoj djelomične zamjene izraza »Veterinär« — s narodnim izrazom.

Djelomično velim za to, jer se i danas uz narodni njemački izraz još uvijek upotrebljava izraz

koji vuče korijen iz starog latinskog veterinariusa. U Njemačkoj se u 14. i 15. stoljeću nazivao čovjek, koji se bavio liječenjem životinja, »Rossarzt« — »Vieharzt«. Ovi se nazivi povlače do 18. stoljeća, kad počinje osnivanje veterinarskih škola. Osnutkom veterinarske škole u Münchenu 1790., veterinarskog zavoda u Würzburgu 1808., a kasnije i u drugim njemačkim gradovima razvija veterinarska medicina i izjednačuje po studiju humanom medicinom. Tad se počinje upotrebljavati naziv Tierarzt, koji se uz izraz Veterinär upotrebljava i danas u Njemačkoj.

Nijemci su kod traženja narodnog izraza pravilno uočili značenje i bit veterinariusa: da je to čovjek, koji se bavi liječenjem domaćih životinja, dakle u prvom redu liječnik. Narodni izraz dosljedno mora obuhvatiti pojam liječnika. Zato i njihove kovance imaju težište u riječi Arzt — liječnik, dok »Ros«, »Vieh«, a poslije 18. stoljeća »Tier« trebaju samo označiti, koga ovaj liječnik liječi.

Ovim jedino ispravnim putem u traženju narodnog izraza trebamo i mi poći, ako želimo zamijeniti današnji izraz veterinar. Dotle, dok se ne nađe pogodan izraz, bolje je ostati pri starom, tim više, što i drugi narodi danas upotrebljavaju izraz iz latinskog krijena, a i Nijemci se uz narodni izraz služe još uvijek izrazom latinskog izvora. D. H.

SAZIV ILI ZAZIV DUHA SVETOGA? Prigodom početka školske godine naše su novine bile pune bilježaka o sazivu Duha Svetoga. Te su bilješke novine dobivale od ravnateljstva pojedinih škola, i sigurno nije ni jednom novinaru padalo na pamet, da bi iz škole moglo doći nešto loše u jezičnom pogledu. Međutim smo u jednim pokrajinskim novinama pročitali ovu bilješku: »Prigodom početka nove školske godine donijele su mnoge novine vijest, da je održan »saziv« Duha Svetoga. Radi se međutim ovdje o zazivu, a ne o sazivu. Skupština se kakva saziva, a Duh Sveti se zazivlje. U jednoj vijesti pročitali smo, da su školska djeca, primivši saziv Duha Svetoga, počela redovitom obukom. Zaziv Duha Svetoga ne može se primiti, nego se samo može izvršiti, odnosno može netko tome zazivu prisustvovati.

Pisac ove bilješke imao je pravo. Sazvati i sazivati znači zaista njem. zusammenberufen, zusammenrufen, lat. convocar, a sazivanje znači Zusammenrufen, convocatio, kako to navodi Broz-Ivekovićev rječnik. Taj rječnik uopće nema izraza saziv, ali taj izraz dolazi kod Šuleka u više značenja, pa i u značenju Zusammenberufung, convocatio. Nema sumnje, da je saziv umjetno stvorena riječ, da se načini razlika između trajne radnje, koju pokazuje izraz sazivanje, i između trenutne radnje, koju pokazuje riječ saziv. Pored izraza saziv ima Šulek i sazov.

Ni izraza zaziv ne nalazimo u Broz-Ivekovićevu rječniku, nego tamo imamo zazivati i zazivanje, ali značenja jednog i drugog izraza ne mogu se primijeniti na zaziv Duha Svetoga. U knjizi Handwörterbuch der deutschen und illirischen Sprache od Rud. A. Fröhlicha, Wien 1854., nalazimo na izraz Anrufung prijevod zaziv, zazivanje, molba, prošnja i t. d. Šamšalovićev rječnik nema izraza zaziv.

Uza sve to, što naši rječnici pokazuju nesigurnost u pogledu izraza zaziv, nama je taj izraz bez-

uvjetno potreban. Birajući dakle između riječi saziv i zaziv (Duha Svetoga), mi ćemo svakako pristati uz pisca spomenute bilješke u pokrajinskim novinama i odlučiti se za zaziv. Izraz zazivanje također ne bi bio loš, ali kako razlikujemo doziv i dozivanje po trajnosti radnje, tako ćemo uzeti i pojam zaziv za događaj, koji se zbiva jedamput u školskoj godini.

Drugo je pitanje, koje pisac spomenute bilješke potiče, to, da su djeca »primila saziv Duha Svetoga«. I tu pisac ima pravo. Novinar, koji je tako napisao, sigurno se nalazio pod utjecajem fraze, da su na pr. djeca »primila sv. Pričest«, da je klerik »primio sv. Red«, da je bolesnik »primio Sakramente umirućih« i t. d. Duha Svetoga možemo primiti na pr. u sv. Potvrdi, koja je sjećanje na događaj, kada je Isus svojim učenicima poslao Duha Svetoga. O tom primanju Duha Svetoga imamo primjera i u Akademskom rječniku: »Postavljahu ruku svrhu nji i primahu duha svetoga«, »Primate duh sveti«, »Pokle apostoli duh sveti prijahu«, i t. d. Možda je tu djelovao i izraz »primiti poziv«, ali iako možemo primiti poziv, zaziva ne možemo nikako.

O GLAGOLU »POČETI«. U istoj bilješci ima još jedna stvar, o kojoj treba progovoriti i to baš sada u početku školske godine. Radi se o odlomku, da su djeca »... počela redovitom obukom«. Neki su naši jezikoslovci tvrdili, da ne valja glagol početi, nego mora biti početi se. Tako na pr. Rožić u svom djelu »Barbarizmi u hrvatskom jeziku« veli: »... treba reći: školska se godina počinje (počela se, početi će se); mjesto: proljeće počinje mjeseca ožujka, — treba reći: počinje se mjeseca ožujka; ovi primjeri kažu: glagol »početi« ima uvijek uza se refleksivnu zamjenu »se«, kad ne dolazi uza nj infinitiv kao objekt; prema tome je dobro: dječak počne skakati (bez: se, jer je »skakati« ovdje objekt).

Soljačić se u svom Jezičnom i stilističkom savjetniku slaže s Rožićem i na str. 110. veli, da u valja početi nego da je dobro početi se. Maretić je (Jezični savjetnik, 1924., 80) naprotiv tvrdio, da se može pisati i govoriti na pr. škola je već počela, kad počne zima i sl. Akademski rječnik također ima potvrda iz starijih hrvatskih pisaca za oblik početi bez se: »Može poznati čovik ... da je jedan početak, od koga su počele svekolike stvari ovoga svijeta« (Bačić), »Bješe u svrsi kolovoza jur počela jesen plodna« (Gundulić). »Jedan čas vesela do svrhe uzbude, kako je počela« (Palmotić) i t. d.

Nastaje pitanje, da li je dobra rečenica, da su djeca počela redovitom obukom. Ta rečenica nikako ne valja, jer se prijedlog s uz instrumental, kako je poznato, smije izostavljati samo kad taj instrumental označuje sredstvo, na pr.: režem nožem, pišem perom, šijem iglom i t. d. Kad instrumental naprotiv označuje način, društvo i neku zajednicu, prijedlog se s ne smije izostaviti, na pr. s veseljem sam te dočekao, šetao sam se s bratom.

Svakako bi bilo bolje, da rečenica glasi djeca su ... počela redoviti rad, jer obuku ne vrše djeca, nego njihovi učitelji. A još bi bolje bilo, kad bi rečenica glasila: ... djeca su nakon zaziva Duha Svetoga pošla u svoje razrede na redovitu obuku.

A. B. K.

ZAKONODAVSTVO NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE*

Zakonska odredba

o Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

§ 1. Osniva se »Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti« u Zagrebu.

»Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti« u Zagrebu prestaje današnjim danom postojati.

Sva prava i obveze, cijela pokretna i nepokretna imovina »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti« prelaze na Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Prijenos svih prava upisanih u gruntovnici s imena »Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti« na Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu ima se obaviti po uređovnoj dužnosti bez svake pristojbe.

§ 2. Poglavnik će imenovati između dosadašnjih članova ukinute »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti« u Zagrebu prvih 10 članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti a jednoga od njih pročelnikom. Njihova je dužnost, da izrade i podnesu Poglavniku na potvrdu pravila akademije, da mu predlože na potvrdu članove Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i da do izbora i potvrde predsjednika i časništva vode poslove akademije. Broj članova ustanovljuje se najviše od 45.

§ 3. Kada Poglavnik odobri pravila i potvrdi izbor daljnjih predloženih članova Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sazvat će pročelnik redovnu glavnu skupštinu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Ta skupština izabrat će većinom glasova predsjednika akademije i ostalo časništvo prema odobrenim pravilima.

Izbor predsjednika odobrava Poglavnik.

§ 4. Provedenje ove zakonske odredbe povjerava se ministarstvu nastave, a stupa na snagu danom proglašenja u Narodnim novinama. (U Zagrebu, dne 12. srpnja 1941.)

O d r e d b a

Na temelju § 2. zakonske odredbe o Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti imenujem prvim članovima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu:

- 1) Dr. Tomu Matica, umirovljenog srednjoškolskog ravnatelja, koji će vršiti dužnost pročelnika.
- 2) Mirka Račkoga, akademskog slikara u Zagrebu,
- 3) Dr. Stjepana Ivšića, sveučilišnog profesora u Zagrebu,
- 4) Dr. Franju Fanceva, sveučilišnog profesora u Zagrebu,
- 5) Dr. Stjepana Zimmermanna, sveučilišnog profesora u Zagrebu,
- 6) Dr. Ivu Maurovića, sveučilišnog profesora u Zagrebu,
- 7) Dr. Stanka Hondla, sveučilišnog profesora u Zagrebu,
- 8) Dr. Stjepana Škreba, sveučilišnog profesora u Zagrebu,
- 9) Dr. Ljubu Karamana, upravitelja konzervatorskoga ureda u Splitu.

* Pod ovim natpisom objavljuivat ćemo zakone, zakonske odredbe i naredbe važne po hrvatsku nauku i hrvatsku kulturu, i to redom kako su objavljene u »Narodnim Novinama«.

10) Franju Dugana, profesora akademije glazbe i kazališne umjetnosti u Zagrebu.

U Zagrebu, dne 12. srpnja 1941.

Pravila Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr Ante Pavelić potvrdio je pravila Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Pravila glase:

Općenite odredbe.

Čl. 1. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti javni je zavod, koji stoji pod osobitom zaštitom Nezavisne Države Hrvatske i ima svoje sjedište u Zagrebu.

Svrha joj je samostalno ispitivanje i svestrano promicanje znanosti i umjetnosti, osobito s obzirom na hrvatski narod.

Čl. 2. Hrvatska akademija je pravna osoba u području privatnoga i javnoga prava, te je i prema državnoj upravi samostalno tijelo.

Čl. 3. Glavne su struke Hrvatske akademije:

1. povijest i jezikoslovlje;
2. filozofija, pravne i uopće društvene znanosti;
3. matematika i prirodne znanosti;
4. umjetnost.

Prema tome se Hrvatska akademija dijeli na četiri razreda:

1. povjesno-jezikoslovni; 2. filozofsko-pravni;
3. matematičko-prirodoslovni i 4. umjetnički.

Čl. 4. Svoj zadatak ostvaruje Hrvatska akademija poglavito:

1. objavljujuć radove svojih članova, a i nečlanova, prema svojoj uvidavnosti; radove nagrađuje prema svojim zaključcima ili prema dogovoru;

2. podjeljujući iz svojih sredstava ili iz posebnih zaklada, kojima upravlja, podpore i nagrade članovima, a i nečlanovima, prema svojoj uvidavnosti (u tu svrhu može ona raspisivati za nečlanove natečajne nagrade);

3. nabavljati umjetnine i priređujući njihove izložbe;

4. uzdržavajući za svoje svrhe, a po potrebi i za javnost knjižnicu, arhiv, Strossmayerovu galeriju slika, pa i druge takove ustanove;

5. obavješćujući prema prilikama i potrebama širu javnost o znanstvenim i umjetničkim tekovinama hrvatskoga naroda i drugih naroda;

6. raspravljajući o pitanjima, stavljenim joj od državne vlasti, i dajući na zahtjev pojedinih ministarstava svoje mišljenje.

Da znanstveni rad Hrvatske akademije postane pristupačan i koristan hrvatskom narodu, ona će ga na prikladan način objavljivati.

Članovi.

Čl. 5. Hrvatska akademija ima najviše 45 pravih članova: u prvom razredu 12, a u drugom, trećem i četvrtom po 11.

Osim toga ima Hrvatska akademija najviše 16 počasnih članova, a dopisnih članova onoliko, koliko odredi sama Hrvatska akademija.

Pravi članovi mogu biti u prvom redu osobe, koje stalno žive u sjedištu Akademije, a onda i osobe izvan njezina sjedišta.

Pravi članovi, koji žive stalno izvan sjedišta Hrvatske akademije, ili trajno bolesni članovi ne mogu imati funkcije u Hrvatskoj akademiji (čl. 9. st. 1. i čl. 12. st. 1.) niti se broje, kad se utvrđuje broj članova, koji su potrebni za valjanost sastanka Hrvatske akademije.

Članovi Hrvatske akademije biraju se doživotno; izbor se priopćuje ministru nastave.

Čl. 6. Članovima Hrvatske akademije mogu biti samo neporočne osobe.

Pripadnici drugih naroda mogu biti samo počasni i dopisni članovi, a ako su osobito zaslužni za hrvatski narod, mogu biti iznimno i pravi članovi.

Pri izboru pravih i dopisnih članova Hrvatska akademija pazi na osobe, koje su se istakle valjanim znanstvenim ili umjetničkim radom.

Druge zasluge za znanost i umjetnost mogu se priznati samo izborom za počasnoga člana.

Za izbor novih članova učinit će dotični razred svoj prijedlog u skupnoj redovnoj sjednici, koja će biti bar tri mjeseca prije glavne skupštine.

O tom će se prijedlogu po tom u prvoj skupnoj sjednici vijećati, a izbor će biti u glavnoj godišnjoj skupštini.

Čl. 7. Svaki se član pristupom u Hrvatsku akademiju obavezuje, da će svrhe njezine promicati, pa se očekuje, da će se prihvatiti posla, koji mu Hrvatska akademija povjeri, ako za odklon nema valjanih razloga. Napose je dužan dolaziti na sastanke, kako to pobliže određuju propisi Hrvatske akademije.

Svaki pravi i dopisni član pripada poglavito samo jednom razredu, no on može po svojem nagnuću i sposobnosti surađivati i u poslovima drugoga kojega razreda, ako razred na to pristane.

Čl. 8. Članom Hrvatske akademije prestaje biti, tko se sam odreće.

Ne dođe li koji pravi član nakon ponovnoga poziva predsjednikova bez valjanih razloga u one skupne ili razredne sjednice, u koje je dužan dolaziti, ili ako pravi ili dopisni član bez valjanih razloga nanovo odbije posao povjeren mu od Hrvatske akademije, može Hrvatska akademija uzeti, da se on članstva odrekao.

O prestanku članstva stvara odluku glavna skupština, ako za to glasuje bar tri četvrtine nazočnih članova.

U p r a v a.

Čl. 9. Između pravih članova bira Hrvatska akademija predsjednika, podpredsjednika i potreban broj tajnika.

Predsjednik, podpredsjednik i tajnici biraju se na tri godine, a poslije te tri godine mogu opet biti birani.

Čl. 13. Osoblje akademijskih ustanova postavlja Hrvatska akademija u glavnoj skupštini, a uredsko osoblje u skupnoj sjednici. Privremeno ih može postaviti predsjednik.

Podvorničko osoblje postavlja predsjednik uz odobrenje skupne sjednice.

O s a s t a n c i m a.

Čl. 14. Hrvatska akademija se sastaje, raspravlja i stvara zaključke o svojim poslovima u razrednim i skupnim sjednicama, koje se drže prema potrebi, i u glavnoj skupštini, koja se sastaje u godini najmanje jedanput, i to redovito po svršetku proračunske godine, a najkasnije do kraja prve četvrti

nove proračunske godine. Osim toga drži Hrvatska akademija bar jednu svečanu sjednicu u godini.

Svečana je sjednica uvijek javna. Svi ostali sastanci mogu biti i javni, ako to zaključiti razred, dotično Hrvatska akademija; javnost se ovim sastancima može stegnuti i samo na jedan njihov dio.

Čl. 15. Glavnoj skupštini Akademije su pridržani najvažniji poslovi napose: izbor članova i uprave Hrvatske akademije, a i drugi poslovi, koji su pravilima ili odlukom same glavne skupštine njoj pridržani. No i pored njih može se na konačnu odluku iznijeti pred nju svaki posao Hrvatske akademije, ako pravila ne određuju drugčije.

Na glavne skupštine dužni su dolaziti svi pravi članovi, pa i oni, koji stalno ne žive u Zagrebu.

Za valjanost glavne skupštine treba da je nazočna bar polovica svih pravih članova Hrvatske akademije (čl. 5. st. 4.).

Glavnu skupštinu saziva predsjednik kad drži, da je to nužno, može on sazvati i izvanrednu glavnu skupštinu, a dužan ju je sazvati, kad to zaključiti skupna sjednica ili zatraži nadzorni odbor.

Razredne sjednice pretresaju i rješavaju poslove, koji se tiču razreda, i priređuju predavanja svojih struka. Razred samostalno i zaključno rješava stručna pitanja; ako su pri tom potrebni novčani izdatci, onda za razredne odluke treba potvrda skupne sjednice.

Na razredne sjednice dužni su dolaziti svi pravi članovi, koji žive u Zagrebu, a mogu dolaziti i članovi dopisnici, ako razred to odluči. Svaki izostanak valja opravdati.

Odlučni glas imadu samo pravi članovi razreda, a u vijećanju mogu sudjelovati njegovi članovi dopisnici i oni članovi drugih razreda, koji su nazočni (čl. 7.).

Za valjanost razrednih sjednica traži se nazočnost bar polovice broja zagrebačkih pravih članova (čl. 5. st. 4.).

Čl. 17. Na skupnim sjednicama rješavaju se poslovi, koji se tiču cijele Hrvatske akademije, a nisu pridržani glavnoj skupštini.

Na skupne sjednice dužni su dolaziti svi pravi članovi Akademije, koji žive u Zagrebu, a imaju pravo dolaziti i ostali pravi članovi. Za valjanost sjednice potrebna je bar polovica broja zagrebačkih pravih članova (čl. 5. str. 4.).

Čl. 18. Svaki član Hrvatske akademije dužan je dolaziti i na one sastanke, na koje je pozvan s naročitom napomenom, da je njegova nazočnost potrebna.

Članovima, koji stalno ne žive u Zagrebu, a dužni su odazvati se pozivu, naknađuju se troškovi za put i boravak u Zagrebu.

Čl. 19. Hrvatska akademija ili razred mogu za rješavanje stručnih ili drugih zadataka postavljati stalne ili privremene odbore. Osim svojih članova može Hrvatska akademija ili razred u te odbore postavljati i druge stručnjake, a može i odbor sam pozvati osobe, koje nije Hrvatska akademija postavila.

Čl. 20. Odluke svih sastanaka Hrvatske akademije provodi njezina uprava, to jest: predsjednik, podpredsjednik i tajnici.

U toj upravi sudjeluju i razredni predstojnici, ako je njihova suradnja po naravi predmeta potrebna.

Čl. 21. Da javnost izvijesti o svom radu, drži Hrvatska akademija u godini jednu redovnu sve-

čanu sjednicu, i to poslije glavne redovne skupštine. Za druge osobite svrhe može Hrvatska akademija držati izvanredne svečane sjednice.

Redovnoj svečanoj sjednici utvrđuje dnevni red akademijski poslovnik, a izvanrednoj posebna odluka Hrvatske akademije.

O imovini Hrvatske akademije.

Čl. 22. Imovina Hrvatske akademije mora služiti svrsi, za koju je određena. Za svako oduženje imovine potrebna je zakonska odredba, koja to dopušta. Hrvatska akademija raspolaže s četiri petine godišnjega čistoga dohodka svoje imovine; jedna se petina ima pridodati glavnici.

Cijelom imovinom upravlja sama Hrvatska akademija. Upravu imovine pod neposrednim nadzorom predsjednika i uz njegovu suodgovornost vodi jedan od tajnika Hrvatske akademije, kome se za to pridjeljuje potrebno pomoćno osoblje. Diobu tih poslova određuje taj tajnik sporazumno s predsjednikom.

Čl. 23. Upravu imovine Hrvatske akademije nadzire posebni nadzorni gospodarski odbor od tri prava člana, koje izabira glavna redovna skupština na godinu dana.

Taj je odbor u svako doba ovlašten, a dužan je najmanje dva puta u godini pregledati rad te uprave, tražiti razjašnjenja, pregledavati knjige i račune.

Svoje mozebitne prigovore priopćit će odbor predsjedniku Hrvatske akademije, koji će ih uvažiti ili zatražiti odluku skupne sjednice.

Čl. 24. Za izvršivanje svoje zadaće dobiva Hrvatska akademija novčana sredstva od vlastite imovine, od prodaje svojih izdanja, od dobrovoljnih privatnih i javnih podpora, ostavština i poklona.

Država joj daje godišnje pomoć u svojem proračunu.

Čl. 25. Akademijaska uprava, prema zajedničkim potrebama i na osnovi prijedloga pojedinih razreda, sastavlja uz sudjelovanje nadzornog gospodarskog odbora godišnji proračun potreba i troškova, pa ga skupnoj sjednici predlaže na pretnes. Konačno odobrenje ostavlja se redovnoj glavnoj skupštini.

Zaključne račune peredlaže akademijaska uprava na pregledavanje nadzornom gospodarskom odboru, koji će ih odobriti ili vratiti upravi sa svojim napomenama.

Te račune, s mozebitnim napomenama nadzornog gospodarskog odbora i sa svojim odgovorima na te napomene, predlaže uprava redovnoj glavnoj skupštini na odobrenje.

Izvještaj o svojem svakogodišnjem gospodarskom poslovanju priopćuje Hrvatska akademija ministarstvu nastave.

Čl. 26. Hrvatska akademija ima svoj pečat s državnim grbom i nadpisom: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Čl. 27. Ako bi se kada Hrvatska akademija razišla, odlučit će se o njezinoj imovini zakonodavnim putem.

Zaključne odredbe.

Čl. 28. Prema ovim pravilima sastavlja Hrvatska akademija sama svoj poslovnik i posebne naputke potrebne za njezino poslovanje.

Za promjenu poslovnika potrebna je odluka glavne skupštine. Svaka se promjena priopćuje ministarstvu nastave.

Čl. 29. Pravila Hrvatske akademije mogu se promijeniti samo u glavnoj skupštini, i to ako za pro-

mjenu glasuju bar dvije trećine svih pravih članova, što ih Hrvatska akademija u to vrijeme ima. Tako promijenjena pravila stupaju na snagu istom poslije potvrde Poglavnika.

Čl. 30. Ova pravila stupaju na snagu, kada ih Poglavnik potvrdi.

Potvrđujem ova pravila Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, koja su izrađena i predložena na potvrdu po propisu § 2. zakonske odredbe od 12. srpnja 1941. broj CXC-698-Z. p. - 1941.

U Zagrebu, dne 2. rujna 1941.

Poglavnik

Nezavisne Države Hrvatske
Dr. Ante Pavelić, v. r.

Broj: 1257-Z. p. 1941.

Ministar nastave

Dr. Mile Budak, v. r.

Predsjednik zakonodavnog povjerenstva
minister:

Dr. Milovan Žanić, v. r.

Poglavnik je potpisao slijedeću odredbu o ustaškom sveučilišnom satu u Zagrebu:

O d r e d b a

U znak naročitog odlikovanja za vjernu službu narodu i državi od prvog časa uspostave Nezavisne Države Hrvatske te za osobito iskazanu ustašku svijest određujem ovim, da se sveučilišni sat u Zagrebu, što je do sada vršio djelatnu ustašku vojnu dužnost pod stegovnom nadležnošću zapovjedništva moje tjelesne bojne,

uvršćuje u moju tjelesnu bojnu.

Budući pripadnici ovoga sata ne će moći sada vršiti djelatno ustaške vojne službe radi svojih naukovnih dužnosti, to se taj sat pretvara u pripremni sat moje tjelesne bojne.

Podjedno određujem ustaško-vojno ispitno povjerenstvo, pred kojim će pripadnici rečenoga sata polagati ispit za činove ustaško-vojnih dočastnika.

Predmet ovoga ispita jest gradivo Ustaško vojnoga vježbovnika i opće sprema za dočastnički čin ustaške vojnice.

Pročelnikom ispitnoga povjerenstva bit će zapovjednik Tjelesne bojne, a članovi ispitivači dva častnika iz tjelesne bojne, jedan častnik nastavnik ustaške častničke škole i jedan častnik Hrvatskog domobranstva.

Rok ispita odredit će pročelnik povjerenstva.

Provedenje ove odredbe povjerava se ustaško-vojnom izvjestitelju pobočniku satniku Erichu Lisak.

Dano u Glavnom Ustaškom Stanu dne 13. listopada 1941.

Za Dom — spremni!

Poglavnik:

Dr. Ante Pavelić, v. r.

Zakonska odredba

o državnoj častnoj radnoj službi.

§ 1. Državna častna radna služba je obća i obvezatna služba za sve državljane i državne pripadnike obojega spola od navršene 19. do navršene 25. godine života. Državna častna radna služba traje godinu dana.

Državna častna radna služba je počastna služba prema hrvatskom narodu.

§ 2. Svrha državne častne radne službe je odgoj obvezanika u narodnom duhu, uklanjanje sta-

leških protivnosti, upoznavanje i poštivanje svakog ručnog rada, a naročito seljačkog.

Radovi, koje izvode obvezanici državne častne radne službe moraju biti obće koristni.

§ 3. Državnom častnom radnom službom ravna državni vođa rada, koji je neposredno podređen Poglavniku Nezavisne Države Hrvastke, i kao takav sudjeluje na sjednicama vlade, na kojima se raspravlja o predmetima, koji se odnose na državnu častnu radnu službu.

Državni vođa odeređuje ustrojstvo državne častne radne službe i upravlja njenom upotrebom te odeređuje način izobrazbe i odgoja u njoj.

§ 4. Pripadnici državne častne radne službe jesu:

1. stalno osoblje,
2. obvezanici, koji su pozvani na službu,
3. dobrovoljci.

Za vršenje posebnih služba mogu se zaposliti osobe i službovnim ugovorom.

§ 5. Državna častna radna služba počinje najranije po navršenoj 18., a završava se najkasnije s navršenom 25. godinom života.

Obvezanici državne častne radne službe pozivaju se redovito u onoj kalendarskoj godini, u kojoj navršuju 19. godinu života.

Prije toga roka moguće je dobrovoljno pristupiti u državnu častnu radnu službu.

Poglavnik odeređuje na prijedlog državnog vođe rada broj obvezanika, koje treba svake godine pozvati.

Obvezanicima državne častne radne službe, kojima je odgođen nastup vojne službe, može se za isto vrijeme odgoditi i državna častna radna služba.

Odgadanje državne častne radne službe može se samo tako dopustiti, da početak rada u državnoj častnoj radnoj službi uslijedi još prije navršene 25. godine života.

§ 6. Pripadnost državnoj častnoj radnoj službi traje od dana nastupa službe odnosno poziva pa do izteka dana odpuštanja.

Pripadnost državnoj častnoj radnoj službi ne uvjetuje radni ili službovni odnos u smislu zakona o osiguranju radnika.

§ 7. Nedostojni su državne častne radne službe te prema tome izključeni iz nje: 1. osobe nearijskog podrijetla u smislu točke 3. i 4. zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti broj XLV.—68—Z. p. od 30. IV. 1941.,

2. tko je kažnjen težkom tamnicom,
3. kome su oduzeta građanska prava,
4. tko je izključen iz ustaških postrojbi,
5. tko je sudbeno kažnjen radi protudržavnog djelovanja,

6. tko je nesposoban vršiti državnu častnu radnu službu uslijed tjelesnih ili duševnih mana, što se ustanovljuje kod novačenja ili prigodom nastupa službe.

§ 8. 1. Stalno se osoblje sastoji iz vođa i vodi-

teljica državne častne radne službe kao i iz vježbenika i vježbenica za ta mjesta.

2. Vježbenik za vođu mora se prije imenovanja pismeno obvezati na neprekidnu službu kroz najmanje 10 godina i mora da je udovoljio svojoj djelatnoj vojnoj dužnosti.

3. Poglavnik imenuje i odpušta vođe državne častne radne službe od čina vođe rada na više.

Ostale pripadnike stalnog osoblja imenuje i odpušta državni vođa rada.

§ 9. Vođe državne častne radne službe iztupaju, osim u slučaju smrti, iz državne častne radne službe:

- A. uslijed odpuštanja.
- a) radi izteka radne obveze,
 - b) radi postignuća granice starosti,
 - c) radi nesposobnosti vršenja službe, ako više ne posjeduju za vršenje svoje službe potrebne tjelesne i duševne snage, te ako se prema svjedočbi liječnika državne častne radne službe ne može očekivati ponovno sticanje radne sposobnosti kroz godinu dana,
 - d) radi pomanjkanja sposobnosti, ako po sudu svojih predstavljenih vođa i voditeljica državne častne radne službe ne posjeduju više za svoju službu potrebnu sposobnost,
 - e) ako za njih ne postoji više mogućnost zaposlenja,
 - f) ako ih se po § 7. nije smjelo imenovati,
 - g) u opravdanim slučajevima na vlastitu molbu.
- B. Odstranjenjem ili izbačenjem.
- C. Izključenjem na temelju sudbene odluke.

§ 10. Pripadnici državne častne radne službe podpadaju pod službene kaznene propise za državnu častnu radnu službu.

§ 11. Državni vođa rada propisuje propisnikom dužnosti i prava stalnog osoblja, plaću i mirovinu, a obvezanicima mazdu.

§ 12. Kućni članovi pripadnika državne častne radne službe trebaju posebnu dozvolu, ako preuzimaju kakav obrt, a sam pripadnik službe treba dozvolu onda, kad preuzima koje nuzgredno zanimanje skopčano s odštetom.

§ 13. Pripadnici državne častne radne službe imaju u slučaju bolesti i nezgoda pravo na liječničku pomoć i liječenje u državnim i samoupravnim bolnicama kao državni službenici.

§ 14. Vrhovna oblast za državnu častnu radnu službu je državni vođa rada.

Odluka službenih ustanova državne častne radne službe o uvrštenju, odbijanju i odpuštanju obvezna je za sudove. Isto vrijedi za odluku o privremenom oslobođenju od službe.

§ 15. Propisi o državnoj častnoj radnoj službi ženske mladeži propisat će se naknadno zakonskom odredbom.

§ 16. Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u Narodnim novinama, a provedenje se povjerava državnom vođi rada.

U Zagrebu, 30. srpnja 1941.

«ALMA MATER CROATICA», glasnik Hrvatskog sveučilišnog društva u Zagrebu, izlazi mjesečno. — Glavni i odgovorni urednik: H i n k o W o l f, Zagreb, Nova Ves 77, brzoglas 71-64. — Vlasnik i izdavač je Hrvatsko sveučilišno društvo u Zagrebu. — Rukopisi i dopisi za uredništvo šalju se na adresu glavnog urednika, a dopisi za upravu na adresu uprave: Zagreb, Sveučilišni trg 14, prizemno lijevo, brzoglas 89-82. — Štampa se u Zagrebu u Narodnoj tiskari, Kaptol br. 27, brzoglas 41-61. — Godišnja predplata Kn 120.—, pojedini broj stoji Kn 15.—. Ček Pošt. Štedionice broj 31.093.

ALMA MATER CROATICA

GLASNIK HRVATSKOG SVEUČILIŠNOG DRUŠTVA

GODIŠTE V.

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK :

H I N K O W O L F

Z A G R E B 1 9 4 2.

N A R O D N A T I S K A R A Z A G R E B, K A P T O L B R O J 27

SADRŽAJ

CLANCI I RASPRAVE:

Strana

Bach Ivan: Gotički oltar iz Remetinca	251
Bazala Vladimir: Hrvatsko sveučilišno društvo	346
Dr. Johann Georg Faust i Theophrastus Bombastus von Hohenheim, zvan Paracelsus, u zbilji i priči	214
Bayer Vladimir: Uređenje pravnog i političkog naukovanja u Italiji	333
Budak Mile: Prošlost i budućnost hrvatskog sveučilišta	1
Bulić Frane: O metodama i ciljevima arheologije	133
Cipra Franjo: Barbarizmi u hrvatskom jeziku nekad i danas	53
Cota Frane: Monsignor Bulić i fra Lujo Marun	141
Dabinović Antun: Od koga je god. 1000. Venecija imala mandat za osvajanje dalmatinskih gradova? 58 i 99	79
Fisković Cvito: Krstionica iz VIII. stoljeća u Kotoru	189
Guberina Petar: Jezik i njegovo očitovanje	245
Horvat Ivo: Hrvatska biljnogeografska skupina u zagrebačkom sveučilišnom botaničkom vrtu	180
Horvat Marijan: Rimsko pravo u današnjem svijetu	47
Horvat Rudolf: Kvaternikova buna u Rakovici	45
Ivšić Stjepan: Govor na svečanoj promociji	273
Ivšić Stjepan: Naš izgovor kroz rime	221
Kavran Božo: Hrvatsko sveučilište u doba diktature	94
Körbler Juraj: Borba protiv bolesti raka u Hrvatskoj	296
Krstić Kruno: Pitanje srbizama	241
Lerković Mladen: Od ustaškog sveučilišta do ustaške Hrvatske	
Lovrić Edo: O nazivu istočne crkve u području Kraljevine Hrvatske i Slavonije do konca svjetskog rata	92
Majtin Zlatko: Novi putevi njemačke znanosti privatnog prava	339
Matijević Mirko: Poglavnikov naraštaj	28
Mihanović Klement: O teoretskoj i znanstvenoj sociologiji	286
Miloslavić Eduard: Osnivanje medicinskog fakulteta u Sarajevu	89
M. T.: Hrvatski sveučilištarci za integritet naših zemalja	254
Neidhardt Nikola: Prilog pitanju odvajanja nekih fakulteta iz sklopa hrvatskog sveučilišta	18
Neidhardt Nikola: Iz statistike jedne knjige	110
Neidhardt Nikola: Finsko sveučilište kolijevka finskog nacionalizma	256
Pehare Karlo: Biskup svetog kamenja	138
Petz Vlado: Smisao i zadatak škole	149
Ratković Stjepan: Uloga visoke pedagoške škole u našem školskom sustavu	15
Sladović Eugen: Ekonomsko-komercijalna visoka škola	3
Smerdel Ton: O humanizmu	291
Šeper Mirko: Prilog upoznavanju prehistorijskog čaranja	145
Špišić Božidar: Hrvatska ortopedija	177
Štedimlija S. M.: Hrvati i hrvatsko ime u Carigradu	196
Uvanović Danijel: Današnji pogledi na strukturu svemira	200
Wolf Hinko: Hrvatske sveučilišne zastave	301
* * * Od kada postoji Hrvatsko sveučilište?	342
Veličina i vrijednost djela hrvatske sveučilišne mladeži	73
Novo školsko godište hrvatskog sveučilišta	117
Prva godišnjica	165
Iz borbe hrvatskog sveučilišta	300

KNJIŽEVNOST:

Hrvatska bibliografija (Mladen Bošnjak)	30
Dr. Vilim Bačić: Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u 16. vijeku (T. M.)	30
Karl Wetzel: Grundriss der allgemeinen Botanik (Boris Vrtar)	75
Pismo paroha Jovana Čokrljana Ljudevitu Gaju (M. B.)	76

Dr. Ante Pavelić: Strahote zabluda (Dr. Franjo Nevistić)	118
Dr. Stjepan Zimmermann: Filozofija života (Dr. Ton Smerdel)	167
E. S. Bogardus: Uvod u praktičnu sociologiju (Z. G.)	223
Dr. Antun Barac: Književnost i narod (Zlatko Milković)	259
Članak hrvatskog učenjaka dra P. Guberine u talijanskoj jezičnoj smotri (Prof. M. Veršić)	259
Zakoni, naredbe i odredbe	260
Sveuč. prof. dr. Albert Ogrizek: »Uzgoj goveda« II. dio (dr. G. Kodinec)	260
Hrvatsko kolo za god. 1941. (dr. Zlatko Gašparović)	316
Fran Galović: Pripovijesti	317
Dvije nove knjige Vladimira Nazora	317
Poljodjelska znanstvena smotra (dr. Ivan Šmalcelj)	360

MISLI O NASTAVI:

Vinko Nikolić: Pitanje stručnog školstva u našoj državi	32
Marko Veršić: Zadaća profesora Hrvata	78
Mate Orišković: Zadaća i dužnosti hrvatskog učitelja	169
Krsto Spalatin: Ne želimo samo učiti nego i naučiti žive jezike	225
Franjo Herman: Školska kvalifikacija sveučilišnih nastavnika	226
Josip Baugut: Iz metodike povijesti	261
Izvod iz govora sv. Oca Pape talijanskim sveučilištarcima	317

SVEUČILIŠNE VIJESTI:

75-godišnjica života sveuč. prof. dra Ede Lovrića	34
Da se ne zaboravi	35
Obavijest absolviranim filozofima	35
Raspisan natječaj za dva docenta na veterinarskom fakultetu	35
Umirovljen sveučilišni profesor dr. Josip Marić	35
Upute glede upisa početkom školske godine na Hrvatsko sveučilište i na Hrvatsku ekonomsku komercijalnu školu	35
Sveučilišni profesor dr. F. Milone iz Napulja izdat će djelo o Hrvatskoj	36
Hrvatski sveučilištarcu u Slovačkoj	36
Zaključak vijeća pravnog fakulteta	36
80-godišnjica sveuč. profesora dra Artura Gavazzia	78
Novi lektor hrvatskog jezika na bečkom sveučilištu	79
Sveuč. profesor dr. Antun Sović	79
Predavanja na ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi	80
Profesor Stjepan Ratković imenovan državnim tajnikom u ministarstvu nastave	122
Sveučilišni profesor dr. Bogdan Solaja otpušten iz državne službe	122
Ostavština hrvatskog rodoljuba zagrebačkom sveučilištu	122
Umirovljeni sveučilišni profesori	122
Novi redoviti profesori sveučilišta	123
Nova uprava Hrvatskog sveučilišta	170
Novi redoviti profesori sveučilišta	171
Bugarski sveučilištarcu prof. dru Antunu Vrgoču	171
Podjela nagrada iz zaklade prof. Ščetinca	171
Stipendija za njemačke i slovačke sveučilištarcu	171
Stipendije sveučilištarcima	172
Sveučilištarcu i umjetničke izložbe	172
Poglavnik je primio novu sveučilišnu upravu	227
Da se ne zaboravi	227
Novogradnje Hrvatskog sveučilišta	228
Navršila se 40-godišnjica hrvatske ornitološke središnice i 30-godišnjica prvog markiranja ptica	230
Imenovani članovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti	231
Novi rektor Visoke pedagoške škole	232
Dr. Branko Benzon sveučilišni profesor	232
Novi sveučilišni profesori	232
Popunjenje nastavnčkog zbora veterinarskog fakulteta	232
Novi docent ekonomsko-komercijalne visoke škole	232
Pojednosti kulturnog sporazuma između Hrvatske i Bugarske	232
Bugarski sveučilištarcu u Zagrebu slave blagdan sv. Klimenta	233
Boravak rumunjskog učenjaka i pjesnika dr. N. J. Herescu-a	233
Poglavnik o zadaći Hrvatskog sveučilišta	262
»Alma mater croatica« uvijek na pravom putu	262
Naši arhivi	262

Odbor za izgradnju Hrvatskog sveučilišta i visokih škola	263
Dr. ing. Josip Balen Poglavnikov župan županstva pri Poglavniku	263
Dr. Nikola Žuvić redoviti profesor sveučilišta	264
Zadaća fakultetskog dobra Maksimir u izobrazbi slušača gospodarstva	264
Reforma nastave u srednjim školama	266
Petnaestogodišnjica smrti sveuč. profesora dra Ise Kršnjavica	266
Profesor Stjepan Ratković ministar nastave	318
Izveštaj ministra prof. Ratkovića podnesen na VII. sjednici Hrvatskog državnog sabora	318
Za izgradnju veterinarskog fakulteta potrošeno je do sada 27 milijuna kuna	320
O državnoj zaštiti arhivske građe	321
Dvadeseta obljetnica đučkog doma u Runjaninovoj ulici	322
O Klementu S. Mihanoviću, autoru rasprave »O teoretskoj i znanstvenoj sociologiji	323
U Zagrebu je prof. dr. Edmund Mezger održao više pravnih predavanja	324
Hrvatska u okviru stare Evrope	324
Zagreb ima 394 knjižnice	324
Lijep dar Gradske knjižnici u Zagrebu	324
Umro je sveuč. profesor dr. Branislav Dimitrijević	324
† Dr. Milan Rešetar	324
Godišnjica smrti sveuč. prof. dra Gjura Arnolda	325
Godišnjica smrti učenjaka Janka Barléa	325
Prof. dr. E. Dovifat u Zagrebu	325
Reaktiviranje prof. Hirtza	360
Pučko sveučilište u Zagrebu	361

SA STRANIH SVEUČILISTA:

Vijećanja talijansko-mađarskih visokoškolaca	36
Hrvat imenovan asistentom na institutu u Berlinu	36
Profesor dr. Georg Winter dobitnik »Goetheove medalje za umjetnost i znanost«	36
Priznanja njemačkom učenjaku	36
Talijanska carica počasni doktor	37
50-godišnjica rumunjskog sveučilišta	37
Imutak američkih sveučilišta	37
Sudbina knjižnice u Louvainu u sadanjem ratu	37
Vojvoda Aimone di Spoleto počasni doktor milanskog sveučilišta	37
Priznanje talijanskom ministru Bottai-u	37
Život nizozemskih sveučilištaraca	38
Proslava 400-godišnjice smrti Paracelsusa u Salzburgu	80
Da se ne zaboravi	81
Upisi na slovačkom sveučilištu	81
Smrt znamenitog njemačkog ekonomiste	82
Visokoškolski tečajevi na Semmeringu	82
Dr. Vojtech Tuka opet predaje na sveučilištu	123
Kralj Boris III. počasni doktor tehničkog sveučilišta u Budimpešti	123
Promocija ministra predsjednika Filova za počasnog doktora budimpeštanskog sveučilišta	123
Hrvatski sveučilištarci u Beču osnovali H. A. K. »August Šenoa«	173
Lektori za hrvatski jezik na talijanskim sveučilištima	173
Četiri slovačke stipendije za hrvatske sveučilištarce	173
Dr. Gesemann predsjednik Slavenskog instituta u Pragu	173
Prof. Salvini docent rimskog sveučilišta	173
Početak sveučilišne godine u Bukureštu	173
Otvorenje akademske godine papinske akademije	173
Njemačko sveučilišno izaslanstvo u Torinu	173
Otvorena trinaesta akademska godina talijanske kraljevske akademije	173
U studenom je otvoreno Strassburško sveučilište	173
Francuska školska reforma	173
Nizozemska sveučilišta	174
Natjecanja njemačkih sveučilištarki u Darmstadtu u ratnoj godini 1940-41.	175
Novo sveučilišno godište u Italiji	175
Škole u Italiji	233
Promjena u organizaciji slovačkih sveučilištaraca u inozemstvu	234
Bugarski sveučilištarci bit će pozvani u vojsku	234
Sveučilišta u Sjedinjenim američkim državama	234
Seminar za novinstvo u Bugarskoj	234
Hrvatski sveučilištarci u Berlinu	267
I. Hrvatsko akademsko društvo »Ruđer Bošković	267
Sveučilišna knjižnica u Bratislavi	267

Djelo slovenskog učenjaka na njemačkom jeziku	267
Svečano je otvorena akademska godina Instituta za talijansku kulturu u Valenciji	267
Osnovana »Behringova nagrada«	267
Gradnja najvećeg observatorija u Europi	267
Rad sveučilišta u Parizu	268
Necbavljena povijest lateranskog ugovora	268
Visoka škola za grafičare u Leipzigu	268
Rumunjski profesor predaje na berlinskom sveučilištu	268
Talijanski savez matematičara	268
Sveučilišta u Madžarskoj	325
O godišnjaku pravnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu	326
Novi kulturni vidici u Njemačkoj	326
Izložba knjiga u Sofiji	326
Sastanak studenata sila trojnog ugovora	326
Požar sveučilišta u Carigradu	326
Njemačke škole u Generalnom Gouvernementu	326
Albertina je glasovita bečka grafička zbirka	326
Otpušteni profesori beogradskog sveučilišta	326
† Dr. Metod Dolenc	326
Umro je dr. Stanko Lapajne	326
Madžarsko-talijanska kulturna izmjena	361
Najveća astrofizička osmatračnica u Italiji	361
Dr. Juraj Körbler pozvan da održi predavanje na njemačkim sveučilištima	361
Umro je sveuč. profesor dr. August Rath	361
Povijest visokih škola	362
Promocija Josipa Weinhebera na čast doktora honoris causa	362
Likvidacija visoke ekonomsko-komercijalne škole u Beogradu	362
Ukinuta je i viša pedagoška škola u Beogradu	362
Novi predsjednik zavoda za talijansku kulturu u Zagrebu	362
Talijanski učenjak, liječnik prof. dr. Raffaele Paolucci boravio je u Zagrebu	362
Predavanje hrvatskog učenjaka u Rimu	363
HRVATSKI JEZIK:	38, 83, 234, 268, 327, 363
ZAKONODAVSTVO NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE:	40, 85, 124, 175, 236, 271, 331 i 364
DRUŠTVENE VIJESTI:	44, 332